ΣΥΜΒΟΛΗ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΒΡΟΝΤΙΣΙΟΥ *

Α΄

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Περὶ τῆς ἱερᾶς μονῆς Ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ Βροντισίου οὐδεμία ἔχει γραφῆ μέχρι τοῦδε εἰδικὴ μελέτη [1], παρ' ὅλον ὅτι πολλάκις ἀναφέρεται αὕτη ὡς σπουδαῖον πνευματικὸν κέντρον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκαλλιεργήθησαν καὶ ηὐδοκίμησαν, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἑνετοκρατίας· τὰ γράμματα, ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ κωδικογραφία.

Ἡ σύνθεσις μιᾶς τοιαύτης μελέτης δὲν εἶναι βεβαίως ἔργον εὐχερές, ἀφοῦ ἐλλείπουν αἱ ἐπαρκεῖς ἐκεῖναι εἰδήσεις, διὰ τῶν ὁποίων θὰ καθίστατο δυνατὸν νὰ λυθοῦν πολλὰ κατ' αὐτὴν προκύπτοντα προβλήματα καὶ νὰ εὐκολυνθῇ ἡ ἐξιχνίασις, ἂν ὄχι ὅλων, τοὐλάχιστον τῶν σπουδαιοτέρων περιόδων τοῦ μακροῦ βίου τῆς Μονῆς. Αἱ πολλάκις μαρτυρηθεῖσαι συλήσεις καὶ συχναὶ ἐρημώσεις [2] αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων, κατὰ τὴν 19ην κυρίως ἑκατονταετηρίδα, ἐξηφάνισαν πολλὰς τῶν ἐν αὐτῇ μαρτυριῶν περὶ τῆς ἱστορίας της. Οὕτω ὀλίγα μόνον καὶ ἀνεπαρκῆ στοιχεῖα δύναται κανεὶς νὰ ἀντλήσῃ σήμερον ἐκ τοῦ καλῶς διατηρουμένου τοιχογραφικοῦ καὶ εἰκονογραφικοῦ πλούτου τῆς Μονῆς [3],

---

*) Ἡ παροῦσα μελέτη ἀνήκει εἰς τὸν κύκλον ἐργασιῶν τοῦ Φροντιστηρίου Βυζαντινῆς Φιλολογίας, τοῦ ἱδρυθέντος καὶ τελοῦντος ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν διδασκάλου καὶ τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν κ. Νικολάου Β. Τωμαδάκη.

[1]) Ἴδε ὅσα μόνον σημειοῦνται ὑπὸ Νικ. Βέη, Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Ἀρσανείᾳ μονῆς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός, Ἐπετηρίς, ἔτος 9ον (1906), σσ. 55 - 59 καὶ ἐπίμετρον σσ. 79 - 80. Ἴδε ὡσαύτως τὴν λέξ. «Βροντήσι» ἐν τῷ Ἐγκυκλοπαιδ. Λεξικῷ Ἐλευθερουδάκη, 3 (1928), σ. 573α τοῦ Σ. Ξ(ανθουδίδου). Νικ. Σταυρινίδου, Στὰ ἐρημοκκλήσια καὶ στὰ μοναστήρια τῆς Μεσσαρᾶς, Βροντήσι - Βαρσαμόνερο - Ἀπεζανὲς - Ὁδηγήτρια, ἐφημ. «Δρᾶσις», φύλλα 1499 - 1515 (Ἡράκλειον Κρήτης, Μάϊος - Ἰούνιος 1937) Βασ. Λαούρδα, Κρητικὰ παλαιογραφικά, Κρην. Χρον., Ε΄ (1951), σ. 236.

[2]) Ὅσα σημειοῦνται ὑπὸ Νικ. Σταυρινίδου, ἔνθ' ἀνωτ., φ. 1507 (27 Μαΐου 1937), περὶ ἐπεισοδίων τῶν μοναχῶν τοῦ Βροντισίου μετὰ τῶν Ἀμπαδιωτῶν τοῦ Ἀμαρίου καὶ (φ 1504, 23ης Μαΐου) περὶ διαλύσεως τῆς Μονῆς. Ἴδε καὶ Κατίνας Τσατσαρωνάκη, Μία ἔκθεσις ὠμοτήτων τοῦ 1866, περ. Κρητικὰ Χρονικά, Η΄ (1954), σσ. 20 - 21.

[3]) Μανόλη Χατζηδάκη, Τοιχογραφίες στὴν Κρήτη, Κρητ. Χρον.,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

ἐκ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ σῳζομένου ναοῦ, καί τινων ἄλλων κτηριακῶν καὶ διακοσμητικῶν ὑπολειμμάτων [4], ὡς καὶ μιᾶς μόνον σῳζομένης καὶ χρονολογουμένης ἐπιγραφῆς [5].

Ἔγγραφοι μαρτυρίαι, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν ἑκάστοτε τὰς πολυτιμωτέρας πηγὰς γνώσεως τῆς ἱστορίας τῶν παρομοίων ἱδρυμάτων, δὲν εὑρέθησαν εἰς τὴν μονὴν Βροντισίου, παρ' ὅλον ὅτι, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἐφυλάσσετο ἄλλοτε ἐν αὐτῇ μέγα πλῆθος χειρογράφων [6]. Ἀντιθέτως ἔχει διαπιστωθῇ ἡ ὕπαρξις δεκάδος καὶ πλέον σχετικῶν μὲ αὐτὴν ἐγγράφων, ἀποκειμένων εἰς διάφορα ἀρχεῖα [7], πολλῶν ἐνθυμήσεων καὶ σημειωμάτων εἰς κώδικας καθὼς καὶ ἀνεκδότων ἐπιστολικῶν κυρίως κειμένων, ἐχόντων πολλὴν τὴν σχέσιν μὲ τὴν Μονὴν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ δράσαντας ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας.

Πάντα τὰ στοιχεῖα ταῦτα, χωρὶς νὰ λύουν τὸ πρόβλημα τοῦ χρόνου καὶ τῶν συνθηκῶν ἱδρύσεως τοῦ Βροντισίου, συμβάλλουν ὅμως εἰς τὴν καλυτέραν γνῶσιν μιᾶς περιόδου χαρακτηριστικῆς καὶ σπουδαίας διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, τῆς περιόδου δηλ. τὴν ὁποίαν καλύπτουν ὁ τελευταῖος αἰὼν τῆς Ἑνετοκρατίας καὶ ὁ πρῶτος τῆς Τουρκοκρατίας εἰς τὴν νῆσον, καὶ κατατάσσουν τὸ Βροντίσι μεταξὺ τῶν ἀκμαιοτέρων ἐν Κρήτῃ κέντρων μοναχισμοῦ τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ὅλων αὐτῶν τῶν στοιχείων τὴν συναγωγὴν καὶ τὸν ἔλεγχον ἐπιχειροῦμεν διὰ τῆς παρούσης διατριβῆς [8], προσκομίζοντες καὶ νέα τινὰ

Ϛ' (1952) σσ. 71, 80 καὶ 86 - 89, τοῦ ἰδίου, Ὁ Δομήνικος Θεοτοκόπουλος καὶ ἡ Κρητικὴ ζωγραφική, Κρητ. Χρον., Δ' (1950). σσ. 390 - 398.

4) G. Gerola, Monumenti Veneti dell' isola di Creta, 2 (1908), σσ 280 σημ. 3, 282 σημ 2, 289 σημ. 1, τ. 3ος (1917), σσ. 189 - 190 σημ. 2 καὶ 191 σημ. 2 καὶ τ. 4ος (1932 - 1940), σ. 157. Ἴδε καὶ Ξανθουδίδου, ἔνθ' ἀνωτ.

5) Στεφ. Ξανθουδίδου, Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐκ Κρήτης, περ. Ἀθηνᾶ, 15 (1903), σσ. 142 - 143, πρβλ. καὶ Gerola, ἔνθ' ἀνωτ. τ. 3ος, σ. 190.

6) Πρβλ. Νικ. Σταυρινίδην, ἔνθ' ἀνωτ. φ. 1506, 26ης Μαΐου 1937.

7) Ἤδη ἔχει διαπιστωθῇ ἡ ὕπαρξις ἐγγράφων σχετικῶν μὲ τὴν Μονὴν εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Ἑνετίας, πρβλ. Κ. Μέρτζιου, Θωμᾶς Φλαγγίνης καὶ ὁ μικρὸς Ἑλληνομνήμων, ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 32 σημ. 1, εἰς τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Σιναϊτικοῦ μετοχίου Ἡρακλείου (περὶ αὐτοῦ κατωτέρω ὁ λόγος), εἰς τὸ Τουρκικὸν Ἀρχεῖον Ἡρακλείου (Τ.Α.Η.), πρβλ. Νικ. Σταυρινίδου, ἀνωτ. φ. 1504, καθὼς καὶ εἰς τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, πρβλ. Δ. Α. Ζακυθηνοῦ, Τὰ ἱστορικὰ καὶ Μοναστηριακὰ Ἀρχεῖα Κρήτης, περ. ΕΕΚΣ, 2 (1939), σ 515, ἀρ. 82.

8) Χάριτας ὀφείλομεν εἰς τὸν σεβαστὸν ἡμῶν διδάσκαλον κ. Ν. Β. Τωμαδάκην, διὰ τὴν παρότρυνσιν εἰς τὴν σύνταξιν τῆς παρούσης μελέτης καὶ τὴν διάθεσιν ἐκ τοῦ φροντιστηρίου του τῶν μικροταινιῶν τῶν Παρισινῶν χει-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

στοιχεῖα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν Λαυρεντίου τοῦ Μαρίνου, ἡγουμένου τῆς Μονῆς, μετὰ τοῦ Κρητὸς ἱεράρχου Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου, ἐπισκόπου Κυθήρων καί τινων ἄλλων. Περαιτέρω ἐλέγχομεν, σχολιάζομεν καὶ συντάσσομεν ἱστορίαν τοῦ κώδικος ὑπ᾽ ἀρ. 85 τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποίου πολλαὶ ἐνθυμήσεις ἔχουν ἄμεσον σχέσιν μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Βροντισίου· ἀκολούθως δὲ προβαίνομεν εἰς τὴν ἔκδοσιν τεσσάρων ἐγγράφων τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου Ἡρακλείου, σχετικῶν καὶ αὐτῶν μὲ τὴν Μονήν [9]

Αἱ ὑπάρχουσαι περὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἱστορίας τοῦ Βροντισίου πληροφορίαι εἶναι ἐλάχισται καὶ ἐνίοτε ἀσαφεῖς· κρίνομεν ὅμως ἀπαραίτητον τὴν μνείαν καὶ τὸν ἔλεγχον αὐτῶν ἐνταῦθα, διὰ τὴν μόρφωσιν μιᾶς γενικῆς ἔστω ἰδέας περὶ τῆς περιόδου αὐτῆς.

Ἡ περιοχή, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχει ἱδρυθῆ ἡ Μονὴ—τιμωμένη ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου καὶ τῆς Ἀναψηλαφήσεως τοῦ Ἀποστόλου Θωμᾶ—εἶναι ἐξόχως κατάλληλος διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ἠρέμου μοναστικοῦ βίου. Εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον σχεδὸν τῆς ἀποστάσεως τῶν σημερινῶν χωρίων Βορίζα καὶ Ζαρὸς Καινούργιου, εἰς τὰς κεντρικὰς νοτίους ὑπωρείας τοῦ Ψηλορείτου, ἐπὶ πυκνοφύτου κλιτύος, ἐκ τῆς ὁποίας δύναται νὰ ἀντικρύσῃ κανεὶς μέγα μέρος τῆς πεδιάδος τῆς Μεσαρᾶς, τὴν μακρὰν ὀροσειρὰν τῶν Ἀστερουσίων καὶ τὸ Λιβυκὸν πέλαγος. Ἀνατολικῶς καὶ δυτικῶς τοῦ Βροντισίου, εἰς μικρὰς ἀποστάσεις, εἶναι ἱδρυμέναι πολλαὶ ἀρχαιόταται μοναὶ καὶ παρεκκλήσια, τῶν ὁποίων ὁ διασῳζόμενος τοιχογραφικὸς διάκοσμος καὶ ἐπιγραφαί τινες μαρτυροῦν μεγάλην ἄλλοτε ἀκμὴν τοῦ μοναχισμοῦ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτήν. Ἐξ αὐτῶν γνωσταὶ καὶ παλαιόθεν μαρτυρούμεναι εἶναι αἱ μοναὶ Ἁγίου Φανουρίου τοῦ Βαλσαμονέρου [10] καὶ τῆς Παναγίας Καρ-

ρογράφων, πρὸς μελέτην τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Μαργουνίου, καθὼς καὶ εἰς τὸν ἀξιότιμον διευθυντὴν τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κ. Μ. Ι. Μανούσακαν, διὰ τὰς χρησίμους ὑποδείξεις του καὶ τὴν παραχώρησιν τῶν σχετικῶν δελτίων καὶ σημειωμάτων του

[9]) Τὰ ἔγγραφα ταῦτα παρεχώρησεν εἰς ἡμᾶς ὁ μεταφραστὴς τοῦ Ἀρχείου καὶ γνωστὸς ἱστοριοδίφης κ. Νικ. Σταυρινίδης, τὸν ὁποῖον ἐπίσης εὐχαριστοῦμεν θερμῶς.

[10]) Περὶ τῆς μονῆς ταύτης μαρτυροῦνται πολλά, ἰδίως διὰ τὴν κατὰ τὴν Ἐνετοκρατίαν ἱστορίαν της. Ἴδε ἐνδεικτικῶς Στ. Ξανθουδίδου, Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαί..., ἔνθ᾽ ἀνωτ. σσ. 138 - 142. Νικ. Σταυρινίδου, ἔνθ᾽ ἀνωτ., φ. 1516 κἑξ (1η - 26η Ἰουν 1937). Charles Astruc. Maxime Margounios et les recueils Parisiens de sa correspondance, Κρητ. Χρον., Γ´ (1949), σ. 229, ἀρ. 81 καὶ 82. Βασ. Λαούρδα, Κρητικὰ Παλαιογραφικά, Κρητ. Χρον., Δ´ (1950), σ. 235. Μαν. Χατζηδάκη, Τοιχογραφίες...,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

διωτίσσης[11] ὡς καὶ τὰ μονύδρια καὶ παρεκκλήσια τῆς Παναγίας Μονοχώρου[12], τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου[13], τοῦ Σταυρωμένου[14] κ.ἄ. Ἐκ τοῦ πλήθους αὐτοῦ τῶν μονῶν καὶ ἐκκλησιῶν, ὡς ἀρχαιότεραι καὶ σπουδαιότεραι θεωροῦνται αἱ καὶ πλησιέστεραι ἀλλήλων μοναὶ Βροντισίου καὶ Βαλσαμονέρου, τὰς ὁποίας ἡ παράδοσις φέρει ὡς στενῶς συνδεθείσας μεταξύ των, τὴν δὲ πρώτην δημιουργηθεῖσαν ἐκ τῆς δευτέρας.

Τίθεται λοιπὸν τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων τῶν μονῶν αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ τὸ τῆς τυχὸν ἐξαρτήσεως τῆς μιᾶς ἐκ τῆς ἑτέρας καὶ τῶν μικροτέρων, ἀνωτέρω ἀναφερθεισῶν, ἐκ τῶν δύο μεγαλυτέρων[15]. Ὑπάρχει σχετικὴ πρὸς τὸ ζήτημα αὐτὸ εἴδησις εἰς λαϊκὴν παράδοσιν, ἀκουομένην εἰς τὴν περιοχήν, ὅπου εὑρίσκονται ἱδρυμέναι αἱ μοναί. Κατὰ τὴν παράδοσιν αὐτὴν[16] «τὸ Βαλσαμόνερον ὑπῆρξεν ἄλλοτε ἕδρα τῆς Μονῆς, τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τῆς Παναγίας, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ τοῦ Ἁγίου Φανουρίου, ἦτο δὲ «κεφαλομονάστηρο» μὲ τὸ Βροντίσι ἐξάρτημά του καὶ μετόχια τὴν Παναγίαν Μονόχωρου, τὴν Παναγίαν Καρδιώτισσαν, ὅπου σῴζεται τὸ αὐτὸ μὲ τὸ τοῦ Βαλσαμονέρου τέμπλον, τὴν Ἁγίαν Παρασκευήν, εἰς τὸ χωρίον Ἀμπελοῦζος Μεσαρᾶς καὶ μὲ κτήματα εἰς τὸ χωρίον Γαλλιά». Τὰ ἐν τῇ παραδόσει ἀναφερόμενα περὶ πολλῶν μετοχίων τοῦ Βαλσαμονέρου συμφωνοῦν ἐν μέρει μὲ τὰς πηγὰς τοῦ Τ.Α.Η.[17] καὶ τὸ γεγονὸς τοῦτο προσδίδει ἴσως εἰς αὐτὴν

ἔνθ' ἀνωτ., σ. 72. Ἀλεξ. Κ. Χατζηγάκη, Ἐκκλησίες Κρήτης, Ρέθυμνο 1954, σ. 153 ἀρ. 156. Κ. Δ. Καλοκύρη, Αἱ Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι τῆς Κρήτης, Ἀθῆναι 1957, σ. 37 σημ. 4, σ. 43 ἀρ. 70, σ. 47 ἀρ. 16, σσ. 49-50, σ. 56 ἀρ. 83, κ.λ.

[11]) Στ. Ξανθουδίδου, Χριστ. Ἐπιγρ., ἔνθ' ἀνωτ. σ. 147 κἑξ. καὶ Κατίνας Τσατσαρωνάκη, Μία ἔκθεσις..., ἔνθ' ἀνωτ. σ. 27.

[12]) Στ. Ξανθουδίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σσ. 135-138 καὶ Κ. Καλοκύρη ἔνθ' ἀνωτ. σσ. 43, 44 ἀρ. 27, σ. 55 ἀρ. 75 κ.λ.

[13]) Καλοκύρη, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 46 ἀρ. 25.

[14]) Μαν. Χατζηδάκη, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 75 καὶ Ἀλ. Χατζηγάκη, Ἐκκλησίες..., ἔνθ' ἀνωτ. σ. 153, ἀρ. 156.

[15]) Ἡ Παναγία Μονοχώρου ὑπῆρξεν ἀρχικῶς μετόχιον τοῦ Βαλσαμονέρου, ὡς μαρτυρεῖται εἰς ἔγγραφον τοῦ Τουρκ. Ἀρχ. Ἡρακλ. (τ. 41ος, σ. 152) ἀργότερον δὲ περιῆλθεν εἰς τὴν κυριότητα τοῦ Βροντισίου, πρβλ. καὶ Νικ. Σταυρινίδην, ἔνθ' ἀνωτ., φ. 1504, ἔνθα σημειοῦνται πολλὰ περὶ μετοχίων Βαλσαμονέρου. Σχετικὰ μὲ τὰ μετόχια τοῦ Βροντισίου, Ἅγιος Ἀντώνιος, εἰς χωρίον Βρέλι καὶ Ἁγία Παρασκευή, εἰς χωρίον Ἀμπελοῦζος Μεσαρᾶς εἶναι τὰ ἔγγραφα τοῦ Τ.Α.Η. ἐν τ. 3ῳ σσ. 85 καὶ 156 καὶ τ. 4ῳ, σ 395.

[16]) Τὴν παράδοσιν κατέγραψεν, ἐκ στόματος Κ Νικολακάκη, ἐκ τοῦ χωρίου Γαλλιὰ Καινούργιου, ὁ γνωστὸς μεσαιωνοδίφης κ. Στέργιος Σπανάκης.

[17]) Περὶ τῆς Μονῆς, τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τῆς Παναγίας, ἴδε καὶ Βασ. Λαούρδα, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 235. Περὶ τοῦ Μονόχωρου, ὡς μετοχίου τοῦ Βαλσαμονέρου, ἴδε ἀνωτέρω σημ. 15. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων κτημάτων τῆς Μονῆς ἴδε

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

σχετικὴν ἀξιοπιστίαν. Τὰ ἀναφερόμενα ὅμως περὶ Βροντισίου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξελεγχθοῦν περαιτέρω καὶ νὰ τεκμηριωθοῦν ἄλλοθεν.

Σχετική, ἀλλ' ἀνακρίβωτος, εἶναι ἑτέρα πληροφορία, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ἐν τῷ ἐν Ἡρακλείῳ Σιναϊτικῷ Μετοχίῳ τοῦ Ἁγίου Ματθαίου φυλάσσεται ἔγγραφον [18], ἀναφέρον, ὅτι ἡ μονὴ Ἁγίου Φανουρίου τοῦ Βαλσαμονέρου ἱδρύθη ὑπὸ μοναχῶν ἐλθόντων ἐκ Ρόδου ἡ δὲ μονὴ Βροντισίου ὑπῆρξε μετόχιόν της. Τὸ χειρόγραφον δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἴδωμεν, παρὰ τὰς προσπαθείας μας, ἀρνηθέντος τοῦ σημερινοῦ ἐφημερίου τοῦ Ἁγίου Ματθαίου τὴν ὕπαρξιν χειρογράφων εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ εἰρημένου μετοχίου [19].

Τούτων οὕτως ἢ ἄλλως ἐχόντων, ἡ μελέτη τοῦ τοιχογραφικοῦ κυρίως διακόσμου καὶ τῶν κτηριακῶν ὑπολειμμάτων τῶν δύο μονῶν ἀποδεικνύει τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν λειτουργίαν ἀμφοτέρων ἤδη κατὰ τὸν 14ον αἰ. [20], παραλλήλως δὲ αἱ ἔγγραφοι περὶ αὐτῶν μαρτυρίαι ἐμφανίζονται μόλις μετὰ τὸ 1400, ἀναφερόμεναι κυρίως εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ Βαλσαμονέρου καὶ ἁπλῶς πληροφοροῦσαι περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Βροντισίου. Οὕτω ἐκ τῶν ἐπιγραφικῶν χαραγμάτων εἰς κτηριακὰ ὑπολείμματα τοῦ Ἁγίου Φανουρίου μανθάνομεν περὶ ἀλλεπαλλήλων οἰκοδομήσεων καὶ ἀνακαινίσεων τῶν ναῶν εἰς τὸ Βαλσαμόνερον κατὰ τὰ ἔτη 1404, 1407, 1426, 1428, 1431 [21]. Τὰ χαράγματα αὐτά, μετὰ χρονο-

---

καὶ Νικ. Σταυρινίδου, ἐφημ. «Δρᾶσις» 25ης καὶ 26ης Ἰουνίου 1937, πρβλ. καὶ Ἀχιλλ. Α. Κύρου, Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ὁ Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, Ἀθῆναι 1938, σ. 372.

[18]) Τὴν πληροφορίαν ἔδωσεν εἰς ἡμᾶς ὁ Σιναΐτης πατὴρ Θεόδωρος Τζεδάκης, ὁ ὁποῖος βεβαιοῖ ὅτι εἶδε καὶ ἀνέγνωσε τὸ χειρόγραφον.

[19]) Ἄγνωστον εἶναι διὰ ποίους λόγους ὁ ἐφημέριος τοῦ μετοχίου ὑποστηρίζει, ὅτι ἅπαντα τὰ χειρόγραφα τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἁγίου Ματθαίου κατεστράφησαν κατὰ τὴν Γερμανικὴν εἰσβολὴν εἰς Ἡράκλειον, ἐνῷ καὶ μεταπολεμικῶς εὑρέθησαν καὶ ἐξεδόθησαν ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα ἐξ αὐτῆς, πρβλ. Νικ. Ε. Ζευγαδάκη, Δύο Πατριαρχικὰ Σιγίλλια, Κρητ. Χρον. Β' (1948), σσ. 507 - 520.

[20]) Μαν. Χατζηδάκη, Τοιχογραφίες..., ἔνθ' ἀνωτ. σσ. 71, 80, 86 - 89. Περὶ ἀρχικοῦ ναοῦ αὐτόθι σ. 72 πρβλ. καὶ Ξανθουδίδην, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 143. Περὶ Βαλσαμονέρου ἴδε ἀμφότερα τὰ ἔργα Χατζηδ., καὶ Ξανθουδ., σσ. 138 - 142.

[21]) Ξανθουδίδου, αὐτόθι καὶ G. Gerola Monumenti, τ. 2ος σσ. 300, 306. Ὁ Ν. Δ. Καλογερόπουλος ἀναφέρει ὅτι ἀνέγνωσεν εἰς Βαλσαμόνερον ἐπιγραφὴν τοῦ ἔτους 1332, (ἴδε Ἀχ. Κύρου, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 372). Δὲν λαμβάνομεν ὑπ' ὄψιν τὴν πληροφορίαν αὐτὴν ἀφοῦ ἔχει ἀποδειχθῆ ὅτι ὅσα ὑπεστήριξεν ὁ Καλογερόπουλος ἦσαν ἐν τῷ συνόλῳ των ἀβάσιμα· σχετικῶς ἴδε Ν. Β. Τωμαδάκη, βιβλιοκρισίαν τοῦ βιβλ. Ἀχιλλ. Α. Κύρου, Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀναγεννήσεως κ.λ. κ.λ., ΕΕΚΣ, 1 (1938) σ. 580.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

λογιῶν, συνεχίζονται μέχρι τοῦ ἔτους 1616, παράλληλοι δὲ ἔγγραφοι μαρτυρίαι τῶν χρόνων αὐτῶν περὶ τῆς Μονῆς[22] πιστοποιοῦν μεγάλην αὐτῆς ἀκμὴν μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰ., ὅτε πλέον ἀρχίζει νὰ παρακμάζῃ. ʼΑντιθέτως αἱ περὶ Βροντισίου εἰδήσεις μέχρι τοῦ ἔτους 1572 εἶναι ἐλάχισται. ʽΟ Gerola, γράφων περὶ τῆς μνημειώδους μαρμαρίνης κρήνης τοῦ προαυλίου τῆς Μονῆς, ἀποφαίνεται «*Malgrado i gravissimi guasti cui andò soggetta, essa mostra che il suo artefice, certamente cinquecentesco, sapeva usare lo scalpello con valentia non comune nell' isola*»[23]. ʽΗ διαπίστωσις αὐτὴ τοῦ Gerola δύναται νὰ ἀποτελέσῃ σοβαρὰν ἔνδειξιν ἀκμῆς τῆς Μονῆς ἤδη κατὰ τὸν 15ον αἰ. Τὴν πρώτην ὅμως καὶ μοναδικὴν ἴσως, κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν, ἔγγραφον περὶ Βροντισίου μαρτυρίαν εὑρίσκομεν εἰς σημείωμα ἱερομονάχου τινὸς ʼΙωσὴφ Φλεβοτόμου, γράψαντος κατὰ τὸ ἔτος 1473 ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 482 (117) κώδικος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς τοῦ Σινᾶ «*...καὶ τὸν καιρὸν ὁποῦ ἐξόρισεν ἡ ἀφεντία τῶν Βεναιτικῶν τοὺς πνευματικοὺς πατέρας ἐκ τῆς νήσου Κρήτης ἐν τῷ ‚ςϡος'* (6976 = 1468) *μηνὶ αὐγούστῳ ἐξῆλθεν καὶ ὁ ἐν ὁσιωτάτοις καὶ πνευματικοῖς πατράσι παπᾶς κῦρ Νίλων ὁ Καλοσυνὰς ἐκ τὸν ἅγιον ʼΑντώνιον τῶ Βροντήσῃ ἐκ τὴν Κρήτην καὶ ἐπέρασεν εἰς τὴν Κορώνην εἰς τὸ Νησίον ὀνόματι Πηγανοῦσαν...*», καὶ κατωτέρω «*...καὶ ἐπαρέλαβα τὸ τοιοῦτον βιβλίον ὡς ἴδιόν μου. Μηνὶ νοεμβρίῳ ιδ' ἡμέρα εη τοῦ ‚ςϡπβ'* (6982 = 1473)[24]. ʽΗ ἐνδιαφέρουσα ἡμᾶς ἐνταῦθα

---

22) Ἴδε Charles Astruc καὶ Βασ. Λαούρδαν, ἔνθ' ἀνωτ.

23) Monumenti..., 4 (1932 - 1940), σσ, 73 - 74 πρβλ. καὶ Ξανθουδ ἔνθ' ἀνωτ. σ 142.

24) Ἴδε V. Benesevic, Catalogus codicum manuscriptorum Graecorum, qui in Monasterio Sanctae Catharinae in Monte Sina asservantur, τ. 1ος, Petropoli 1911, σ. 268, No 482 (117), ἀρ. 7. Τὴν ἐνθύμησιν παρέχομεν ὁλόκληρον: «*ʼΕνθύμησιν πιῶ ἐγὼ ʼΙωσὴφ τάχα δὲ καὶ ἱερομόναχος· γαίνημα καὶ θρέμα τῆς πόλεως Μηζηθρά· ὁ κατακόσμον ʼΙωάννης ὁ Φλαιβοτόμος υἱὸς τυγχάνων Τιμοθέου τοῦ Φλαιβοτόμου περὶ τῆς ἁγίας βίβλου ταύτης. τὸ πῶς ὑπάρχει ἡμέτερον ἤγουν πατρογονικόθεν μου· καὶ ἐξοδίασα. καὶ ἐκοπίασα καὶ εἶφερα το εἰς τὴν Κορώνην καὶ μὲ ἕτερα βιβλία διάφορα. τὸν καιρὸν ὅταν ἐπείγεν ὁ σινιὄρος Σιγισμούντος με τὰ φουσάτα τῶν Βεναιτικῶν εἰς τὸν Μηζηθράν· καὶ τὸν καιρὸν ὁποῦ ἐξόρισεν ἡ ἀφεντία τῶν Βεναιτικῶν τοὺς πνευματικοὺς πατέρας ἐκ τῆς νήσου Κρήτης ἐν τῷ ‚ςϡος'* (6976=1468) *μηνὶ αὐγούστῳ, ἐξῆλθεν καὶ ὁ ἐν ὁσιωτάτοις καὶ πνευματικοῖς πατράσι παπᾶς κῦρ Νίλων ὁ Καλοουνὰς ἐκ τὸν ἅγιον ʼΑντώνιον τῶ Βροντήσῃ ἐκ τὴν Κρήτην καὶ ἐπέρασεν εἰς τὴν Κορώνην εἰς τὸ νησίον ὀνόματι Πηγανοῦσαν. Καὶ ἐγόρασεν τὴν παρροῦσαν βίβλον ὁ ἄνωθεν εἰρημένος παπᾶς κῦρ Νίλων· μὴ ἐξεύρων ὅτι ὑπάρχει ἡμέτερον· διὰ δουκάτα β'. ἤγουν δύο δουκάτα βενέτικα. καὶ μὴ ἐξεύρων ὁ θεῖος μου ὁ παπᾶς κῦρ Παῦλος ὁ Φλαιβοτόμος καὶ διδάσκαλος τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου τὸ ποῦ εὑρίσκομαι, ἐπώλησεν τὴν βίβλον μου ταύ-*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

χρονολογία εἶναι ἡ πρώτη (1468), ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν ἐξορίαν τοῦ εἰρημένου ἱερομονάχου Βροντισίου «παπᾶ κῦρ Νείλου Καλοσυνᾶ», τοῦ ὁποίου ἀναφέρεται καὶ ὁ θάνατος, λαβὼν χώραν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1468 - 1473, καθὼς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἐνθυμήσεως, τὴν ὁποίαν παραθέτομεν ὁλόκληρον ἐν ὑποσημειώσει. Ὑπὸ τὸ ὄνομα Καλοσυνᾶς, ἐκτὸς τοῦ ἀναφερομένου ἀδελφοῦ τοῦ παπᾶ Νείλου «κυροῦ Μακαρίου (Καλοσυνᾶ)», γνωρίζομεν πολλοὺς πνευματικοὺς ἄνδρας μαρτυρουμένους ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1299 εἰς πλεῖστα κείμενα [25].

Ἑτέραν εἴδησιν περὶ Βροντισίου κατὰ τὸν αἰῶνα αὐτὸν καὶ κατὰ τὰ πρῶτα τρία τέταρτα σχεδὸν τοῦ ἑπομένου (16ου) αἰῶνος δὲν γνωρίζομεν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ Βαλσαμόνερον, τὸ ὁποῖον, ὡς εἴπομεν, μαρτυρεῖται πολλαχόθεν κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν, ὄχι ὅμως καὶ μετὰ τὸ 1600, ὅτε αἱ περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις εἶναι ἀραιότεραι. Τοῦτο ἴσως εἶναι ἐνδεικτικὸν τῆς μετὰ τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰ. παρακμῆς τοῦ Βαλσαμονέρου ἀφ᾽ ἑνός, καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου ἐνδυναμώσεως τοῦ Βροντισίου καὶ συγκεντρώσεως ὑπ᾽ αὐτὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δυνάμεως τῆς περιοχῆς.

την· καὶ ἐγὼ εὑρισκόμενος εἰς τὸ ἅγιον ὄρος τοῦ Σινὰ εἶχα μεγάλην δίψαν περὶ τῆς βίβλου ταύτης. καὶ ἐμήνυσα εἰς τὴν Κρήτην περὶ τούτου πολάκις· καὶ ἔμαθα τὸ πῶς εὑρίσκεται εἰς τὰς χεῖρας τοῦ παπᾶ κῦρ Νίλου τοῦ Καλοσυνά· καὶ ἐπαρεκάλεσα τὸν ἅγιον οἰκονόμον τῆς ἁγίας Αἰκατερίνας τῶν σιναϊτῶν κῦρ Λαυρέντιον τὸν καλοτάριν εἰς τὸ νὰ ἐξαίδράμη νὰ μοῦ ἐπάρη τὴν βίβλον ταύτην· ὅμως δὲ ἐξέδραμεν μετὰ σπουδῆς καὶ ηὗρεν τὴν βίβλον ταύτην εἰς τὰς χεῖρας τοῦ παπᾶ κῦρ Νίλου· καὶ οὐδὲν ἔσωσεν νὰ τὴν ἐπάρι τὴν δέλτον ταύτην, διότι ἐκοιμήθη ὁ ἅγιος ὁ κῦρ Νίλος· ὅμως δὲ ἔμεινεν τὸ παρὸν βιβλίον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἀδελφοῦ του κυροῦ Μακαρίου (Καλοσυνᾶ). *καὶ ἔδωκέν το εἰς τὰς χεῖρας τοῦ κῦρ Λαυρεντίου τοῦ οἰκονόμου διὰ δουκάτα δ΄. καὶ οἴφερέν το ὁ κῦρ Πέτρος Λυβηανὸς μετὰ τοῦ κῦρ Μαλαχία τοῦ Ταγράδου εἰς τοῦ Σινᾶ. καὶ εὑρέθην καὶ ἐγὼ ὁ ἄνωθεν εἰρημένος παπᾶς Ἰωσὴφ ὁ Φλαιβοτόμος· μετὰ τοῦ ἁγίου τοῦ καθηγουμένου τοῦ ἁγίου ὄρους Σινὰ παπᾶ κῦρ Μακαρίου. καὶ ἄλλων ἀδελφῶν ε΄. εἰς τὸ κάριος καὶ ἐπαρέλαβα τὸ τοιοῦτον βιβλίον ὡς ἴδιόν μου. Μηνὶ νοεμβρίῳ ιδ΄ ἡμέρᾳ ε΄ τοῦ ͵ςϡπβ΄* (6982 = 1473).

[25]) Περὶ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν συνθήκην Ἐνετῶν - Καλλέργη (1299) ἴδε Κ. Μέρτζιου, Κρητ. Χρον., Γ΄ (1949), σσ. 278, 282. Κωδικογράφους ὑπὸ τὸ αὐτὸ ἐπώνυμον Καλοσυνᾶ ἴδε παρὰ M. Vogel - Vict. Gardthausen, Die griechischen Schreiber..., Leipzig 1909, σσ. 37 - 38 καὶ 173. Πέντε μέλη τῆς οἰκογενείας ἴδε καὶ παρὰ Βασ. Λαούρδα, Κρητ. Χρον., Δ΄ (1950), σ. 251, περὶ δὲ τοῦ ἰατροῦ καὶ κωδικογράφου ἐν Τολέδῳ Ἀντωνίου Καλοσυνᾶ ἴδε Ἀχιλλ. Κύρου, Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀναγεννήσεως..., ἔνθ᾽ ἀνωτ., σσ. 349 - 350. Εἰς ἔγγραφον τοῦ Τ. Α. Η. τοῦ ἔτους 1658 (τ. 1ος, σ. 72, ἀριθ. μεταφρ. 129, σ 67) εὕρομεν τὸ ὄνομα «Παπᾶ Μαθιὸς Καλοσύνης ἐκ τοῦ χωρίου Κυργιάννα», ὅπερ προσθετέον εἰς τὰ γνωστὰ ἤδη πρόσωπα ὑπὸ τὸ ὄνομα Καλοσυνάς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

Αἱ πρὸς τοῦτο ἄλλως τε συνθῆκαι τῆς ἐποχῆς ἦσαν κατάλληλοι. Ἤδη ἀπὸ τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 16ου αἰ. ἤρχετο μία νέα περίοδος, διὰ τὸν ὀρθόδοξον κλῆρον τῆς Ἑνετοκρατουμένης νήσου. Νέαι μοναὶ ἱδρύοντο, πολλαὶ παλαιότεραι ἀνεζωογονοῦντο καὶ ἐξειλίσσοντο εἰς μεγάλα ἐκκλησιαστικὰ κέντρα καὶ ὁ μοναχισμὸς ἐγνώριζε νέαν ἀκμήν [26], ἀπέκτα ἰσχὺν καὶ ἀνεδείκνυε μεγάλους ἱεράρχας καταλαμβάνοντας ὑψηλὰς ἐκκλησιαστικὰς θέσεις. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τοῦ θρησκευτικοῦ ὀργασμοῦ πολλαὶ παλαιαὶ μοναί, παρεκκλήσια καὶ μονύδρια ὑπήγοντο ὑπὸ μίαν, πολλάκις νεωτέραν, μεγάλην καὶ πλουσίαν, ἡ ὁποία καθίστατο οὕτω ἐκκλησιαστικὸν καὶ πνευματικὸν κέντρον τῆς περιοχῆς, ἔνθα ἦτο ἱδρυμένη [27]. Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη προφανῶς καὶ εἰς τὴν ἄνω, πρὸς βορρᾶν, περιοχὴν τῆς ἐπαρχίας Καινουργίου, ἔνθα πολλὰ μονύδρια καὶ παρεκκλήσια συνῳκίσθησαν περὶ τὸ Βροντίσι [28], τὸ ὁποῖον ἀπέβη κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς τὸ πνευματικὸν κέντρον τῆς περιοχῆς.

Β΄
ΟΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΙ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΒΡΟΝΤΙΣΙΟΥ

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΤΣΑΓΚΑΡΟΠΟΥΛΟΣ - ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΣ ΜΑΡΙΝΟΣ ΚΑΙ Η ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΑΥΤΟΥ

1. Γεράσιμος Τσαγκαρόπουλος, 18η Φεβρουαρίου 1572.

Ὁ Γεράσιμος Τσαγκαρόπουλος, ἄγνωστος ἄλλοθεν, μαρτυρεῖται ὡς ἡγούμενος τῆς Μονῆς κατὰ τὴν 18ην Φεβρουαρίου 1572 εἰς ἔγγραφον

---

26) Στ. Ξανθουδίδου, Κρητικὰ συμβόλαια ἐκ τῆς Ἑνετοκρατίας, Χριστιαν. Κρήτη, 1 (1912), σσ. 4 καὶ 6. Τοῦ ἰδίου, Δύο νέα βιβλία περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης ἐπὶ Ἑνετοκρατίας, Χριστ. Κρήτη, 2 (1914), σσ. 282-283. G. Gerola, Monumenti..., 3 (1917), σ. 157 κέξ. Νικ. Β. Τωμαδάκη, Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ πρὸς τὴν Ἱερὰν Μονὴν τοῦ Γδερνέττου, Κρητ. Χρον., Ε΄ (1951), σ. 264 σημ. 3 καὶ 4. Τοῦ ἰδίου, Ἱππόλυτος Χίου ὁ Κρής, Κρητ. Χρον., Ζ΄ (1953), σ. 38.

27) Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομεν τὴν μονὴν Ἀρετίου, ἡ ὁποία «*ηὐπόρησεν ἐπ' ὀλίγον καὶ ἑπτὰ μονύδρια προσετέθησαν εἰς αὐτήν*», ἴδε Ξανθουδίδου, Κρητ. συμβόλαια..., ἔνθ' ἀνωτ., σ. 6, ἴδε ἐπίσης, περὶ συγκεντρώσεως τῆς δυνάμεως μονῶν ὑπὸ μίαν, Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος τῶν Τζαγκαρόλων ἐν Ἀκρωτηρίῳ Μελέχα Κρήτης, ΕΕΒΣ, 9 (1932), σ. 298 καὶ 299.

28) Ἴδε περὶ μετοχίων τοῦ Βροντισίου ἀνωτέρω σημ. 15. πρβλ. καὶ τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ Ν. Σταυρινίδου (ἔνθ' ἀνωτ. φ. 1504 24ης Μαΐου 1937) τρία μετόχια τῆς Μονῆς. Εἰς ἐνθύμησιν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 85 κώδικος (βλ. Φ. 79β) τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, εὑρίσκομεν καὶ τὸν «Σταυρωμένον» (ἴδε ἡμετέραν σημ. 14 ἀνωτέρω) ὡς παρεκκλήσιον τοῦ Βροντισίου, ἔνθα, κατὰ τὴν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

ἀποκείμενον εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης ἐν Ἑνετίᾳ[29]. Εἰς ὅσα εἶναι γνωστὰ περὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Τσαγκαροπούλων[30] προσθετέα καὶ τὰ ἑξῆς στοιχεῖα, προερχόμενα ἐκ περιληπτικῆς μεταφράσεως τοῦ ἐν τ. 4ω, σ. 36 (ἀριθμ. μετφρ. 633, σ. 211) ἐγγράφου τοῦ Τ.Α.Η.:

«*Ἡ Ἀνεζίνα, τὸ γένος Μανιοῦ, κάτοικος τοῦ Μετοχίου Τσαγκαροπουλιανά, ὑπαγομένου εἰς τὸ χωρίον Ἀξέντι τῆς Ἐπαρχίας Μονοφατσίου, διαμερίσματος Χάνδακος, δηλοῖ, ὅτι ἔλαβεν ἀνελλιπῶς παρά τινος Γεωργίου γρόσα ἀσλάνια 100, ἅτινα τῷ εἶχε δώσει ὡς δάνειον (χρονολ. 1672).*

Ὑπῆρχον μάρτυρες οἱ *Μάξιμος Τσαγκαρόπουλος, υἱὸς Μιχελῆ, Παπᾶ Θαλασσινός, υἱὸς Ἐμμανουήλ*».

Τὸ ἀναφερόμενον χωρίον Ἀξέντι (= Αὐξέντη, τοῦ Αὐξεντίου) μαρτυρεῖται ἤδη ἀπὸ τοῦ 15ου αἰ., διεσώθησαν δὲ ἐν αὐτῷ πλεῖσται ἐπιγραφαὶ τῶν χρόνων τῆς Ἑνετοκρατίας[31]. Παρὰ τὸ μετόχιον Τσαγ-

---

ἐνθύμησιν, ἐτάφη ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Μητροφάνης Δέσος. (Ἴδε περιγραφὴν τοῦ κώδικος ὑπὸ Δημ. Ι. Πάλλα εἰς Byzantinisch - neugriechische Jahrbücher, τ. 11 (1934/5), σ. 337η' = Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, περίοδ. Γ', τ. 2 (1936) σ. κ').

[29]) Κ. Δ. Μέρτζιου, Θωμᾶς Φλαγγίνης...,ἔνθ' ἀνωτ., σ. 32, σημ. 1.

[30]) Ἴδε M. Vogel - V. Gardthausen, ἔνθ' ἀνωτ. σσ. 84 - 85 ἔνθα ἀναφέρεται «*Γεώργιος ἐλάχιστος ἱερεὺς ὁ Τζαγγαρόπουλος, Κρὴς τὸ γένος, οἰκέτης τῆς [ἁγίας] Αἰκατερίνης [τῶν Σιναϊτῶν]*» κωδικογράφος, γράψας κατὰ τὰ ἔτη 1457, 1461, 1463...1472. Γνωστὸς ἐπίσης ἐξ ἐγγράφου εἶναι «ὁ Πέτρος Τσανκαρόπουλος, πρωτοπαπᾶς Ρεθύμνης μὴ ἀρεστὸς εἰς τοὺς Ἑνετοὺς 1461» (ἴδε Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἐπίμετρον περὶ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, Κρητ. Χρον., Ε' (1951), σ. 330). Εἰς τὴν παρὰ Trivan ἀπογραφὴν τῆς Κρήτης (1644) ἀναφέρονται Τσαγκαρόπουλοι nobiles cretenses καὶ cittadini εἰς Χάνδακα καὶ cittadini εἰς Χανιά, (ἴδε Μ. Ι. Μανούσακα, Ἡ παρὰ Trivan ἀπογραφὴ τῆς Κρήτης (1644), Κρητ. Χρον., Γ' (1949), σσ. 49, 51, 54).

Μεταξὺ τῶν εἰς Ζάκυνθον Κρητῶν προσφύγων ὑπάρχει καὶ Marietta Zancaropula, (ἴδε Κ. Δ. Μέρτζιου, Δύο κατάλογοι τῶν ἐν Κερκύρᾳ καὶ Ζακύνθῳ Κρητῶν προσφύγων, Κρητ. Χρον., Ε' (1951) σ. 28). Ἴσως ἐκ τῶν Τσαγκαροπούλων, οἱ ὁποῖοι προσέφυγον εἰς Ζάκυνθον εἷς εἶναι καὶ ὁ ἀναφερόμενος ὡς ἐπιμεληθεὶς ἔκδοσιν τῆς «Κλίμακος» ἐν ἔτει 1693, «Ἀθανάσιος ἱερομόναχος Τζαγγαρόπουλος, ὁ ἐκ Ζακίνθου» (ἴδε Α. Ξυγγοπούλου, Ὁ Ἅγιος Γοβδελαᾶς τοῦ Ἐμμ. Ζάνε, Κρητ. Χρον. Α' (1947), σ. 479 σημ. 30). Εἰς ἔγγραφον τοῦ Τ.Α.Η. τοῦ ἔτους 1671 ἀναφέρεται «...ἐκεῖθεν διὰ τοῦ δρόμου φθάνομεν ἄνωθεν τοῦ μετοχίου Πορτὶ τοῦ φόρου ὑποτελοῦς Τζαγκαροπούλου» (Γρηγ. Μιχ. Σηφάκη, Τουρκικὸ ἔγγραφο τοῦ 1671, Κρητ. Χρον. Ι' (1956), σ. 298 καὶ σημ. 32).

[31]) Πρβλ. Ξανθουδίδην, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 149 - 150 καὶ Vogel - Gardthausen, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 200, ὅπου ἀναφέρεται «*Ἰωάννης ὁ Ταβου-*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

καροπουλιανὰ του χωρίου Ἀξέντι συναντῶμεν ἕτερον «μετόχιον Πορτὶ τοῦ φόρου ὑποτελοῦς Τσαγκαροπούλου»[32].

Τὸ «Πορτὶ» τοῦτο εἶναι τοπωνύμιον τοῦ χωρίου Ἁγία Βαρβάρα τῆς Ἐπαρχίας Μονοφατσίου, ἡ δ' ἀπόστασις, ἡ ὁποία χωρίζει τὸ χωρίον τοῦτο ἀπὸ τὸ Ἀξέντι εἶναι μικρά. Οἱ κάτοχοι τῶν δύο μετοχίων προέρχονται προφανῶς ἐκ τοῦ αὐτοῦ κλάδου τῆς οἰκογενείας τῶν Τσαγκαροπούλων, οἱ ὁποῖοι κατῴκουν εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν τῆς Κεντρικῆς Κρήτης.

2. Λαυρέντιος Μαρῖνος 1593 - 1616.

Τὸν Λαυρέντιον Μαρῖνον[33] γνωρίζομεν κυρίως ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας του μετὰ πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν προσωπικοτήτων τοῦ τέλους τοῦ 16ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰ., μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται ὁ Μάξιμος Μαργούνιος (1549 - 1602), ὁ Μελέτιος Πηγᾶς (1549 - 1601), ὁ Κύριλλος Λούκαρις (1572 - 1638) κ. ἄ.

Πρώτην μνείαν[34] περὶ τοῦ ἡγουμένου τοῦ Βροντισίου εὑρίσκομεν εἰς ἐπιστολὴν Νικολάου τοῦ Ροδίου, ἱερέως, ἀπευθυνομένην πρὸς Γαβριὴλ τὸν Σεβῆρον, διαμένοντα ἐν Ἑνετίᾳ, ἐν ἔτει 1584 καὶ ἀναφέρουσαν «*καὶ γὰρ διὰ γραμμάτων, ὡς ἔοικα, τοῦ ἐν ἱερομονάχοις ὁσιωτάτου κυρίου Λαυρεντίου τοῦ Μαρίνου ἔγνων, ὥς τινες....κακῶς σοι κατήγγειλάν μου, ἐφ' ᾧτε κωλύσωσιν ἴσως ἢ καὶ τέλεον ἀπαλείψωσι τὴν πρὸς ἡμᾶς σου σχετικὴν εὔνοιαν....*»[35]. Ἑτέραν μνείαν περὶ Λαυρεντίου Μαρίνου εὑρίσκομεν εἰς ἐπιστολὴν τοῦ ἱερομονάχου Λεοντίου [Εὐστρατίου τοῦ Κυπρίου], γράφοντος ἐκ Βιέννης τὴν 16ην Φεβρ.

λάριος ὁ τοῦ Χανδάκης Κρήτης ἐκ χωρίου Αὐξεντίου» γράψας κατὰ τὰ ἔτη 1440, 1449, 1451.

32) Ἴδε Γρ. Μ. Σηφάκην, ἔνθ' ἀνωτ.

33) Προέρχεται καὶ οὗτος ἐξ οἰκογενείας λίαν γνωστῆς ἐν Κρήτῃ, τὸ δ' ἐπώνυμον αὐτοῦ, ἑνετικῆς προελεύσεως, εἶναι τὸ Marino - Marin > Μαρῖνος - Μαρῆς, πρβλ. Quirin > Κουρῖνος - Κουρῆς, περὶ τῶν ὁποίων ἴδε Ν. Μ. Παναγιωτάκη, Τὸ τοπωνύμιον Πελεκαπίνα, περ. Κρητικὴ Ἑστία, τεύχ. 33 - 34 (Ν/βριος - Δ/βριος 1952), σ. 67.

34) Τὴν 13ην Ἰουνίου 1572 ἀπευθύνει ἐπιστολὴν «*Τῷ εὐλαβεστάτῳ ἱερομονάχῳ καὶ ὡς ἐν Κυρίῳ ἀδελφῷ κυρίῳ Γαβριήλῳ τῷ Τρύφωνι Νικόλαος ὁ Μαρῖνος*». Τὸν Νικόλαον τοῦτον δὲν γνωρίζομεν ἄλλοθεν. Ἴσως πρόκειται περὶ τοῦ κατὰ κόσμον ὀνόματος τοῦ Λαυρεντίου. Τὴν ἐπιστολὴν ἴδε παρὰ Io. Lamius, Deliciae eruditorum seu veterum ἀνεκδότων opusculorum collectanea—[vol. XV: Gabrielis Severi et aliorum Graecorum recentiorum epistolae]—Florentiae MDCCLIV, σ. 140.

35) Τὴν ἐπιστολὴν ἴδε παρὰ Io. Lamius, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 72 - 74.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

1589 πρὸς τὸν ἐν Ἑνετίᾳ ἐφημέριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Διονύσιον τὸν Κατηλιανὸν «....*προσαγορεύσας μοι οἰκείως τὸν λογιώτατον κύριον ἐν ἱερομονάχοις Λαυρέντιον τὸν Μαρῖνον*[36]».

Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς μανθάνομεν τὸ πρῶτον περὶ διαμονῆς τοῦ Λαυρεντίου Μαρίνου εἰς Ἑνετίαν. Ἡ εἴδησις ἐπιβεβαιοῦται καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Διονυσίου Κατηλιανοῦ γράφοντος ἐξ Ἑνετίας, ἀχρονολόγητον ὅμως ἐπιστολήν, πρὸς τὸν Λαυρέντιον «*ἀφ' ἧς ἀπεδήμησας, νὴ τὸν φίλιον, ὑπερφυᾶ τὴν καρδίαν δέδηγμαι...*»[37]. Τὴν διαμονὴν τοῦ Λαυρεντίου εἰς Ἑνετίαν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς βεβαίαν καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1584 (3η Σεπτ.) ὅτε ἔγραφεν ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Νικόλαος ὁ Ρόδιος πρὸς Γαβριὴλ Σεβῆρον. Εἶναι φυσικὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι «*τὰ γράμματα...τοῦ ἐν ἱερομονάχοις ὁσιωτάτου κυρίου Λαυρεντίου*» ἐγράφησαν διατρίβοντος αὐτοῦ εἰς Ἑνετίαν καὶ οὕτω μόνον ὄντος εἰς θέσιν νὰ πληροφορήσῃ τὸν Νικόλαον τὸν Ρόδιον περὶ τῶν συκοφαντιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐξυφαίνοντο ἐναντίον του. Ὁ Λαυρέντιος πάντως ἀνεχώρησεν ἐξ Ἑνετίας πρὸ τοῦ 1590 ἢ καὶ κατὰ τὸ ἔτος αὐτό, ὡς ἐμφαίνεται ἐξ ἑτέρας ἐπιστολῆς τοῦ αὐτοῦ Διονυσίου τοῦ Κατηλιανοῦ γράψαντος «*Ἐξ Ἑνετιῶν ͵αφϞ'* (= 1590)». «*Οὐ μόνον τοὺς παρόντας τῶν φίλων ἡ εἰλικρινὴς φιλία ἀγαπᾷ, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπόντας παροτρύνουσα ἀλλήλους ποθεῖσθαι, καί τοι δεῖγμα ταύτης τὸ γράφειν συνεχῶς, ὅπερ ὅσον ἂν συνεχέστερον ποιῇς, τοσοῦτο πλέω ἡμῖν χαριῇ*»[38]. Βάσει τῆς ἐπιστολῆς ταύτης δυνάμεθα νὰ χρονολογήσωμεν τὴν προηγουμένην τοῦ Διονυσίου Κατηλιανοῦ πρὸς τὸν Λαυρέντιον, τὴν δημοσιευθεῖσαν ἄνευ χρονολογίας. Ἡ ἐν λόγῳ ἐπιστολὴ πάντως ἐγράφη μετὰ τὸ 1589, ὅτε μαρτυρεῖται ἔτι ἡ παραμονὴ τοῦ Λαυρεντίου εἰς Ἑνετίαν. Ἐκ τῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα δυνάμεθα να ἀντλήσωμεν ἐξ αὐτῆς φαίνεται, ὅτι ἐγράφη πρὸ τῆς ἀνωτέρω χρονολογουμένης, ἐν ἔτει 1590, ἐπιστολῆς τοῦ αὐτοῦ Διονυσίου. Ἀνάλυσιν τῶν στοιχείων αὐτῶν ἐπιχειροῦμεν κατωτέρω, παρουσιάζοντες ἐν περιλήψει τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Διονυσίου πρὸς τὸν Λαυρέντιον. Ὁ Διονύσιος Κατηλιανός, ἱερομόναχος ἐκ Ζακύνθου, ὑπῆρξεν κατὰ τὰς δύο τελευταίας δεκαετίας τοῦ 16ου αἰ., ἐφημέριος τοῦ ἐν Ἑνετίᾳ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου[39], ἔνθα συνῆψε

---

[36]) Ἴδε Io. Lamii, Deliciae eruditorum...—[vol. IX: Maximi Margunii, Dionysii Cateliani, Antonii Eparchi, Arsenii Monembansiensis epistolae]—Florentiae MDCCXL, σ. 71.

[37]) Lamius, ἐνθ' ἀνωτ., vol. IX, σσ. 72 - 73, ἀρ. 40.

[38]) Αὐτόθι, σ. 73 ἀρ. 41.

[39]) Ἴδε Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, ἐν Ἀθήναις 1868, σσ 293 - 294. Πρβλ. καὶ Ém. Legrand, Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des Ouvrages publiés en Grec par des Grecs aux XVem et

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

σχέσεις μετὰ πολλῶν ἱεραρχῶν τῆς ἐποχῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Λαυρέντιος Μαρῖνος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου (1602), ὁ Διονύσιος προεχειρίσθη ἐπίσκοπος Κυθήρων ἀλλ᾽ ἀρχικῶς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀσκήσῃ τὰ ἐπισκοπικά του καθήκοντα, ἐμποδιζόμενος ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Κεφαλληνίας, «ὁ ὁποῖος ἠξίου τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐποπτείαν τῆς νήσου ἐκείνης»[40]. Ἐπίσκοπος Κυθήρων πάντως τιτλοφορεῖται εἰς τὰς πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὰς Μάρκου Μορεζήνου, Γαβριὴλ Ροδίτου, Ἱερεμίου Ζαγκαρόλου κ.ἄ.[41]. Ὁ ἴδιος ἔγραψεν πολλὰς ἐπιστολὰς εἰς διαφόρους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Λαυρέντιος Μαρῖνος, τοῦ ὁποίου καὶ τὴν βοήθειαν ἐζήτησε ὅτε συνήντα τὰς ἀντιδράσεις τοῦ ἐπισκόπου Κεφαλληνίας.

1. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΤΟΥ ΚΑΤΗΛΙΑΝΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΠΡΟΣ ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΝ ΜΑΡΙΝΟΝ

1

Τοῦ αὐτοῦ (Διονυσίου τοῦ Κατηλιανοῦ) *λαυρεντίῳ τῷ μαρίνῳ.*

(Lamius, [IX] (MDCCXL), σσ. 72 - 73, ἀρ. 40)

Inc. *Ἀφ᾽ ἧς ἀπεδήμησας, νὴ τὸν φίλιον, ὑπερφυᾶ τὴν καρδίαν δέδηγμαι....*

[μεταξὺ 16ης Φεβρ 1589 - 1590]

«Ὁ Διονύσιος ὁμιλεῖ περὶ τῆς μεγάλης λύπης, ὑπὸ τῆς ὁποίας κατέχεται ἀφ᾽ ἧς ἡμέρας ἀνεχώρησεν ὁ Λαυρέντιος. Ὅπου καὶ ἂν καταφύγῃ ἐνθυμεῖται, μετὰ πόνου, τὸν ἀπουσιάζοντα φίλον. Ὅθεν, διὰ νὰ καταπαύσῃ ὁ διακαής του πόθος, παρακαλεῖ τὸν Λαυρέντιον νὰ ἐπιστέλλῃ (*μὴ φείδου καλάμου καὶ μέλανος*), ὄχι μόνον εἰς αὐτὸν (τὸν Διονύσιον) ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλους τοὺς εἰλικρινεῖς αὐτοῦ φίλους (*τοῖς πᾶσι τοῖς εἰλικρινῶς φιλοῦσι καὶ προσποιοῦσι τὰ σά*). Ἐν τέλει στέλλει χαιρετισμοὺς πρὸς πάντας τοὺς γνωστούς».

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Λαυρεντίου ἐξ Ἑνετίας. Ὁ Διονύσιος λέγει δὲν ἔχει ἔτι συνηθίσει εἰς τὴν ἀπουσίαν τοῦ φίλου καὶ δὲν φείδεται περιπαθῶν ἐκφράσεων διὰ νὰ περιγράψῃ τὴν λύπην του. Ἀντιθέτως εἰς τὴν ἑπομένην ἐπιστολὴν (1590) εἶναι μετριοπαθέστερος εἰς τὰς ἐκφράσεις του καὶ ὑποστηρίζει, ὅτι ὑπάρχει τρόπος διατηρήσεως τῆς ἀγάπης μεταξὺ δύο φίλων, ὁ διὰ τῆς συνεχοῦς ἀλληλογραφίας. Ἡ τοιαύτη διατύπω-

---

XVIem siècles, τ. 2ος, Paris 1885, σ. 146 καὶ σημ. 6, ἔνθα βιβλιογραφικὸν σημείωμα περὶ Διονυσίου Κατηλιανοῦ.

40) Κ. Σάθα, ἔνθ᾽ ἀν.

41) Αὐτόθι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

σις ἐπιστολῶν εἶναι συνήθης εἰς τὴν βυζαντινὴν καὶ μεταβυζαντινὴν ἐπιστολογραφίαν.

2

Τοῦ αὐτοῦ τῷ αὐτῷ.

(Lamius [IX], σ. 73, ἀρ. 41).

Inc. *Οὐ μόνον τοὺς παρόντας τῶν φίλων ἡ εἰλικρινὴς φιλία ἀγαπᾷ...*

(Ἐξ Ἑνετιῶν ,αφϟ' (= 1590).

«Ἡ εἰλικρινὴς φιλία δὲν δεικνύεται μόνον εἰς τοὺς παρόντας τῶν φίλων, ἀλλὰ παροτρύνει νὰ ἐπιθυμῶμεν πολὺ καὶ τοὺς ἀπουσιάζοντας μακρὰν ἡμῶν φίλους. Δεῖγμα τῆς φιλίας αὐτῆς εἶναι ἡ συνεχὴς δι' ἐπιστολῶν ἐπαφή. Ὅπως τὰ φρέατα καθίστανται καλύτερα, ὅσον περισσότερον ἀντλοῦμεν ἐξ αὐτῶν, οὕτω καὶ τὰ συνεχῆ γράμματα τοῦ Λαυρεντίου εὐχαριστοῦν περισσότερον τὸν Διονύσιον. Ἂς γράφῃ λοιπὸν εἰς τὸν Διονύσιον ὁ Λαυρέντιος καὶ ἂς εἶναι βέβαιος ὅτι θὰ λαμβάνῃ καὶ αὐτὸς ἐπιστολὰς τοῦ φιλτάτου του Διονυσίου παρ' ὅλον ὅτι οὗτος ἔχει πολλὰς φροντίδας».

Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην μετὰ τῆς προηγουμένης ὁ Legrand[42] ἀποδίδει εἰς τὸν Λεόντιον Εὐστράτιον καὶ ὄχι τὸν Διονύσιον Κατηλιανόν, παραπλανηθεὶς ἀπὸ τὴν διάταξιν, τὴν ὁποίαν ἔχουν τὰ κείμενα εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Lamius. Αἱ ἐπιστολαὶ δηλαδὴ ἀκολουθοῦν εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο μίαν ἐπιστολὴν τοῦ Λεοντίου Εὐστρατίου πρὸς τὸν Διονύσιον Κατηλιανὸν ἐπιγραφομένην: «*Τῷ ὁσιωτάτῳ καὶ σπουδαιοτάτῳ ἐν ἱερομονάχοις κυρίῳ διονυσίῳ ...λεόντιος ἱερομόναχος...*»[43]. Αἱ ἑπόμεναι ἐπιστολαὶ δὲν ὀνομάζουν τὸν ἀποστολέα, ἀλλ' ἁπλῶς ἐπιγράφονται: «*τοῦ αὐτοῦ τῷ μανουήλι τῷ βλαστῷ τῷ Κυδωνιάτῃ*»[44], «*τοῦ αὐτοῦ τῷ λογιωτάτῳ λαυρεντίῳ τῷ μαρίνῳ*» κ.λ. Ὁ Lamius ὅμως βεβαιοῖ περαιτέρω ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιστολῶν τοῦ Κατηλιανοῦ[45], σημεῖον τὸ ὁποῖον διέφυγε τὴν προσοχὴν τοῦ Legrand καὶ οὕτω ἐδημιουργήθη ἡ σύγχυσις περὶ τὸν ἀποστολέα.

---

42) Bibl Hell... du Dix - septième siècle, t. III, σ 140, ἀρ. 9, 10.

43) Lamius, [IX], σ. 70, ἀρ. 37.

44) Αὐτόθι, σ. 71, ἀρ. 38.

45) Αὐτόθι, σ. 270 σημ. 1: ..idque constat ex Epistola Dionysii Cateliani ad Manuelem Blastum Cydoniatem, quam superius pag. 71 exhibuimus, καὶ κατωτέρω .. Manuelem seu Emmanuelem Blastum, Cydoniatem, cui scribit laudatus Catelianus superius pag. 62, 69, 71 (Lamius, σ. 271 ἀνωτέρω).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

3

Τῷ λογιωτάτῳ Λαυρεντίῳ τῷ Μαρίνῳ καὶ οἰκονόμους.

(Lamius, [IX], σσ. 76 - 77, ἀρ. 45)

Inc. *Ὅτι μὲν οὔπω κόρον ἔλαβον ἐπηρεάζειν ἡμᾶς οἱ ἀπάτῃ καὶ δόλῳ τὰς εὐνοίας κλέπτειν μεμαθηκότες...*

('Ενετίηθεν, 1592)

«Ὁ Διονύσιος κοινοποιεῖ εἰς τὸν Λαυρέντιον τὴν πρὸς Γαβριὴλ τὸν Σεβῆρον ἐπιστολὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Β΄ καὶ τὴν ἐπὶ τούτῳ ἀπάντησιν τοῦ Σεβήρου πρὸς τὸν Πατριάρχην. Ὁ Διονύσιος ἀποστέλλει ἀντίγραφα ἀμφοτέρων τῶν ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Λαυρέντιον, παρακαλεῖ δὲ αὐτόν, ἀφοῦ λάβῃ αὐτὰ ἀνὰ χεῖρας, νὰ τὰ ἐπιδεικνύῃ, εἰς μὲν τοὺς φίλους διὰ νὰ εὐχαριστηθοῦν, εἰς δὲ τοὺς ἐχθροὺς διὰ νὰ λυπηθοῦν (*ἀνὰ χεῖρας λαβών, τοῖς μὲν φίλοις πρὸς ἡδονήν, τοῖς δὲ ἐχθροῖς πρὸς λύπην ἀφόρητον δείκνυε συνεχῶς*). Ἐν τέλει παρακαλεῖ νὰ τοῦ ἐπιστραφοῦν «*αἱ βίβλοι*» τάχιστα καὶ νὰ τὸν πληροφορῇ ὁ Λαυρέντιος περὶ ἑαυτοῦ δι' ἐπιστολῶν του».

Ἡ ἀναφερομένη ἀνωτέρω ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου Β΄ πρὸς τὸν Γαβριὴλ Σεβῆρον εἶναι ἴσως ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1592 ἀποσταλεῖσα αὐτῷ ἐν εἴδει προτροπῆς ἐπιστολή, ἡ ἀνακοινοῦσα τὴν ὑπὸ τοῦ συνοδικοῦ δικαστηρίου ἀθώωσιν τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου καὶ προτρέπουσα τὸν Σεβῆρον εἰς διαλλαγὴν μετὰ τοῦ Μαργουνίου [46]. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἔρις τῶν δύο ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν συνετάρασσε τὴν Ἑλλην. κοινότητα τῆς Ἑνετίας ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1583 [47], πολλάκις δ' ἀνεμείχθησαν πολλαὶ προσωπικότητες τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας [48], διὰ νὰ συνδιαλλάξουν αὐτούς. Ἐν τέλει συνεκλήθη συνοδικὸν δικαστήριον, τὸ ὁποῖον ἠθώωσε κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1592 τὸν Μαργούνιον καὶ προέτρεψε τὸν Γαβριὴλ Σεβῆρον πρὸς διαλλαγήν, ἡ ὁποία τελικῶς ἐπετεύχθη κατὰ τὸ ἔτος 1593 [49]. Λαμ-

[46]) Παναγ. Γ. Νικολοπούλου, Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου ἐπιστολαὶ δύο ἀνέκδοτοι, ΕΕΒΣ, 20 (1950), σ. 334 καὶ τοῦ ἰδίου, Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου ὁμιλία ἐπὶ διαλλαγῇ, ΕΕΒΣ, 21 (1951), σ. 288.

[47]) Εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου, γράφοντος ἐν ἔτει 1590 πρὸς Γαβριὴλ τὸν Ρυδίτην, ἀναγιγνώσκομεν περὶ τῆς διαρκείας τῆς ἔριδος τῶν δύο ἀνδρῶν τὰ ἑξῆς: «*Οὐκ ἔφερον ὅλως τὴν κακήν, φεῦ, τυραννίδα, τυραννούμενος ὑπὸ τῆς συκοφάντιδος γλώττης ἔτος ἤδη τουτὶ ἕβδομον*» (τὴν ἐπιστολὴν ἴδε παρὰ Ν. Β. Τωμαδάκη, Ὑμνογραφικὰ καὶ Ἁγιολογικὰ Ἰωάννου τοῦ Ξένου καὶ τρεῖς νέοι συγγραφεῖς κανόνων, ΕΕΒΣ, 20 (1950) σ. 330).

[48]) Παν. Νικολοπούλου, ἔνθ' ἀνωτ. ΕΕΒΣ, 20, σ. 333, ὅπου ἀναφέρεται ἡ ἀνάμειξις τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου Β΄ καὶ τοῦ τότε πρωτοσυγκέλλου Μελετίου τοῦ Πηγᾶ.

[49]) Αὐτόθι, σ. 334.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

βανομένης ὑπ' ὄψει τῆς ἀνακουφίσεως, τὴν ὁποίαν ἐπροξένησεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἡ ἀπόφασις αὐτὴ τῆς Συνόδου καὶ ἡ μετάνοια τοῦ Σεβήρου, εἶναι φυσικὸν νὰ δικαιολογήσωμεν τὴν ἀθρόαν διανομὴν ἀντιγράφων τῶν ἀνταλλαγεισῶν, διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς διαλλαγῆς, ἐπιστολῶν εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κύκλους[50] καὶ τὴν μεθ' ἱκανοποιήσεως ἀγγελίαν τοῦ γεγονότος εἰς τοὺς φίλους τῶν διαλλαγέντων. Σημειωτέον ὅτι ὁ Λαυρέντιος ἦτο φίλος ἐκ τῶν καλυτέρων τοῦ Μαργουνίου. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολὴ τοῦ Διονυσίου, μαθητοῦ τοῦ Γαβριὴλ Σεβήρου καὶ ἐκ τῶν ἐπιστηθίων φίλων τοῦ Μαργουνίου, τὸν ὁποῖον διεδέχθη εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν ἕδραν τῶν Κυθήρων, ἐγράφη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1592, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ἡ ἀπόφασις τοῦ συνοδικοῦ δικαστηρίου ἐκοινοποιήθη κατ' Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους αὐτοῦ[51].

4

Τῷ πανοσιωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ καθηγουμένῳ τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου τοῦ Βροντησίου κυρίῳ Λαυρεντίῳ τῷ Μαρίνῳ, ἀδελφῷ ἐν Χριστῷ ἀγαπητῷ καὶ περιποθήτῳ τῆς ἡμῶν ταπεινότητος, χάριν, ἔλεος, εἰρήνην παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

(Lamius, [XV], σσ. 156 - 157)

Inc. *Οὐ δίκαιον δεῖν ἡμῖν κέκριται μὴ προσειπεῖν σου τὴν ἀγάπην, εἰς τοῦτο τοῦ βαθμοῦ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι ἀναχθεῖσι, φίλων ἄριστε Λαυρέντιε....*

[Ἐνετίῃθεν, μετὰ τὸ 1602]

«Ὁ Διονύσιος πληροφορεῖ ὅτι ἀνεδείχθη ἐπίσκοπος Κυθήρων, ἀλλ' ἠμποδίζετο, ὑπό τινων Κεφαλλήνων, νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἐπισκοπήν του καὶ νὰ ἀσκήσῃ τὰ ἐπισκοπικά του καθήκοντα. Ὅθεν, γνωρίζων ὅτι ὁ Λαυρέντιος ἀπέλαυε τῆς ἐκτιμήσεως πολλῶν καὶ εἶχεν ἰσχὺν καὶ ἐπιβολὴν εἰς τοὺς συγχρόνους ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας, ζητεῖ τὴν βοήθειαν καὶ τὴν ἐπέμβασίν του, ὢν βέβαιος ὅτι δύναται νὰ πράξῃ τοῦτο ὁ ἡγούμενος τοῦ Βροντισίου (*οἴδαμεν δὲ ὅτι ἰσχύεις αὐτόθι βουληθείς*)».

Ἡ ἐπιστολὴ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Lamius ἄνευ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀποστολέως καὶ ἄνευ χρονολογίας. Γνωστοῦ ὄντος ὅμως ὅτι ὁ Διονύ-

---

[50]) Ἴδε τὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου πρὸς Γαβριὴλ τὸν Ροδίτην (Ν. Β. Τωμαδάκη, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 330, στ. 21), ἔνθα ἀναγιγνώσκομεν περὶ παρομοίου συνοδικοῦ γράμματος «...*τίνα δ' ἂν ἔχοιεν τὸν σκοπόν, ἀκριβῶς εἴσῃ τῷ πατριαρχικῷ τουτωὶ καὶ συνοδικῷ γράμματι ἐντυχών· ἀλλὰ γὰρ μὴ ἀναίτιος εἴης παρὰ Θεῷ, εἰ μὴ παρρησίᾳ ἐπιδεικνύοις αὐτό, καὶ τοῖς βουλομένοις ἐκδιδοίης ἀντίγραφα*».

[51]) Π. Νικολοπούλου, ἔνθ' ἀνωτ. ΕΕΒΣ, 21, σ. 288.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

σιος διεδέχθη τὸν Μάξιμον Μαργούνιον († 1602) εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν ἕδραν τῶν Κυθήρων καὶ ὅτι πράγματι συνήντησε μεγάλας δυσκολίας εἰς τὴν ἀνάληψιν τῶν καθηκόντων του [52], ὡς ἄλλως τε καὶ ὁ προκάτοχός του Μάξιμος, δυνάμεθα μετ' ἀσφαλείας νὰ ἀποδώσωμεν ταύτην εἰς τὸν Διονύσιον καὶ νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐγράφη μετὰ τὸ ἔτος 1602, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Μαργούνιος [53].

'Επιστολὰς δύο πρὸς Λαυρέντιον Μαρῖνον ἔγραψεν [54] καὶ ὁ κλεινὸς Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλος ὁ Λούκαρις, κατὰ κόσμον Κωνσταντῖνος, τοῦ ὁποίου τὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Λαυρεντίου Μαρίνου γνωρίζομεν καὶ ἐξ ἑτέρων του ἐπιστολῶν πρὸς διαφόρους ἱεράρχας.

Οὕτω ἐξ ἐπιστολῆς του πρὸς Νικόλαον τὸν Ρόδιον, γραφείσης ἐξ Ἑνετίας τὴν 29ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1590, ὁ Κύριλλος λέγει «...*τὸν ὁσιώτατον Λαυρέντιον τὸν Μαρῖνον ὡς παρ' ἐμοῦ ἀσπάσειας*» [55]. Ἡ μνεία αὐτὴ περὶ τοῦ Λαυρεντίου ἐπιβεβαιοῖ τὴν ἐξ Ἑνετίας ἀπουσίαν του κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον τοῦ 1590. Τὸν Λαυρέντιον εὑρίσκομεν καὶ εἰς ἑτέραν ἐπιστολὴν τῆς 13ης 'Οκτωβρίου τοῦ 1590, ἀπευθυνομένην ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως πρὸς Λεόντιον Εὐστράτιον [Κύπριον], ὅπου ἀναγιγνώσκομεν «*τὸ τῆς Λογικῆς χειρόγραμμα, ὅπερ αὐτὸς πάλαι ἀντέγραφον ἐκ τοῦ θεοφιλεστάτου* [56], *διηρπάγη μοι καὶ τῷ Μαρίνῳ ἀπεδόθη. 'Εγὼ δὲ οὐ μετρίως φέρειν τὸ πρᾶγμα δεδύνημαι*» [57]. Ἄγνωστον εἶναι ἂν ὁ Κύριλλος εἰς ἑτέρας ἐπιστολάς του, πρὸς τὸν Λαυρέν-

---

[52]) Κ. Σάθα, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 294.

[53]) Κ. Μέρτζιου, Θωμᾶς Φλαγγίνης..., ἔνθ' ἀνωτ., σ. 257 - 266. Περὶ Διονυσίου Κατηλιανοῦ ὡς ἐπισκόπου Κυθήρων ἴδε καὶ Ν. Β. Τωμαδάκη, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 316.

[54]) Ém. Legrand, Bibl. Hellén... du Dix - septième siècle, IV (Paris 1896), σσ. 207 - 208, ἀρ. 30 καὶ σσ. 265 - 266, ἀρ. 89. Βιβλιογραφίαν περὶ Κυρίλλου Λουκάρεως ἴδε παρὰ Μ. Ι. Μανούσακα, Ἡ ἀνέκδοτος μυστικὴ ἀλληλογραφία τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως πρὸς τὸν Ἄγγλον πρεσβευτὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Sir Thomas Rowe (1625 - 1628), Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, τ. Β' (1955), σ.534, σημ. 2.

[55]) Legrand, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 200, ἀρ. 21.

[56]) Ἴσως πρόκειται περὶ χειρογράφου ἀνήκοντος εἰς τὸν Μάξιμον Μαργούνιον, τὸν ὁποῖον καὶ εἰς ἑτέραν του ἐπιστολήν, πρὸς Φρειδερῖκον τὸν Συλπούργιον, ὀνομάζει ὁ Κύριλλος διὰ τοῦ αὐτοῦ, ὡς καὶ ἀνωτέρω, τρόπου: «*Βιβλίῳ πρὸ μικροῦ ἐντετύχηκεν ὁ θεοφιλέστατος Κυθήρων ἐπίσκοπος* (Μάξιμος Μαργούνιος)» (Legrand, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 198, ἀρ. 19). Σημειωτέον, ὅτι ὁ Λούκαρις ἐτύγχανεν μαθητὴς τοῦ Μαργουνίου καὶ συγκάτοικος αὐτοῦ ἐν Ἑνετίᾳ: «'*Εγὼ δὲ αὐτῷ* (τῷ Μαργουνίῳ) *συνδιατρίβων καὶ ξυμβιοτεύων*», (Legrand, αὐτόθι, σ. 199).

[57]) Legrand, αὐτόθι, σ. 201, ἀρ. 22.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

τιον Μαρῖνον, ἀναφέρεται εἰς τὸ θέμα τῆς διαρπαγῆς τῆς χειρογράφου Λογικῆς. Περὶ τῆς προσωρινῆς πάντως παρεξηγήσεως αὐτῆς τῶν δύο ἀνδρῶν οὐδεμία νύξις γίνεται εἰς τὰς δύο κατωτέρω ἐπιστολὰς τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως πρὸς τὸν Λαυρέντιον Μαρῖνον.

2. ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΤΟΥ ΛΟΥΚΑΡΕΩΣ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΠΡΟΣ ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΝ ΜΑΡΙΝΟΝ

1

Τῷ ὁσιωτάτῳ ἐν ἱερομονάχοις καὶ σοφωτάτῳ ἀνδρὶ κυρίῳ Λαυρεντίῳ τῷ Μαρίνῳ, Κωνσταντῖνος ὁ Λούκαρις, εὖ πράττειν.

(Legrand, Bibl. Hell... du XVIIs., t. IV, σσ. 207 - 208 ἀρ. 30)

Inc. *Τὸν σκυτέως γενέτην, Ἰφικράτην τὸν Ἀθηναῖόν φημι, στρατηγὸν ὄντα καὶ ῥήτορα, ἐπύθετό τις τῶν πολιτῶν...*

(Ἐνετίηθεν, 28 Αὐγούστου 1591)

«Ὁ Κωνσταντῖνος διαβεβαιοῖ ἐνταῦθα τὸν Λαυρέντιον, ὅτι, ἂν ἠρωτᾶτο κάποτε διατὶ *«μέγα φρονεῖ»*, θὰ ἀπήντα διὰ τοῦ αὐτοῦ σοφοῦ τρόπου, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπήντησε καὶ ὁ Ἰφικράτης ὁ Ἀθηναῖος εἰς παρομοίαν ἐρώτησιν Ἀθηναίου τινὸς πολίτου. «Ὑπερηφανεύομαι», θὰ ἔλεγεν ὁ Κωνσταντῖνος, «ὄχι διατὶ εἶμαι Λάκων ἢ Ἀττικός, Κρὴς ἢ Ἀθηναῖος, ἀλλὰ διότι ἀπέκτησα φίλον τὸν Λαυρέντιον, τὸν κεκοσμημένον μετὰ πολλῶν τῶν ἀρετῶν *(τῷ ὄντι σοφόν, ἀκαπήλευτον τῷ ἤθει, τὸν τῆς κοινῆς πατρίδος δεινὸν ἀντιλήπτορα, λόγοις καὶ διδαχαῖς ἀλόγων ἐκδιώκοντα τὰ ἀρρωστήματα)*. Περαιτέρω εὔχεται ὁ Κωνσταντῖνος, ὅπως αὐξάνηται ὁ ἀριθμὸς τῶν πνευματικῶν ἔργων (λόγων) τοῦ Λαυρεντίου, ὅσον αὐτὸς προχωρεῖ εἰς ἡλικίαν. Τὴν ἐπιστολὴν θὰ ἐπιδώσῃ εἰς τὸν Λαυρέντιον ὁ πατὴρ τοῦ Κωνσταντίνου, προσφιλέστατος καὶ αὐτὸς εἰς τὸν παραλήπτην. Διὰ τοῦ Λαυρεντίου χαιρετίζει τὸν ὁσιώτατον Νεόφυτον τὸν Βενέριον, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι μὲν προσωπικός του φίλος, τυγχάνει ὅμως ἐπιστήθιος φίλος τοῦ πατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου καὶ συγχρόνως εἶναι ἐγκρατέστατος τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας, αὐτὸ δὲ εἶναι ἀρκετόν, διὰ νὰ τυγχάνῃ τῆς ἐκτιμήσεως τοῦ Κωνσταντίνου (*ἔμοι γε γὰρ φίλτατοι καὶ κύδιστοι ὅσοι Ἕλληνες*).

Πρώτην μνείαν τῆς φιλίας τῶν δύο ἀνδρῶν εὑρίσκομεν εἰς τὴν ἀναφερθεῖσαν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν τοῦ Κυρίλλου πρὸς Νικόλαον τὸν Ρόδιον, τῆς 29ης Σεπτεμβρίου 1590. Ὅτι πάντως γνωρίζονται καὶ πρὸ τοῦ ἔτους τούτου δυνάμεθα νὰ τὸ διαπιστώσωμεν καὶ ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Λούκαριν γραφεῖσαν τὴν 19ην Ἰουνίου 1589: *«πέπεικα γὰρ καὶ τὴν κυρίαν τὴν μητέρα τοῦ πανιερωτάτου Λαυρεντίου ἐπιστεῖλαί τε τῷ υἱεῖ»*. Ὁ ἀναφερόμενος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

Νεόφυτος Βενέριος ἴσως εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ προσφωνούμενος, εἰς ἐπιστολὴν πρὸς Λαυρέντιον, Νεόφυτος ἱερομόναχος: «*Πολλά σοι καὶ τῇ τιμίᾳ ἀδελφῇ Νεοφύτῳ* [τε] *ἱερομονάχῳ τῷ ἐμῷ υἱεῖ...*»[58]. Τῆς οἰκογενείας Βενέρη γνωρίζομεν πολλὰ μέλη ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1302[59]. *Νικολὸ καὶ Ἀντρέα Βενιὲρ* ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῇ διαθήκῃ τοῦ Ἀνδρέα Κορνάρου[60], ὀκτὼ δὲ μέλη τῆς οἰκογενείας εὑρίσκονται μεταξὺ τῶν ἐν Κερκύρᾳ καὶ Ζακύνθῳ Κρητῶν προσφύγων[61]. *Λαυρέντιον Βενέριον*, Κρῆτα, εὑρίσκομεν εἰς τὰ *Ἄνθη Εὐλαβείας* (Ἑνετία 1708), ἔνθα δημοσιεύεται ὑπ᾿ αὐτοῦ ποιηθὲν «ἀσμάτιον ἑνδεκασύλλαβον εἰς ἕνα ἄμουσον ὁποὺ ἐλόγιαζε νὰ ψάλλῃ εὔμορφα»[62].

2

Λαυρεντίῳ τῷ Μαρίνῳ τῷ ἐν τῇ Κρήτῃ ἱερομονάχῳ, καθηγουμένῳ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ Βροτισίου (sic).

(Legrand, Bibl. Hell.. du XVIIs., t. IV, σσ. 265 - 266, ἀρ. 89)

Inc. *Λύπης ἦν ἔμπλεως ἡ σύντομος τῶν σῶν συμφορῶν ἀγγελία, ἣν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας τὰ σὰ πρὸς ἡμᾶς παρίστανον γράμματα...*

(Ἀλεξάνδρεια, 1 Ἀπριλίου 1611)

«Ἀπαντᾷ ὁ Κύριλλος εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Λαυρεντίου, εἰς τὴν ὁποίαν περιέγραφεν οὗτος τὴν ἄφατον λύπην του ἐξ αἰτίας τοῦ θανάτου στενῶς συγγενικοῦ του προσώπου. Ὁ Κύριλλος διαβεβαιοῖ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ φίλου του προὐξένησε καὶ εἰς αὐτὸν πολλὴν θλῖψιν, διότι εἰλικρινῶς ἀγαπᾷ οὗτος τὸν Λαυρέντιον. Ἐλυπήθη, διότι ὁ φίλος του ἀνεμιμνήσκετο θανάτου, τὸν ὁποῖον, ἂν καὶ εἶναι εἷς τὸ γένος, ἐν τούτοις ὁ Λαυρέντιος προετίμησε νὰ τὸν ὀνομάσῃ εἰς τὸν πληθυντικόν, ὑπενθυμίζων τοὺς πολλοὺς ἀδοκήτους θανάτους διαφόρων προσφιλῶν του συγγενῶν *(διὰ τὸ διάφορον τῶν προσώπων τῶν σοι φιλτάτων συγγενῶν, ὧν ἐκεῖνος* (ὁ θάνατος), *φεῦ, μὴ φεισάμενος ὑστέρησέ σε καὶ τὰ καίρια ἐζημίωσε)*. Τοῦτο περισσότερον ἔθλιψε τὸν σαρκικὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν Κύριλλον. Καὶ θὰ ἐξετείνετο ἐπὶ πολὺ ἡ θλῖψίς του ἂν δὲν ἤρχετο βοηθὸς ἡ πνευματικὴ παρηγορία, ἡ ὁποία προέβαλε τὴν μοι-

---

58) Ἰωάννου Σακκελίωνος, Μελετίου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας τοῦ Πηγᾶ ἐπιστολαί, ΔΙΕΕ, 1 (1883), σ. 57, ἀριθ. ΙΖ΄ (λϛ΄).

59) Κ. Δ. Μέρτζιου, ἐν Κρητ. Χρον. Ε΄ (1951), σ. 433.

60) Στέργ. Γ. Σπανάκη, Ἡ διαθήκη τοῦ Ἀντρέα Κορνάρου (1611), Κρητ. Χρον., Θ΄ (1955), σ. 451.

61) Κ. Δ. Μέρτζιου, ἐν Κρητ. Χρον., Ε΄ (1951), σσ. 13, 14, 15, 17, 18 19 καὶ 29.

62) Κ. Σάθα, ΝΦ, σ. 298.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

ραν τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἧς ἀπολαύουν οἱ ἀποθανόντες σαρκικῶς. Τὸ πρόσκαιρον λοιπὸν τῆς παρούσης ζωῆς ἐνθυμούμενος ὁ Λαυρέντιος ἄς παύσῃ νὰ ἀθυμῇ καὶ ἄς μὴ ἐμποδίζηται ὑπὸ τῆς ἀθυμίας νὰ τοῦ γράφῃ».

Ποίου ἐκ τῶν συγγενικῶν τῷ Λαυρεντίῳ προσώπων τὸν θάνατον ὑπαινίσσεται ἡ παροῦσα ἐπιστολὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν. Ἐκ τῆς ἀναφερθείσης ἀνωτέρω ἐπιστολῆς τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου, γράφοντος ἐξ Ἑνετίας τὴν 19ην Ἰουνίου 1589 πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Λούκαριν, μανθάνομεν ὅτι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εὑρίσκονται ἐν ζωῇ ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Λαυρεντίου: «*Πέπεικα γὰρ καὶ τὴν κυρίαν τὴν μητέρα τοῦ πανιερωτάτου Λαυρεντίου ἐπιστεῖλαί τε τῷ υἱεῖ, καὶ τὸν πατέρα συστῆσαι αὐτῷ...*»[63].

Περὶ Εὐγενίας, ἀδελφῆς τοῦ Λαυρεντίου, μοναχῆς καὶ ἡγουμένης τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Μεσαμπελίτου[64], μανθάνομεν ἐξ ἐπιστολῶν Μελετίου τοῦ Πηγᾶ πρὸς τὸν Λαυρέντιον. Εἰς μίαν τούτων, γραφεῖσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν 4ην Μαΐου 1593, ἀναγιγνώσκομεν: «*Πολλά σοι καὶ τῇ τιμίᾳ ἀδελφῇ.... πολλὰς καὶ τὰς χάριτας οἴδαμεν*» καὶ ἐπιλέγει «*Ὑγιαίνοις μετὰ τῆς ἀγαθῆς Εὐγενίας τῆς θυγατρὸς ἡμῶν...*»[65]. Πρὸς τὴν αὐτὴν Εὐγενίαν ἀπευθύνει ἰδιαιτέραν ἐπιστολὴν ὁ Πηγᾶς ἐν ἔτει 1595, «*Τῇ πανοσιωτάτῃ καθηγουμένῃ τοῦ μεγάλου Ἰωάννου, λεγομένου Μεσαμπελίτη, Εὐγενίᾳ τῇ Μαρινοπούλῃ*[66]».

Ὁ πεπαιδευμένος ἡγούμενος τοῦ Βροντισίου εἶχεν ἀνεπτυγμένας σχέσεις καὶ συχνὴν ἀλληλογραφίαν μεθ' ἑτέρας μεγάλης προσωπικότητος τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὸν Κρῆτα Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας Μελέτιον τὸν Πηγᾶν, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ὁποίου ὁ Λαυρέντιος Μαρῖνος ἐχρίσθη καὶ Μέγας Πρωτοσύγκελλος[67].

Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ πρὸς Λαυρέντιον Μαρῖνον ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὸν θάνατον τῆς μοναχῆς Εὐγενίας, ἀδελφῆς τοῦ

---

63) Legrand, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 180, ἀριθ. 4.

64) Περὶ τῶν Μονῶν Μεσαμπελίτη ἐν Χάνδακι ἴδε Στ. Σπανάκη, Ἡ διαθήκη τοῦ Ἀντρέα Κορνάρου (1611), Κρητ. Χρον., Θ' (1955), σ. 462, σημ. 40.

65) Ἴδε σημ. 58.

66) Ι. Σακκελίωνος, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 64 - 65, ἀρ. ΚΔ' (ρχδ). Τὴν ἰδίαν ἐπιστολὴν ἴδε καὶ παρ' Ἀγαθαγγ. Νικολάκη, Ἡ πρὸς Κρῆτας ἀλληλογραφία Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, Χανιὰ 1908, σ. 47, ἀρ. 20.

67) Σχετικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μελετίου Πηγᾶ ἴδε παρ' Ι. Σακκελίωνι, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 57, ἀρ. ΙΖ' (λς)· πρβλ. καὶ Μητροπολίτου Ἀθηναγόρα τοῦ ἀπὸ Μ. Πρωτοσυγκέλλων, Ὁ θεσμὸς τῶν Συγκέλλων ἐν τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριαρχείῳ, ΕΕΒΣ, 9 (1932), σ. 246.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

Μελετίου, εἰς τὴν κηδείαν τῆς ὁποίας παρέστησαν πολλοὶ Κρῆτες ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες καθὼς καὶ ὁ Λαυρέντιος Μαρῖνος μετὰ τῆς ἀδελφῆς του Εὐγενίας, ἡγουμένης[68]. Ὁ Μελέτιος Πηγᾶς ἀπηύθυνε τότε πλῆθος ἐπιστολῶν πρὸς παρασταθέντας εἰς τὴν κηδείαν ἱερωμένους ἐκφράζων τὴν μεγάλην εὐγνωμοσύνην του πρὸς αὐτοὺς διὰ τὴν φιλικὴν φροντίδα, τὴν ὁποίαν ἔδειξαν ὅπως ἡ ἀδελφή του Εὐγενία ταφῇ *«ἐν τιμῇ καὶ ὁσιότητι»*[69]. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται τοῦ Πηγᾶ ἐδημοσιεύθησαν, ὁμοῦ μετὰ πολλῶν ἄλλων, τὰς ὁποίας ἀπηύθυνεν ὁ ἀνὴρ πρὸς διαφόρους ἱεράρχας καὶ πνευματικοὺς ἄνδρας τῆς ἐποχῆς του, εἰς τὰς παλαιωθείσας ἐκδόσεις ἐπιστολικῶν κειμένων τοῦ Πηγᾶ[70] τῶν Ι. Σακκελίωνος καὶ Ἀγ. Νινολάκη. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἡ συγκέντρωσις καὶ μεθοδικὴ ἔκδοσις, εἰς πλῆρες Ἐπιστολάριον, τῶν πολυτίμων αὐτῶν, διὰ τὴν μελέτην τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνδρός, πηγῶν.

3. ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΤΟΥ ΠΗΓΑ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΠΡΟΣ ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΝ ΜΑΡΙΝΟΝ

1

Λαυρεντίῳ ἱερομονάχῳ [καὶ] *ἡγουμένῳ* [τῷ] *Μαρίνῳ.*

(Σακκελίων, ΔΙΕΕ, 1 (1883), σ. 57, ἀριθ. ΙΖ)

Inc. *Πολλά σοι καὶ τῇ τιμίᾳ ἀδελφῇ Νεοφύτῳ* [τε] *ἱερομονάχῳ τῷ ἐμῷ υἱῷ φιλανθρωπευσαμένοις, πολλὰς καὶ τὰς χάριτας οἴδαμεν.*

(Ἐν Κωνσταντινουπόλει, [4 Μαΐου] 1593)

«Πολλὰς χάριτας ὀφείλει ὁ Μελέτιος εἰς τὸν Λαυρέντιον, τὴν ἀδελφήν του Εὐγενίαν καὶ τὸν ἱερομόναχον Νεόφυτον διὰ τὰς πρὸς αὐτὸν ἐκδουλεύσεις των. Ἦλθεν ὅμως ὁ καιρὸς νὰ ἀμείψῃ αὐτούς. Αἱ διὰ τῆς παρούσης ἐπιστολῆς διαμηνυόμεναι εὐχαριστίαι του εἶναι μία μικρὰ ἀρχὴ ἐκπληρώσεως τοῦ χρέους του πρὸς αὐτοὺς *(ἀμυδρά τις ἐστιν ἀπαρχὴ)* θὰ γίνῃ δὲ μεγαλυτέρα, ἐὰν ὁ Θεὸς βοηθήσῃ. Διὰ τῆς παρούσης ὁ Μελέτιος ἀγγέλλει εἰς τὸν Λαυρέντιον, ὅτι εἰσῆλθεν ὁ δεύ-

---

[68]) Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Νικηφόρος ἡγούμενος Ἀρκαδίου καὶ Πρωτοσύγκελλος τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου Ἀλεξανδρείας, Κρητικὴ Ἑστία, 1 (1949), τεῦχος 6, σσ. 6 - 7.

[69]) Ἴδε τὰς σχετικὰς ἐπιστολὰς Ι. Σακκελίωνος, ἔνθ' ἀνωτ. σσ. 57 - 61 καὶ 62 - 63 ἀριθ. ΙΖ, ΙΘ, Κ, ΚΒ καὶ ΚΔ, και Α. Νινολάκη, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 39, 41 - 45, ἀρ. 11, 14, 15, 17. Πρβλ. καὶ Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ πρὸς τὴν Ἱερὰν Μονὴν τοῦ Γδερνέττου, Κρητ. Χρον., Ε' (1951), σ. 267.

[70]) Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαί..., ἔνθ' ἀνωτ., σ. 264, ἔνθα δημοσιεύεται καὶ πλήρης βιβλιογραφία τῶν ἤδη ἐκδεδομένων ἐπιστολῶν τοῦ Πηγᾶ (σημ. 3 καὶ 4 αὐτόθι).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

τερος εἰς τὴν ἱερὰν τάξιν τῶν πρωτοσυγκέλλων, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ φέρῃ ὑπογονάτιον καὶ σκιάδιον μετὰ σταυροῦ καὶ νὰ ἔχῃ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἐξουσίαν, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Πρωτοσυγκέλλου (... *ἧς πέρ σου τὴν φιλοκαγαθίαν τῇ ἱερᾷ τῶν πρωτοσυγκέλλων τάξει τάδε τὰ γράμματα ἐγκεντρίζει, μέγαν πρωτοσύγκελλον καθιστάμενα, κεκοσμημένον ὑπογονατίῳ, σκιαδίῳ τε μετὰ σταυροῦ, καὶ τῆς ἀξίας καὶ ἐξουσίας τῆς τῷ ὀφφικίῳ ἐπακολουθούσης)*. Εὔχεται ἐν τέλει ὑγείαν εἰς τὸν Λαυρέντιον καὶ τὴν ἀδελφήν του Εὐγενίαν μοναχήν, ἡ ὁποία μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Πηγᾶ Εὐλογίας, ἀσθενούσης τότε, ἀποτελοῦν ζεῦγος ἀπολαῦον τῆς θείας χάριτος καὶ περιποιοῦν τιμὴν εἰς ἀμφοτέρους».

Ἡ παροῦσα ἐπιστολή, γραφεῖσα ἐν ἔτει 1593, εἶναι τὸ πρῶτον, χρονολογικῶς, κείμενον, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει τὸν Λαυρέντιον ὡς ἡγούμενον ἐνῷ εἰς τὰς γραφείσας πρὸς αὐτὸν πρὸ τοῦ ἔτους 1593 ἐπιστολὰς προσαγορεύεται ἱερομόναχος μόνον. Ἑτέρα ἀξιόλογος πληροφορία, τὴν ὁποίαν ἀρυόμεθα ἐκ τῆς ἐπιστολῆς, εἶναι ἡ περὶ τῆς ἀναδείξεως τοῦ Λαυρεντίου εἰς τὴν τάξιν τῶν πρωτοσυγκέλλων ὑπὸ τοῦ Μελετίου, ὁ ὁποῖος σπεύδει νὰ γνωστοποιήσῃ τοῦτο εἰς τὸν Λαυρέντιον. Μανθάνομεν ἐπίσης ἐκ τῆς ἐπιστολῆς περὶ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Μελετίου Εὐγενίας[71], βαρέως νοσούσης τότε, εἰς τὴν θεραπείαν τῆς ὁποίας ἀναφέρεται ἡ ἑπομένη ἐπιστολή.

2

Λαυρεντίῳ ἱερομονάχῳ

(Σακκελίων, σ. 58, ἀρ ΙΗ΄ (ογ) — Νικολάκης, σ 39. ἀρ. 11)

Inc. *Εὐλογίαν τὴν ἐμὴν ἀδελφὴν θανατηφόρῳ περιπεσοῦσαν νόσῳ παρεμυθήσω....*

(Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1594)

«Ὁ Μελέτιος εὐχαριστεῖ ἐνταῦθα τὸν Μαρῖνον, διότι ἐπεσκέφθη οὗτος τὴν ἀδελφὴν τοῦ Μελετίου Εὐγενίαν, ὅταν εἶχε περιπέσει εἰς θανατηφόρον νόσον, καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν ἀποθεραπείαν της. Ὁ Μελέτιος παρακαλεῖ περαιτέρω τὸν Λαυρέντιον νὰ μὴ σταματήσῃ τὸ θεάρεστον ἔργον του, διότι ἡ θεραπευθεῖσα ἀδελφή του συναντᾷ δυσχερείας, καὶ ἔχει ἀνάγκας περισσοτέρας καὶ μεγαλυτέρας τῶν ὅσων εἶχε κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νόσου. Εὐχαριστεῖ ἐκ νέου ὁ Μελέτιος τὸν φί-

[71]) Τὰ κατὰ κόσμον ὀνόματα τῆς Εὐγενίας εἶναι Βενέτα (= Benedetta) καὶ Εὐλογία πρβλ. ἐπιστολὴν τοῦ Μελετίου «Τοῖς κατὰ πᾶσαν τὴν λαμπροτάτην Κρήτην εὑρισκομένοις» (Νικολάκη, σ. 46, ἀρ. 19).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

λον του διαβεβαιῶν, ὅτι ἡ θεραπεία, ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ καὶ τῶν φιλοθέων ἀνδρῶν εἶναι *«ἀξιεπαινετωτέρα πάσης ἄλλης καὶ γερῶν ἀθανάτων ἀνάπλεως»*

Ἡ ἐπιστολὴ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ι. Σακκελίωνος ἄνευ χρονολογίας. Εἰς τὴν ἔκδοσιν ὅμως Α. Νινολάκη φέρει τὴν ἀνωτέρω τεθεῖσαν χρονολογίαν 1594. Τὴν χρονολογίαν αὐτὴν ἀποδεικνύει ὀρθὴν ἑτέρα ἐπιστολὴ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1594, ἀναφερομένη καὶ αὕτη εἰς τὴν θεραπείαν τῆς Εὐγενίας καὶ ἀπευθυνομένη εἰς τὸν θεράποντα ἰατρόν της Ἡρακλῆ Κασιμάτην *«Ἡρακλεῖ τῷ σοφωτάτῳ ἐν ἰατροῖς καὶ φιλοσόφοις τῷ Κασιμάτῃ»* [72]. Ὁ Μελέτιος εὐχαριστεῖ τὸν εἰρημένον ἰατρὸν διὰ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὴν θεραπείαν τῆς Εὐγενίας, κατὰ κόσμον Εὐλογίας, *«εἴρηκε γὰρ* (ὁ Σωτὴρ) *ὡς «οὐ μή σε ἀνῶ οὐδ' οὐ μή σε ἐγκαταλείψω» κ*(αὶ) *οὐ κατέλιπεν Εὐλογίαν θανατοφορουμένην, ἀγγέλῳ σε χρησάμενος ὁ φιλάνθρωπος ζωηφόρῳ»* καὶ περαιτέρω *«τὸν γὰρ μισθὸν τῶν ἀμισθὶ ἐξηντλημένων πόνων εἰς θεραπείαν τῆς ἐμῆς Εὐλογίας ἀποδῴη σοι ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ὁ δίκαιος κριτής»* Πρώτην εἴδησιν περὶ τῆς Εὐλογίας ὡς νοσούσης εὑρίσκομεν εἰς τὴν προηγουμένην ἐπιστολὴν τοῦ Μελετίου, ἔνθα γράφει πρὸς τὸν Λαυρέντιον *«οἶδας, νομίζω, τὴν ἐμὴν ἀδελφὴν χειμαζομένην καὶ κινδυνεύουσαν»*.

3

Ἱππολύτῳ τῷ πανιερωτάτῳ πρώην Χίου σὺν τοῖς πανοσιωτάτοις ἡγουμένοις τῶν σεβασμίων μοναστηρίων, Νικηφόρῳ Ἀρκαδίου, Λαυρεντίῳ Βροντησίου καὶ τοῖς εὐλαβεστάτοις ἱερεῦσιν, ἱεροδιακόνοις τε καὶ μοναχοῖς μετὰ παντὸς τοῦ Χριστωνύμου λαοῦ, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν τῆς Θεοφυλάκτου Κρήτης....

(Σακκελίων, σσ. 59-60 ἀρ. ΙΘ΄ (κζ΄)—Νινολάκης, σσ. 41-43, ἀρ 14)

Inc. *Γνωστή μοι καὶ πρώην πολλαχόθεν....*

(Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1596)

«Εἶναι γνωστὴ εἰς τὸν Μελέτιον ἡ εὐλαβὴς ἀγάπη πάντων τῶν ἀνωτέρω, τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὸς ἀνταποδίδει. Τοσαύτη ἦτο ἡ φιλανθρωπία τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν παρασταθέντων εἰς τὴν κηδείαν τῆς Εὐγενίας, ἀδελφῆς του μοναχῆς, ὥστε αἰσθάνεται οὗτος ἑαυτὸν ἀνίκανον νὰ εὐχαριστήσῃ καὶ ἀνταμείψῃ αὐτούς, διότι ἡ Εὐγενία ἦτο δι' αὐτὸν ἡ μόνη ἀπομείνασα συγγενής. Στέλλει λοιπὸν πρὸς αὐτοὺς τὰς πατρικάς

---

[72]) Ἴδε Νινολάκη, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 38, ἀρ 10 καὶ περὶ τοῦ ἰατροῦ Ἡρακλέους Κασιμάτου σημ. 1 αὐτόθι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

του εὐχὰς καὶ παρακαλεῖ νὰ λάβουν τὸν «*ἐπάξιον μισθὸν*» ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἄς εἶναι εἰς αὐτοὺς παράδειγμα ὁ θάνατος τῆς Εὐγενίας διὰ νὰ ἀντιληφθοῦν «*τοῦ βίου τὸ εὐμάραντον καὶ ὀξύρροπον*». Ὁμιλεῖ ἐκ νέου περὶ τῶν ἀρετῶν τῆς ἀποθανούσης καὶ τελειώνει μὲ εὐχάς».

Τὴν χρονολογίαν τῆς ἐπιστολῆς 1596 εὑρίσκομεν μόνον εἰς τὴν ἔκδοσιν Νινολάκη. Ἐξ ἄλλων ἐπιστολῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγράφησαν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ ἀναφέρονται εἰς τὸν καταλυπήσαντα τὸν Μελέτιον θάνατον τῆς Εὐγενίας πειθόμεθα ὅτι ἡ παρὰ Νινολάκη χρονολογία εἶναι ὀρθή. Οἱ ἀναφερόμενοι ἀνωτέρω ἱεράρχαι εἶναι πολλαχόθεν γνωστοί, ἰδίως δὲ ὁ Ἱππόλυτος Χίου, Κρὴς καὶ αὐτός[78].

4

Λαυρεντίῳ τῷ πανοσιωτάτῳ καθηγουμένῳ τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου τοῦ Βροντησίου.

(Σακκελίων, σσ. 60 - 61, ἀρ. Κ΄ (κη΄)—Νινολάκη, σσ. 43 - 44, ἀρ. 15)

Inc. *Ἐχάρην, εἰ μὴ πάνυ ἀλύπως, μαθὼν πρῶτον μὲν διὰ τῶν σῶν γραμμάτων.... τὴν ἐμὴν ἀδελφὴν καταλελοιπυῖαν τὰ τοῦ βίου.*

(Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1596)

«Ἐχάρη, γράφει ὁ Μελέτιος, ὅταν ἐπληροφορήθη, ἐξ ἐπιστολῶν τοῦ Λαυρεντίου καὶ ἄλλων τιμίων ἀδελφῶν, ὅτι ἡ ἀδελφή του Εὐλογία ἐγκατέλειψε τὰ ἐγκόσμια, προτιμήσασα τὸν μονήρη βίον, καθὼς ἐχάρη ὅταν ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ θάνατος εὗρεν αὐτὴν ἐν ὁσιότητι καὶ εὐλαβείᾳ, ὡς ἁρμόζει νὰ ἀποθνήσκουν οἱ εὐλαβεῖς καὶ φιλάνθρωποι χριστιανοί. Εἰς τοῦτο συνετέλεσαν αἱ διδαχαὶ καὶ ἡ συμπαράστασις τοῦ Λαυρεντίου καὶ τῆς ἀδελφῆς του Εὐγενίας μοναχῆς, καθὼς ὁμολογεῖ ἡ ἰδία ἡ τρισμακάριος ἀδελφὴ τοῦ Μελετίου εἰς τὴν διαθήκην της, ἔνθα εὐεργετεῖ καὶ τὸν Λαυρέντιον καὶ τὴν ἀδελφήν του διὰ τὰς πρὸς αὐτὴν ὑπηρεσίας των. Πάντα ταῦτα πληροφορηθεὶς ὁ Μελέτιος ἐδάκρυσε. Πῶς ἦτο δυνατόν, στερούμενος τοιαύτης ἀδελφῆς, νὰ μὴν δακρύσῃ; Περαιτέρω παρακαλεῖ τὸν Λαυρέντιον νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς διαθήκης τῆς θανούσης καὶ πληροφορεῖ, ὅτι συγχωρεῖ τὸν Ἰωάσαφ, τὸν ὁποῖον θεωρεῖ πρὸ πολλοῦ ἀθῷον. Παραγγέλλει τέλος νὰ τοῦ γράφῃ ὁ Λαυρέντιος καὶ νὰ εἶναι βέβαιος ὅτι πᾶσα δικαία αἴτησίς του θὰ τυγχάνῃ ὑποστηρίξεως, διότι ὁ Μελέτιος τὸν ἀγαπᾷ εἰλικρινῶς».

---

[78]) Ἴδε Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἱππόλυτος Χίου ὁ Κρής, Κρητ. Χρον. Ζ΄ (1953), σσ. 36 - 54. Περὶ τοῦ Νικηφόρου ἡγουμένου τοῦ Ἀρκαδίου ἴδε τοῦ ἰδίου, Νικηφόρος ἡγούμενος Ἀρκαδίου, ἔνθ' ἀνωτ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

Χρονολογίαν καὶ εἰς τὴν παροῦσαν ἐπιστολὴν εὑρίσκομεν μόνον παρὰ Νινολάκη. Περὶ τῆς ἐπικυρώσεως τῆς ἀναφερομένης διαθήκης ἔγραψεν ὁ Μελέτιος δύο ἐπιστολὰς κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος. Τὴν μίαν ἀπευθύνει «*τοῖς κατὰ πᾶσαν τὴν λαμπροτάτην Κρήτην εὑρισκομένοις*», ἔνθα εὐχαριστεῖ τοὺς παρευρεθέντας εἰς τὴν κηδείαν τῆς Εὐγενίας καὶ ἐπικυρώνει τὴν διαθήκην[74]. Τὴν δ' ἑτέραν ἀπευθύνει «*τῇ πανοσιωτάτῃ καθηγουμένῃ τοῦ μεγάλου Ἰωάννου, λεγομένου Μεσαμπελίτη, Εὐγενίᾳ τῇ Μαρινοπούλῃ*», ἔνθα εὐχαριστεῖ καὶ πάλιν καὶ ἐπικυρώνει τὴν διαθήκην[75]. Ὁ ἀναφερόμενος Ἰωάσαφ εἶναι ἀσφαλῶς ὁ Ἰωάσαφ Δορυανὸς ἢ Λαχνῆς, χρηματίσας καὶ διδάσκαλος τοῦ Μαργουνίου[76], γνωστὸς ὡς ἀναμιχθεὶς εἰς τὸ ἐν Κρήτῃ προκῦψαν ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα περὶ δευτέρου γάμου τῶν ἱερέων, δι' ὃ καὶ ἐτιμωρήθη ὑπὸ τῆς ἐν Κων/πόλει συνόδου εἰς ἀργίαν[77]. Τελικῶς ὅμως ἠθῳώθη ὑπὸ τῆς ἐπὶ τούτῳ συνελθούσης πάλιν συνόδου καὶ συνεχωρήθη ὑπὸ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ[78].

5

Λαυρεντίῳ Ἱερομονάχῳ.

(Σακκελίων, σσ. 62 - 63 ἀρ. ΚΒ' (ρ)—Νινολάκης, (σ. 45, ἀρ. 17 - 18

Inc. *Γράφειν σοι, τυχόν, περιττὸν περὶ τῆς μακαρίας Εὐγενίας....*

(Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1596)

«Πρέπει νὰ τιμηθῇ ἡ μακαρία Εὐγενία καὶ μετὰ θάνατον, ὡς ἐτιμήθη καὶ ἐν ζωῇ ὑπὸ τοῦ Λαυρεντίου καὶ τῆς ἀδελφῆς του. Διὰ τοῦτο ἂς λάβουν, μετὰ τῶν εὐχῶν τοῦ Μελετίου, ὅσα κληροδοτεῖ εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς διαθήκης. Ἂς λάβουν ἐπίσης καὶ ἂς χαράξουν εἰς αὐτοσχέδιον λίθον, ἐπὶ τοῦ μνήματος τῆς Εὐγενίας, τὸ ἀποστελλόμενον ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον συνέθεσε ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτῆς. Δὲν εἶναι μισθὸς τῶν κόπων τοῦ Λαυρεντίου ἡ διὰ τῆς διαθήκης τῆς Εὐγενίας εὐεργεσία. Ἁπλῶς εἶναι δεῖγμα τῆς μακαρίας ἐκείνης ψυχῆς, ἡ ὁποία πάντοτε διεκήρυττεν εὐγνωμόνως τὴν πρὸς αὐτὴν ἀγάπην τοῦ Λαυρεντίου. Τὴν

---

74) Ἴδε Νινολάκην, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 46, ἀρ. 19.

75) Σακκελίωνος, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 64 - 65, ἀρ. ΚΔ' καὶ Νινολάκη, σ. 47, ἀρ. 20.

76) Πρβλ. Νινολάκην, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 33 καὶ ἐπιστολὰς τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου πρὸς Ἰωάσαφ Δορυανὸν παρ' Astruc, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 229, ἀρ. 73 - 77.

77) Νινολάκη, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 33 - 36, ἀρ. 7.

78) Ἐπιστολὴν τοῦ Μελετίου πρὸς τὸν Ἰωάσαφ ἴδε παρὰ Νινολάκη, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 32 - 33, ἀρ. 6.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

πραγματικὴν ἀμοιβὴν θὰ λάβῃ ὁ Λαυρέντιος ἀπὸ τὸν Θεόν». Ἀκολουθεῖ τὸ ἐπίγραμμα, ὅπερ φέρει τὸν τίτλον:

Ἐπίγραμμα ἐντάφιον εἰς τὴν αὐτοῦ ἀδελφὴν Εὐγενίαν μοναχήν, ὅπερ ἐνεκόλαψαν ἐπὶ τὸν τάφον αὐτῆς:

Οὐ θάνες, Εὐγενίη γ', οὐ κάτθανες, ἀλλὰ καθεύδεις,
Κουριδίη Χριστοῦ, οὐρανίοις θαλάμοις.
Τοὔνεκά σοι δακρύων οὐ χεύομεν, ἀλλὰ λιτάων
λοιβάς, ὀλυμπίοις ἁρμοδίους χορείαις.
Δέρκεο ὃν πόθεες πανακηράτησιν ὀπωπαῖς,
Σαῖς τ' εὐχωλῇσιν ἵλαον ἄμμι πόροις [79].

Τὸ ἐπίγραμμα ἐκδίδει ὁ Νικολάκης ἰδιαιτέρως, ἐνῷ ὁ Σακκελίων ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς ἐπιστολῆς. Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ Νικολάκης ἠστόχησε, διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ τοῦτο μεμονωμένον καὶ ἔξω τῆς ἐπιστολῆς, ἡ ὁποία ἐγράφη κυρίως ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἐπιγράμματος.

Αἱ ἀνωτέρω ἐπιστολαὶ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ εἶναι ἐκ τῶν πλέον ἐντέχνων τοῦ πεπαιδευμένου ἀνδρός, τοῦ ὁποίου τὰ ἐπιστολικὰ κείμενα, σὺν τοῖς ἄλλοις, συμβάλλουν σπουδαίως εἰς τὴν ἐξιχνίασιν τῆς πλουσίας ἐκείνης εἰς πνευματικὰ ἔργα ἐποχῆς καὶ ρίπτουν πολὺ τὸ φῶς εἰς τὴν μελέτην τῆς προσωπικότητός του.

4. ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥ ΜΑΡΓΟΥΝΙΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΠΡΟΣ ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΝ ΜΑΡΙΝΟΝ

Ἐπιστολαὶ πέντε πρὸς Λαυρέντιον Μαρῖνον ἐγράφησαν καὶ ὑπὸ ἑτέρου ἐλλογίμου κρητὸς ἱεράρχου, τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου (1549 - 1602) [80], ἐπισκόπου Κυθήρων, μετὰ τοῦ ὁποίου ὁ

[79]) Ἴδε Σακκελίωνος, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 62 - 63, ἀρ. ΚΒ' καὶ Νικολάκη, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 45, ἀρ. 18.

[80]) Διεξοδικὴν βιβλιογραφίαν περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἴδε ἐν Παναγ. Γ. Νικολοπούλου, ἔνθ' ἀνωτ., ΕΕΒΣ, 20 (1950) σ. 332, σημ. 1 καὶ τοῦ ἰδίου, ἐν ΕΕΒΣ, 21 (1951), σ. 283, σημ. 5. Προσθετέα τούτοις καὶ τὰ ἑξῆς: Ἰωάννου Παπαδοπούλου, Μαξίμου Μαργουνίου ἐπισκόπου Κυθήρων ἐπιτάφιος λόγος εἰς Μελέτιον Πηγᾶν, π. Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 7 (1911), σ. 407. Eva Tea, Saggio sulla storia religiosa di Candia dal 1590 al 1630, Atti del reale Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti, τ. LXXII (1912 - 1913) σ. 1388 καὶ αὐτοτελῶς Venezia 1913, σ. 30. Πρβλ. καὶ Στ. Ξανθουδίδου, Δύο νέα βιβλία.. Χριστ. Κρήτη, 2 (1914), σ. 259. Κ. Ἀμάντου, Σιναϊτικὰ μνημεῖα ἀνέκδοτα, παράρτημα τῶν «Ἑλληνικῶν» ἀρ. 1, Ἀθῆναι 1928, σσ. 23 - 27. Κ. Δ. Μέρτζιου, Θωμᾶς Φλαγγίνης καὶ ὁ μι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

Λαυρέντιος συνεδέετο δι' ἀρρήκτου φιλίας. Ἐκ τῶν πέντε αὐτῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μαργουνίου, δύο ἔχουν δημοσιευθῆ ὁλόκληροι[81] καὶ ἐξ ἑτέρας ἐπιστολῆς μικρὸν μόνον δίστιχον ἀπόσπασμα[82]. Κατωτέρω προβαίνομεν εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν τεσσάρων ἐκ τῶν πέντε αὐτῶν ἐπιστολῶν, παραλείποντες τὴν προσφάτως ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ Κ. Κούρκουλα, οὐδενὸς λόγου συντρέχοντος εἰς τὴν ἀναδημοσίευσίν της, καθ' ὅσον εἶναι λίαν προσιτὴ εἰς τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ μελετήσῃ διεξοδικώτερον τὰς σχέσεις τῶν δύο ἱεραρχῶν. Τὴν ἐν λόγῳ ἐπιστολὴν ἔγραψεν ὁ Μαργούνιος ἐν ἔτει 1587, εἰς ἀπάντησιν, ὡς φαίνεται, ἐπιστολῆς τοῦ Λαυρεντίου, ὁ ὁποῖος ἐζήτησε νὰ διδαχθῇ ὑπὸ τοῦ πεπαιδευμένου φίλου τοῦ «*Περὶ τοῦ τρόπου διδαχῆς*». Ἡ ἐπιστολὴ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «*Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου, περὶ τοῦ τρόπου διδαχῆς, ἐν εἴδει ἐπιστολῆς πρὸς τὸν αἰτήσαντα*». Ἀκολουθεῖ ἡ προσφώνησις «*Τῷ ὁσιωτάτῳ ἐν Ἱερομανάχοις καὶ ἐν Χριστῷ ἀγαπητῷ ἀδελφῷ κυρίῳ Λαυρεντίῳ τῷ Μαρίνῳ Μάξιμος ὁ Μαργούνιος πνεύματος ἁγίου ἐπίδοσιν εἰς ἔργα σωτηριώδη*»[83]. Δίδονται ὁδηγίαι περὶ τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον

κρὸς Ἑλληνομνήμων, ἐν Ἀθήναις 1939, σσ. 204, 207, 257 - 266. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ὁ Κύριλλος Λούκαρις (ἐκ τῶν καταλοίπων αὐτοῦ) ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 2 κἑξ Βασ Λαούρδα, Μάξιμος Μαργούνιος καὶ Φώτιος, π. «Ὀρθοδοξία», 26 (1951), σσ. 311 - 318. Νικολάου Γ. Κοντοσοπούλου, Τὰ ἐν Βενετίᾳ τυπογραφεῖα Ἑλληνικῶν βιβλίων κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, Ἀθηνᾶ, ΝΗ' (1954), σσ 298 - 299 καὶ 317 Κ. Ι. Δυοβουνιώτου, Τὰ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ξ. Α. Σιδερίδου κατάλοιπα αὐτοῦ, π. «Θεολογία», 28 (1957), σσ. 329 - 347 καὶ 493 - 508 Νικολάου Β. Τωμαδάκη, Βυζαντινὴ Ἐπιστολογραφία, ἐν Ἀθήναις 1955, σσ. 137 - 139, ἔνθα ἀναδημοσιεύονται δύο ἐπιστολαὶ τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου, ἡ μία «*Γαβριὴλ τῷ Ροδίτῃ*» καὶ ἡ ἑτέρα «*Συμεῶνι τῷ ἱεροδιακόνῳ*». Κωνστ. Κούρκουλα, Μαξίμου Μαργουνίου «*Περὶ τοῦ τρόπου τῆς διδαχῆς*», π. «Ἐκκλησιαστικὸν Βῆμα», ἔτος 24ον, ἀρ. φύλ. 103 (Οκτώβριος 1957), σσ. 6 - 8. † Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη, Μάξιμος Μαργούνιος ἐπίσκοπος Κυθήρων (1549 - 1602), 16ος αἰών, περ. «Ἀναγέννησις» 1956 - 1957, σσ 2163 - 5, 2180 - 2, 2197 - 200, 2211 - 13, 2227 - 9, 2244 - 6, 2260 - 2, 2276 - 8, 2292 - 4, 2307 - 10, 2324 - 7, 2339, 2341, 2355 - 8, 2372 - 4, 2387 - 8, 2401 - 5, 2420 - 21, 2435 - 6, 2451 - 2, 2467 - 8, 2483 - 4, 2499 - 2500, 2515 - 6, 2531 - 3, 2548 - 50, 2566 - 7, 2583 - 4, 2595 - 6, 2610 - 11, 2626, 2642 - 3.

[81]) Ἡ μία ὑπὸ Ματθ. Παρανίκα, Μαξίμου Μαργουνίου ἐπιστολαί, Σαββατιαία Ἐπιθεώρησις 1 (1878), σ. 315 ἀριθ. 2, πρβλ. Ch. Astruc, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 230, ἀριθ. 83. Ἡ ἑτέρα ὑπὸ Κωνστ. Κούρκουλα, Μαξίμου Μαργουνίου «Περὶ τοῦ τρόπου τῆς διδαχῆς», Ἐκκλησιαστικὸν Βῆμα, ἔτος 24ον, ἀριθ. φύλ. 103 (Ὀκτώβριος 1957), σσ. 6 - 8, πρβλ. É. Legrand, BH du XVI s, II σ. LXXV.

[82]) Legrand, ἔνθ' ἀνωτ.

[83]) Ἴδε Κ. Κούρκουλα, ἔνθ' ἀνωτ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

πρέπει νὰ διδάσκωνται «*τὰ τοῦ πνεύματος*», γίνονται πολλαὶ ἀναφοραὶ εἰς τὴν Γραφὴν καὶ σημειοῦται ἡ ἀξία τῶν ρητορικῶν σχημάτων, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ὁμιλητὴς «*εἰς τὸ εὐπρεπέστερον τὸν λόγον κατακαλλύνει*»[84]. Ἐν τέλει ὁ Μαργούνιος σημειώνει «*Τοσαῦτα σοι παρ' ἡμῶν, ὦ φιλότης, ὑπὲρ οὗ παρ' ἡμῶν ἐξαιτῆσαι προείλου, κατά γε τὴν ἡμετέραν δύναμιν, ...οὐχ ὡς τῶν τοιούτων τὴν ἐπιστήμην ἐπαγγελλόμενοι, ἄπαγε, ἀλλ' ἵνα μὴ καθήκοντος φιλικοῦ λιποτάκται τινες λογισθείημεν*»[85].

Αἱ κατωτέρω ἐκδιδόμεναι ἐπιστολαὶ τοῦ Μαργουνίου ἐγράφησαν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1590 καὶ 1591, εἰς περίοδον κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἐπίσκοπος Κυθήρων ὑφίστατο τὰς ἀδίκους ἐπιθέσεις Γαβριὴλ τοῦ Σεβήρου, παρεξηγοῦντος τὰς εἰλικρινεῖς προσπαθείας τοῦ Μαξίμου, ὅπως σμικρυνθῇ τὸ χάσμα τὸ χωρίζον τὰς δύο ἐκκλησίας, ὀρθόδοξον καὶ καθολικήν. Ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1590 ὁ Μάξιμος Μαργούνιος, μὴ ὑπομένων πλέον τὸν πόλεμον τοῦ Σεβήρου, γράφει, κατὰ μῆνα «*ἐλαφηβολιῶνα*», πρὸς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίαν Β΄ καὶ πρὸς τὸν Μελέτιον Πηγᾶν, ζητῶν τὴν διὰ συγκροτήσεως συνοδικοῦ δικαστηρίου ἐκδίκασιν τῆς ὅλης ὑποθέσεως[86]. Τὸν αὐτὸν μῆνα γράφει καὶ πρὸς «*τὸν πανοσιώτατον καὶ λογιώτατον κύριον Διονύσιον*», κατηγορῶν τὸν Σεβῆρον, ὁ ὁποῖος δὲν ἐδέχετο τὰς συστάσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν καὶ ἀπέρριπτε τὴν συνδιαλλαγήν[87]. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ μηνὸς αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ Μαργούνιος καὶ τὴν κατωτέρω ἐκδιδομένην ἐπιστολὴν Ι πρὸς τὸν Λαυρέντιον Μαρῖνον διαβεβαιῶν αὐτὸν κατ' ἀρχάς, ὅτι «δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λησμονήσῃ τοιοῦτον φίλον, τὸν Λαυρέντιον, ὁ ὁποῖος ἀναγνωρίζεται ὑπὸ πάντων ὡς ὁ πλέον ἐπιστήθιος φίλος τοῦ Μαξίμου. Γράφει λοιπὸν εἰς αὐτὸν νῦν, διὰ νὰ τὸν πληροφορήσῃ, ὅτι σωματικῶς μὲν ὑγιαίνει, αἱ ψυχικαὶ δ' ὅμως καὶ πνευματικαί του δυνάμεις, αἱ ἀναγκαῖαι διὰ νὰ ὑψοῦται ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὰ θεῖα, ἐξασθενοῦν ὁσημέραι, ἐξ αἰτίας τῶν δεινῶν, τὰ ὁποῖα προξενοῦν εἰς αὐτὸν αἱ συχναὶ καὶ εἰς μέγα πλῆθος ἐπιθέσεις τόσον τῶν οἰκείων ὅσον καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν. Μὲ τὴν ψυχικὴν λοιπὸν αὐτὴν φθορὰν ἀντεπιτίθεται καὶ αὐτὸς προβάλλων ὡς ἀσπίδα τὴν ἀρωγὴν τοῦ θεοῦ. Διὰ τοῦτο παρακαλεῖ τὸν Λαυρέντιον νὰ μεσολαβήσῃ, διὰ τῶν δεήσεών του πρὸς τὸ θεῖον, ὥστε καὶ αὐτὸς νὰ μένῃ ἄτρωτος καὶ τὰ ὅπλα τῶν ἐχθρῶν νὰ ἀποδεικνύωνται ἀνίσχυρα».

---

84) Αὐτόθι.

85) Αὐτόθι.

86) Ἴδε Παν. Νικολοπούλου, Μαξίμου Μαργουνίου Ὁμιλία..., ἔνθ' ἀνωτ., σ. 284.

87) Αὐτόθι σημ. 3.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

Μετ' οὐ πολὺ ἐπετεύχθη ἡ ποθουμένη διαλλαγὴ μεταξὺ Μαξίμου Μαργουνίου καὶ Γαβριὴλ Σεβήρου, τοὺ πρώτου ἐκφωνήσαντος καὶ εἰδικὴν ὁμιλίαν «ἐπὶ διαλλαγῇ» κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα (7η 'Απριλίου) τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1590 [88].

Ἡ διαλλαγὴ ὅμως, ἡ ὁποία πρὸς στιγμὴν ἀνεκούφισεν πολλοὺς φίλους τῶν δύο ἱεραρχῶν καὶ ἐπανέφερε τὴν τάξιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, δὲν ἐκράτησε πολύ. Ἕνα μῆνα μετὰ τὴν δημοσίως γενομένην συμφιλίωσιν τῶν δύο ἀνδρῶν, ὁ Μαργούνιος γράφει πρὸς τὸν πατριάρχην 'Ιερεμίαν Β', παραπονούμενος διὰ τὴν σκαιὰν συμπεριφορὰν τοῦ Γαβριὴλ Σεβήρου [89].

Εἰς τὴν περίοδον αὐτὴν τῆς ἐπαναλήψεως τῆς ἔριδος ἀνήκει ἡ δευτέρα τῶν ἐκδιδομένων κατωτέρω ἐπιστολῶν, ἀνέκδοτος μέχρι τοῦ νῦν, γραφεῖσα τὴν 27ην 'Ιουλίου 1591. Εἰς τὰ νέα δεινὰ τῆς ἔριδος ἀναφέρεται ἀσφαλῶς ὁ Μάξιμος ὅταν λέγῃ «ὅτι ἔχει ἀποκάμει πλέον ἀπὸ τὰ δεινά, τὰς ἀθυμίας, καὶ τοὺς κινδύνους, διὰ τοῦτο ἔχει ἀνάγκην τῶν εὐχῶν τοῦ Λαυρεντίου, αἱ ὁποῖαι θὰ συντελέσουν εἰς παρηγορίαν του, καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ ἐκτείνῃ χεῖρας ἱκετηρίους πρὸς τὸν Θεόν, διὰ νὰ κατορθώσῃ οὗτος (ὁ Μάξιμος) νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ πλῆθος τῶν δυσχερῶν του συνθηκῶν. Ὁ ἀγὼν εἶναι δεινός, οἱ ἐχθροὶ εἶναι πολλοὶ καὶ ἡ δύναμις τοῦ Μαξίμου μικρά, πηγάζουσα ἀπὸ ἀσθενικὸν σῶμα. Βεβαίως, κατὰ τὸν ψαλμόν, δὲν πρέπει νὰ φοβούμεθα κανένα, ἀφοῦ ἔχομεν ἀντιλήπτορα καὶ ὑπερασπιστὴν τῆς ζωῆς μας τὸν Κύριον. 'Αλλ' ὅμως ἔχει ἀνάγκην καὶ τῆς δεήσεως τοῦ Λαυρεντίου ὁ Μάξιμος, διὰ τοῦτο δι' ἔργων ἄς ἀποδεικνύῃ τὴν φιλίαν του, γενόμενος ἱκέτης ὑπὲρ τοῦ Μαξίμου πρὸς τὸν θεόν».

Τῆς αὐτῆς περιόδου (Αὐγούστου 1591) εἶναι καὶ ἡ ἑπομένη ἐπιστολή, ἀνέκδοτος καὶ αὐτὴ μέχρι τοῦδε [90]. Εἶναι περίεργον ὅμως διατὶ οὐδὲν ἀναφέρει ὁ Μαργούνιος εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν περὶ τῆς ἔριδος, ὡς ἔπραξεν εἰς πλῆθος ἄλλων ἐπιστολῶν του τοῦ αὐτοῦ μηνός [91]. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν πληροφορεῖ τὸν Λαυρέντιον ὅτι «τοῦ ἀποστέλλει μικρὸν δῶρον, τὸ ὁποῖον ἐν τούτοις δὲν εἶναι τυχαῖον καὶ ἄνευ ἀξίας, διότι εἶναι ἔργον θεολογικόν, ἐκπονηθὲν ὑπὸ τοῦ κορυφαίου τῶν παρ' ἡμῖν θεολόγων. Τὸ δῶρον τοῦτο θὰ ἀποκτήσῃ μεγαλυτέραν ἀξίαν πλησίον τοῦ Λαυρεντίου, τοῦ φιλοῦντος τὸν Μάξιμον, διότι ἐκτὸς τοῦ

88) Αὐτόθι σ. 285.

89) Αὐτόθι σ. 286.

90) 'Απόσπασμα μόνον, ἐκ δύο στίχων, ἐδημοσίευσεν ὁ Legrand, ἴδε ἀνωτέρω σημ. 82.

91) Νικολοπούλου, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 287.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

ὅτι περιλαμβάνει τὸ ὄνομα τοῦ Μαξίμου, περιλαμβάνει προσέτι καὶ ποιητικὸν ἔργον του, ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἐποίησε παίζων καὶ ἐν παρέργῳ, ὅτε κατετρύχετο ὑπὸ δεινῆς νόσου. Ἔπραξε δὲ τοῦτο διὰ νὰ μὴ μείνῃ καὶ τότε ἀκόμη ἀργὸς ὁ νοῦς του (τὴν σημασίαν αὐτὴν ἔχει ἄλλωστε τὸ ὄνομά του). Ἐν τέλει προτρέπει τὸν Λαυρέντιον νὰ δεχθῇ τὸ δῶρον καὶ νὰ θεωρήσῃ τοῦτο ὡς δύναμιν παρακινοῦσαν αὐτοὺς εἰς ἀγάπην».

Ὀλίγον ἀργότερον, κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ κατὰ μῆνα μαιμακτηριῶνα, γράφει ἑτέραν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Λαυρέντιον ὁ Μάξιμος, ἀνέκδοτον καὶ αὐτήν, εἰς τὴν ὁποίαν, ἐκτὸς ἀορίστων τινῶν ὑπαινιγμῶν, οὐδένα πάλιν ποιεῖται λόγον περὶ τῆς ἔριδος, ὡς ἔπραττε συνήθως εἰς πρὸς ἄλλους ἐπιστολάς του καὶ μάλιστα ὡς ἔπραξε τρεῖς ἡμέρας πρότερον, γράφων πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἱερεμίαν Β΄ διὰ τὴν ἀνειλικρινῆ στάσιν τοῦ Σεβήρου[92].

Εἰς τὴν πρὸς Λαυρέντιον ἐπιστολὴν ἀσχολεῖται διὰ μακρῶν μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς περὶ λιτότητος ἐν τῷ βίῳ θεωρίας του, πληροφορῶν «ὅτι ἡ ἰδική του τράπεζα δὲν γέμει πολυτελῶν φαγητῶν καὶ καρυκευμάτων, τὰ ὁποῖα γεννοῦν τὴν πονηρίαν, ἀλλ' εἶναι πενιχρὰ καὶ περιέχει ἐκ τοῦ ἡδέος φαγητοῦ, τόσον ὅσον ἀρκεῖ διὰ νὰ μὴν ἐκτρέπεται κανεὶς εἰς ἀγενεῖς τέρψεις. Ἡ ζήτησις τῆς ἡδονῆς ἁρμόζει μᾶλλον εἰς τὰ ἄλογα ζῷα παρὰ εἰς τὸν λογικὸν ἄνθρωπον. Πρὸς τὴν λιτότητα εἶναι ἐπιρρεπὴς ὁ ἴδιος ἐκ φύσεως καὶ συνάμα ἐραστὴς τῶν θείων μαθημάτων καὶ τῶν λόγων τῆς σοφίας. Τὰ δύο ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τὰ ἀποκτήσῃ αὐτὸς ἐὰν πρότερον δὲν ἐπιτύχῃ τὴν ψυχικήν του κάθαρσιν. Ὁ ἀρεσκόμενος λοιπὸν εἰς πολυτελῆ φαγητὰ καὶ εὐόσμους οἴνους δὲν θὰ φιλοξενηθῇ εἰς τὸ μέλλον ὑπὸ τοῦ Μαξίμου. Τὴν τοιαύτην δίαιταν προτιμᾷ οὗτος ὄχι φειδόμενος τῶν χρημάτων ἀλλ' ὑποψιαζόμενος φθορὰν τοῦ νοῦ, ἐὰν πράξῃ ἀντιθέτως. Καλεῖ λοιπὸν τὸν Λαυρέντιον νὰ ταχθῇ μὲ τὰς ἀπόψεις του αὐτὰς διὰ νὰ ἀποδείξῃ οὕτω τὴν πρὸς αὐτὸν φιλίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν σοφίαν του».

Προβαίνομεν νῦν εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου, ἡ ὁποία ἐπιχειρεῖται βάσει τῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα παρέχει ὁ Parisinus Supplément grec 621 (ιη΄ αἰ.)[93] κατ' ἀντιπαραβολὴν πρὸς τὸν Parisinus Supplément grec 1310 (ιη΄ αἰ.)[94], τοὺς ὑπ'

---

92) Ἡ πρὸς πατριάρχην Ἱερεμίαν Β΄ ἐπιστολὴ τοῦ Μαργουνίου ἀπεστάλη «*Ἐνετίηθεν, μαιμακτηριῶνος ε΄ φθίνοντος ,αφϟα΄*» ἡ δὲ πρὸς Λαυρέντιον Μαρῖνον «*Ἐνετίηθεν μαιμακτηριῶνος δευτέρᾳ φθίνοντος κατὰ τὸ ,αφϟα΄ ἔτος τὸ σωτήριον*». Πρβλ. καὶ Νικολόπουλον, ἔνθ' ἀνωτ. σ 287 σημ. 2.

93) Ch. Astruc, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 230 ἀρ. 83, 84, 85, 86.

94) Αὐτόθι, σ. 211 κέξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

ἀριθ. 79 (ιθ' αἰ.) καὶ 101 (ιη' αἰ.) κώδικας τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων[95] καὶ τὸν ὑπ' ἀριθ. 1126 κώδικα (ιη' αἰ.) τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ἐν Ἀθήναις[96].

I

Parisinus Supplément grec 621 (ιη' αἰ.), σ. 136, ἀρ. 83.

Τῷ ὁσιωτάτῳ Λαυρεντίῳ, Μάξιμος.

Αὖθις δ' ἄρα τῶν γε παρ' ἡμῶν στερηθήσῃ, ἱερώτατε Λαυρέντιε; καὶ πῶς, ᾧ εἰ καὶ παρὰ πάντων συγκεχώρηται τὰ πρωτεῖα τῶν πρὸς ἐμὲ φίλτρων, καὶ τῶν παρ' ἐμοῦ πρὸς αὐτὸν ἀντιστρόφων, καὶ ἄλλως ἡμᾶς διὰ γραμμάτων προφθάσαντι; οὐκοῦν καὶ κάλαμον μεταχειριζόμεθα, καὶ ὁπωσοῦν σου τῇ Ἱερᾷ κεφαλῇ τὰ τῆς ψυχῆς ἐνθυμήματα ἐν γράμμασιν ἐγχαράττομεν, εἰ δ' ἦν ἄρα καὶ αὐτὴν ἅμα ἐναπεθέμεθα. Ἐρρώμεθα δὴ τὸν φθειρόμενον ἄν(θρωπ)ον, ὦ φίλη καὶ ἱερά μοι ψυχή. Πτερορρυεῖ δ' ἡμᾶς, φεῦ, ὁ πρὸς τὰ θεῖα φύσιν λαχών, καὶ ταῦτα συγγηρῶ τοῖς πάθεσι βαρυνόμενος, τοῖς τε ἐξ ἡμῶν αὐτῶν ἑκάστοτε ἀναφυομένοις, καὶ τοῖς ἔξωθεν ἀλλεπαλλήλως καὶ μετ' οὐδεμιᾶς φειδοῦς προσβάλλουσι. Καὶ ἴδοις ἂν ἐφ' ἡμῶν ἐμφύλιόν τε ἅμα καὶ ἐξ ἀλλοφύλων ἐγειρόμενον πόλεμον. Ἡμεῖς δ' οὕτως ἀπολεγόμεθα τὴν ψυχήν, ἀντεμβάλλομεν δ' οὖν ταῖς ἐμβολαῖς, ὅση δύναμις, καὶ τοῦτο οὐκ εἰς ἄμυναν, μὴ γὰρ οὕτω ποτὲ μανείημεν, ἀλλ' εἰς τὸ μὴ τὰ καίρια ζημιοῦσθαι, καὶ πολὺν καὶ παρ' ἄλλοις ὀφλισκάνειν τὸν γέλωτα. Ἀντ' ἀσπίδος δὲ πάσης τὴν θεόθεν ἐπικαλούμεθα καὶ προβαλλόμεθα ἀρω-

SIGLA

A = ὁ ὑπ' ἀριθ. 79 κῶδιξ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων.
B = ὁ ὑπ' ἀριθ. 101 κῶδιξ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων.
C = ὁ ὑπ' ἀριθ. 1126 κῶδιξ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ἐν Ἀθήναις.
D = ὁ ὑπ' ἀριθ. 621 Parisinus Supplément grec.
E = ὁ ὑπ' ἀριθ. 1310 Parisinus Supplément grec.
Π = ἡ ὑπὸ Μαιθ. Παρανίκα ἔκδοσις τῆς ἐπιστολῆς I, ἐν τῇ Σαββατιαίᾳ ἐπιθεωρήσει, τ. 1 (1878), σ. 315, ἀρ. Β'.

1 *Τῷ ὁσιωτάτῳ Λαυρεντίῳ Μαξιμος ὁ Μαργούνιος εὖ πράττειν* Π 2 *γε* om. Π 3 *ᾧ γε* Π *εἰ* om. Π 7 *ἐναπεθέμεθα* om. Π 9 *φύσιν* om. Π 10 *συγχωρῶ* Π *συγγηρῶν* D *συγγηρῶ* scripsi 12 *ἐφ' ἡμῖν* Π 14 *τοῦτό γ'* Π 15 *μανείοιμι* Π 16 *τὸν γέλωτα ὀφλισκάνειν* Π.

95) Σπ. Λάμπρου, ἐν ΝΕ, Δ, σ. 220 κἑξ. καὶ σ. 513.

96) Ι. Σακκελίωνος, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ΕΒΕ, 1892, σσ. 86, 204, 324.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

γήν. Ἵνα μέντοι μὴ ῥιψάσπιδές τινες ἑκόντες εἶναι, τελευτῶντες ἀναδειχθῶμεν, καὶ σὸν ἂν εἴη τὸ παρεμβάλλεσθαι, ὡς ἂν καὶ ἡμεῖς ἄτρωτοι διαμένοιμεν καὶ αἱ παρὰ τῶν ἐκπολεμούντων ἡμᾶς ἐπήρειαι ἀνενέργητοι εἶεν. Πράττοις δ' ἂν τοῦτο ὑπερευχόμενος ἡμῶν πρὸς τὸ θεῖον, καὶ ταῖς πρὸς ἐκεῖνό σου εὐπροσδέκτοις δεήσεσιν ἡμᾶς τε ὑποστηρίζων, καὶ τὰ τῶν ἐχθρῶν ὅπλα ἀπελέγχων ἀνίσχυρα. Εὐδαιμονοίης μοι τοῦ λοιποῦ, ἄν(θρωπ)ε τοῦ θεοῦ, ὁ πάντων, ὧν ἐγὼ πεφίληκα, τὰ πρωτεῖα ἀποφερόμενος. Ἐρρωμένον σε διαφυλάττοι ὁ Κύριος ψυχῇ τε καὶ σώματι.

Ἐνετίηθεν, ἐλαφηβολιῶνος ἕκτῃ ἱσταμένου κατὰ τὸ ,αφϞον ἔτος τὸ σωτήριον.

---

19 καὶ om. Π 20 *διαμείνωμεν ἄτρωτοι* 21 *ὥσι* Π *εἶεν* supplevi *ἂν* om. Π 22 *ἐπιῤῥωνύων* Π 28 *σωτήριον* om. Π.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

4 - 5...*καὶ ἄλλως ἡμᾶς διὰ γραμμάτων προφθάσαντι;* Τὰς πρὸς Διονύσιον Καστηλιανόν, Κύριλλον Λούκαριν, Μελέτιον Πηγᾶν, Μάξιμον Μαργούνιον, Λεόντιον Εὐστράτιον[97] κ. ἄ. ἐπιστολὰς τοῦ Λαυρεντίου Μαρίνου δὲν γνωρίζομεν. Εἶναι ἐπίσης βέβαιον ὅτι ὁ Λαυρέντιος ἐδέχθη ἐπιστολὰς καὶ ἐξ ἑτέρων[98], πολλαὶ τῶν ὁποίων παραμένουν ἄγνωστοι.

12. *Καὶ ἴδοις ἂν ἐφ' ἡμῶν ἐμφύλιόν τε...* Σαφὴς ὑπαινιγμὸς περὶ τοῦ πολέμου τοῦ Γαβριὴλ Σεβήρου. Μίαν ἡμέραν προτοῦ γραφῇ ἡ παροῦσα ἐπιστολή, ὁ Μαργούνιος ἀπευθυνόμενος «*τῷ πανοσιωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ κυρίῳ Διονυσίῳ, Ἐνετίηθεν ἐλαφηβολιῶνος ε' ἱσταμένου κατὰ τὸ ,αφϞ' ἔτος τὸ σωτήριον*» γράφει, ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐγωϊστικὴν στάσιν τοῦ Σεβήρου: «*Δεινὸν ἡ οἴησις, τὸ δὲ ἰσχυρογνῶμον ἐν τοῖς κακῶς τισιν ἐγνωσμένοις καὶ ὅλως παγχάλεπον, ἀδελφῶν ἐν Χριστῷ πανοσιώτατε ἅμα καὶ λογιώτατε, καὶ οὐκ ἂν ῥαδίως τοῖς οὕτω διακειμένοις ἀνθρωπίνη θεραπεία τις ἐπιγένοιτο*»[99]. Ἡ πρὸς Διονύσιον, ὡς καὶ ἡ πρὸς Λαυρέντιον, ἐγράφη δύο μῆνας περίπου πρὸ τῆς πρώτης καὶ προσκαίρου διαλλαγῆς.

II

Parisinus Supplément grec 621 (ιη' αἰ), σσ. 139 - 140, ἀρ. 86.

Λαυρεντίῳ τῷ Μαρίνῳ ὁσιωτάτῳ ἐν ἱερομονάχοις, Μάξιμος εὖ πράττειν.

Ὁ δὲ ἱερὸς Λαυρέντιος, τὰ ἡμέτερα παιδικά, τὸ διηνεκὲς τῆς ἡμετέρας διανοίας μελέτημα, ἀπροσαγόρευτος ἡμᾶς παραδραμεῖται; ὅτι ἀ-

---

[97]) Πρβλ. Ém. Legrand, BH du XVII s, III, σ. 140 ἀρ. 11.

[98]) Αὐτόθι, πρβλ. καὶ ἡμετέραν σημ. 63, ἀνωτέρω.

[99]) Π. Νικολοπούλου, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 284, σημ. 3.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

θυμιῶν πλήθει κατηναλώμεθα; ὅτι ἐν τοῖς δεινοῖς ἀπειρήκαμεν; ὅτι ἐπικίνδυνοι σχεδόν που φερόμεθα; καὶ πόθεν, ὅπου γε ἐκεῖθεν ἡμῖν ἐξῆπται, καὶ τῆς ἐκείνου εὐχῆς ἐκκρέμαται ὅ,τι ἂν ἡμῖν συντελοίη εἰς μικρὸν γοῦν παραμύθιον; Οὐκοῦν καὶ προσαγορεύομεν τὴν ἱερὰν καὶ φίλην ἡμῖν κεφαλήν, καὶ ὅση περίεστιν ἡμῖν δύναμις, ἱκετηρίους χεῖρας αὐτὴν πρὸς θεὸν ὑπὲρ ἡμῶν αἴρειν τε ἅμα καὶ ἐκτείνειν προσλιπαροῦμεν διηνεκῶς, ὡς ἂν ἀνώτεροι τῶν περικυκλουσῶν ἡμᾶς γιγνοίμεθα ἀναγκῶν, ὡς ἂν μὴ λιποτάκται τινὲς ἀναφανείημεν ἐν οἷς στρατευόμεθα. Δεινὸς ὁ ἀγών, πολλοὶ οἱ πολέμιοι, ἡ δύναμις ἀμυδρά, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ τῷ σαρκίῳ συνδέδεται, πάσχειν μὲν πεφυκότι, ἀλλὰ τοῦτο ἀπαναινομένῳ καὶ μάλιστα. Κύριος μέντοι φωτισμός μου καὶ σωτήρ μου, καὶ ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου, καὶ ἀντιλήπτωρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; Ἀλλὰ γάρ μοι καὶ σοῦ τῆς πρὸς Ἐκεῖνον παρρησίας προσδεῖ· καὶ γὰρ εἰ καὶ προφθάνει τῷ φιλανθρώπῳ τὴν ἡμετέραν αἴτησιν, καὶ σῴζει ἐπικαλούμενος, ἀλλ' ὑπερασπιῶ, φησι, τῆς πόλεως ταύτης δι' ἐμὲ καὶ διὰ Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἐν ταῖς ἱεραῖς σελίσιν ἐμπεριείληπται· φιλεῖς οὖν καὶ τοῦτο καθ' ὑπερβολήν. Οὐκοῦν καὶ ὥπερ ἂν μᾶλλον τὸ περὶ ἐμὲ φίλτρον ἀποδεικνύοις, τοῖς ἔργοις ἐνσήμαινε. Ἔσται δὲ τοῦτο, ὅπερ ἔφην, εἴπερ ἱκέτης ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς θεόν, καὶ θεῷ παριστάνοιο.

Ἔρρωσο, ἀδελφῶν ἐν Χριστῷ ἱερώτατε καὶ παμφίλτατε, καί μου ἐπιτέλει τὰ καταθύμια.

Ἐνετίηθεν μεταγειτνιῶνος τετάρτῃ φθίνοντος κατὰ τὸ ,αφϟαον ἔτος τὸ σ(ωτήρ)ιον.

6 *ἐπὶ κινδύνοις* E *ὅπου* BC 16 *καὶ ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου, καὶ ἀντιλήπτωρ μου* om E.

Test.

15 Psalm. 26, 1: *Κύριος φωτισμός μου καὶ σωτήρ μου· τίνα φοβηθήσομαι; Κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου· ἀπὸ τίνος δειλιάσω;*

19 IV, Βασιλ. 19, 34: *καὶ ὑπερασπιῶ ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης δι' ἐμὲ καὶ διὰ Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου.*

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

Ἡ ἐπιστολὴ εἰς τὸ χγφ., ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκδίδομεν (Paris Suppl. grec 621) εὑρηται τετάρτη κατὰ σειρὰν ἀκολουθοῦσα τὰς δύο ἑπομένας, τὰς γραφείσας «*βοηδρομιῶνος ἕκτῃ ἐπὶ δεκάτῃ* (16 Αὐγούστου 1591) καὶ *μαιμακτηριῶνος δευτέρᾳ φθίνοντος* (29 Σεπτεμβρίου 1591)» [100] Ἡ φυσικὴ ὅμως αὐτῆς θέσις εἶναι ἡ πρὸ τῶν δύο τούτων, δεδομένου ὅτι ἡ ἀποστολή της προηγεῖται χρονικῶς (ἐγράφη «*μεταγειτνιῶνος τετάρτῃ φθίνοντος*» (27 Ἰουλίου 1591).

Ἡ ἐπιστολὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν δευτέραν περίοδον τῆς ἔριδος, ὅτε ὁ Μαρ-

[100]) Πρβλ. Ch. Astruc, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 230 ἀρ. 84, 85, 86.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

γούνιος γράφει πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἱερεμίαν Β' *«μετὰ γὰρ πρῶτον καὶ δεύτερον καὶ τρίτον γράμμα συνοδικόν, προσαπειλοῦν αὐτῷ* (τὸν Γαβριὴλ Σεβῆρον ἐννοεῖ) *τὰ χείρω, εἰμὴ μεταμάθοι, ἅπερ αὐτόθεν κακῶς μεμάθηκε, μετὰ παραινέσεις τε καὶ προτροπὰς εἰς διαλλαγήν, μετ' αὐτὸς διαλλαγάς, μετὰ τὴν διὰ τῶν ἀχράντων μυστηρίων γενομένην ἀγάπην, ὑπούλως καὶ αὖθις, ἵνα μὴ τἆλλα λέγω, τοὐμὸν ὑποδείκνυσι γράμμα* (τὸ Ἐγχειρίδιον περὶ Ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, συντεθὲν ἐν εἴδει ἐπιστολῆς) *καὶ τὸν νοῦν, ὅπως καὶ πρότερον, διαστρέφει πανούργως»* [101].

III

Parisinus Supplément grec 621 (ιη' αἰ.), σσ. 137 - 138, ἀρ. 84.

Τῷ ὁσιωτάτῳ Λαυρεντίῳ τῷ Μαρίνῳ, Μάξιμος.

Μικρὸν τὸ δῶρον, ὅ σοι κατὰ τὸ παρὸν πέμπομεν, ὁμολογῶ. Ἀλλ' εἰ τοῦτο, οὐ μὴν καὶ τῶν τυχόντων, εἴπερ ἐνδότερον ἐναποκύψαι προέλοιο. Θεολογία γὰρ τὸ περιεχόμενον, καὶ τῶν παρ' ἡμῖν θεολόγων τοῦ ἀκροτάτου τὸ πόνημα, καὶ ἄρα καὶ μικρὸν καὶ μέγα (ἀλλὰ μή μου λογικῆς ἄγνοιαν καταμέμψῃ, οὐ γὰρ κατὰ ταὐτό, καὶ ἅμα, καὶ τῇ αὐτῇ ἀποβλέψῃ) τοῦτο εἰκότως ἐγὼ κατωνόμακα. Προσκτήσεται δέ τι καὶ μεῖζον τὸ μέγα παρὰ σοὶ γοῦν τῷ φιλοῦντι με, ὅτι μὴ τοὐμὸν ἐμπεριείληφεν ὄνομα, καὶ μέτρον τι, οὕτω δόξαν τῷ ἐκτυπώσαντι, τῶν ἅπερ ἡμεῖς ἤδη νόσῳ δεινῇ προσπαλαίοντες, ἵνα μηδὲ τότε ἀργὸς εἴη ὁ νοῦς, τοῦτο γὰρ ἐμοὶ τὸ Μαργούνιος, εἰ καὶ ἄλλος τις περὶ τὴν ἐπίκλησιν ἐξηπάτηται, παρερμηνεύων ταύτην κατ' ἐπήρειαν πάρεργον, προσπεπαίχαμεν, ἤ, τολμῶ γὰρ καὶ τοῦτο εἰπεῖν, παρεσπουδάκαμεν. Δέξαι οὖν προσηνῶς τὸ πεμπόμενον, φιλτάτη μοι πασῶν καὶ ἱερὰ ψυχὴ Λαυρέντιε, καὶ ὥσπερ τι ὑπέκκαυμα τῶν μεταξὺ νῶν παιδικῶν παρὰ σαυτῷ κάτεχε, ἵνα καὶ βουλόμενος τοῦ σοῦ Μαξίμου μὴ ἐπιλανθάνοιο.

Ἔρρωσο, καὶ τὸν παναιδεσιμώτατον οἰκονόμον σὺν τοῖς λοιποῖς ἐν Χ(ριστ)ῷ ἀδελφοῖς, καὶ πατράσιν ὡς ἀπ' ἐμοῦ, φιλικώτατε, πρόσειπε.

Ἐνετίηθεν βοηδρομιῶνος ἕκτῃ ἐπὶ δεκάτῃ κατὰ τὸ ,αφϟαον ἔτος τὸ σωτήριον.

3 *εἰ* om. C *τοῦτο* om. E 8 *γε* ABC 9 *καὶ μέρος τι* ABCE 14 *κεφαλὴ* C 16 *ἐπιλάθοιο* C 19 *,αφϟβ'* A.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

Ὁ ὑπ' ἀριθ. 79 κῶδιξ (ιθ' αἰ.) τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων παρέχει ὡς χρονολογίαν γραφῆς τῆς ἐπιστολῆς τὸ ἔτος 1592. Ἡ γραφὴ αὐτὴ εἶναι μεμονωμένη προέρχεται δὲ ἀπὸ κώδικα, εἰς τὸν ὁποῖον αἱ λανθασμέναι ἀναγραφαὶ χρονολογιῶν εἰς τὰ κείμενα εἶναι συνήθεις [102].

---

[101]) Π. Νικολοπούλου, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 287 σημ. 2.

[102]) Πρβλ. Π. Νικολοπούλου, Μαξίμου Μαργουνίου ἐπιστολαί...., ΕΕΒΣ 20 (1950). σ. 335 καὶ σημ. 4.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

4 - 5, *«Θεολογία γὰρ τὸ περιεχόμενον, καὶ....τὸ πόνημα»* καὶ 8 - 9 *«ὅτι μὴ τοὐμὸν ἐμπεριείληφεν ὄνομα καὶ μέτρον τι»*. Τὸ ἀποσταλὲν ὑπὸ τοῦ Μαξίμου θεολογικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐκτὸς [103] τοῦ ὀνόματός του περιέχει καὶ ποιήσεις του, εἶναι ἀσφαλῶς τὸ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (1591) ἐκδοθὲν ὑπὸ Δαυὶδ Ἑσχελίου ἔργον τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, τὸ ὁποῖον φέρει τὸν πλήρη τίτλον:

S. GREGORII Nazianzeni, Theologi, ARCANA; seu DE PRINCIPIIS versus CCCCXXCII. cum Paraphrasi Graeca....nunc primum publicata studio & opera Dauidis Hœschelij, A. M. E BIBLIOTHECA REIPUBLICAE Augustanae. LUGDUNI BATAVORUM...apud Franciscum Raphelengium [104].

Τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν ὁ Μαργούνιος ἀναφέρει καὶ εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἱερεμίαν Β΄: *«...ὁ τῆς θεολογίας γρήγορος νοῦς, ὁ θεολογικώτατος Γρηγόριος ἀπεφήνατο»* [105]. Ἐν τῇ ἀπολογίᾳ του ἐπίσης *«τῇ κατὰ Κωνσταντινούπολιν ἐν Χριστῷ συναθροισθείσῃ ἱερᾷ συνόδῳ»* ὀνομάζει τὸν Γρηγόριον *«ἕνα τῶν καθ' ἡμᾶς ἁγίων πατέρων καὶ διδασκάλων»* [106]. Ταῦτα ὡς πρὸς τὸ *«τῶν παρ' ἡμῖν θεολόγων τοῦ ἀκροτάτου τὸ πόνημα»* τῆς παρούσης ἐπιστολῆς (στ. 4 - 5). Τὸ ἀνωτέρω βιβλίον περιέχει ἐκτὸς τοῦ θεολογικοῦ ἔργου τοῦ Γρηγορίου καὶ τρία ἐπιγράμματα τοῦ Μαργουνίου ἐν σσ. 104 - 106 [107]:

ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥ ΜΑΡΓΟΥΝΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΘΗΡΩΝ

εἰς τὸ εὐαγγελικὸν ῥητόν: *«Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσει πάλιν, ὃς δὲ ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα. ἀλλὰ γενήσεται ἐν αὐτῷ ὕδωρ ἀλλόμενον εἰς ζωὴν αἰώνιον:*

Μέχρι τίνος καμάτοισιν ἀλιτροτάτοισι νόοιο,
θυμέ, ἀπαντλήσεις αὐαλέης πίδακος....

Τοῦ αὐτοῦ

Εἰς τὴν εὐαγγελικὴν παραβολὴν τὴν λέγουσαν: *«ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ σπείροντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ»*:

Δεῦρ' ἄγε, παρβολίῃσιν ἐφέσπεο δὴ σαοτῆρος,
θυμέ, ἀλαθείης ῥήματ' ἐρευγόμενος....

Τοῦ αὐτοῦ [108]

μετάφρασις διὰ στίχων τοῦ ρλβ' ψαλμοῦ:

Τίπτε ἀδελφοσύνας πέλε φέρτερον; τίπτε δὲ αὖθις
τερπνότερον γλυκερᾶς ἦεν ὁμοφροσύνας;....

Ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ βιβλίον, περὶ οὗ ὁμιλεῖ ὁ Μαργούνιος ἐν τῇ ἐπιστολῇ του οὐδεμία ἀμφιβολία, λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν στενῶν σχέσεων αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἐκδόσαντος τὸ βιβλίον Δαυὶδ Ἑσχελίου, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Ἐπίσκοπος Κυθήρων ἔστελλε πολλάκις ἔργα του καὶ συνειργάζετο μετ' αὐτοῦ εἰς ἐκδόσεις θεολογικῶν κ. ἄ. ἔργων [109].

---

103) *Ὅτι μή....* = ἐκτὸς τοῦ....πρβλ. Ἡροδ. 1. 18, Θουκ. 4. 26 κ.λ.π.

104) É. Legrand, BH du XVIs, 2 (1885), σ' 79.

105) Αὐτόθι, σσ 67 - 69.

106) Αὐτόθι, σ. 21.

107) Αὐτόθι, σσ 79 - 81.

108) Αὐτόθι, σ 81.

109) Ἐπιστολὰς τοῦ Μαργουνίου τῷ Ἑσχελίῳ ἴδε πολλαχοῦ τῆς BH du XVIs. τοῦ Legrand. Πρβλ. καὶ Βασ. Λαούρδα, Μάξιμος Μαργούνιος καὶ Φώτιος, π. «Ὀρθοδοξία», τ. 26 (1951), σσ. 311 - 318.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

10 «*ἡμεῖς ἤδη νόσῳ δεινῇ προσπαλαίοντες...*». Περὶ τῆς ἀσθενείας τοῦ Μαργουνίου, τῆς νεφρίτιδος, ἡ ὁποία, κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τῆς ζωῆς του, ἐβασάνιζε τὸν ἄνδρα συχνάκις καὶ ἐπροκάλεσε τὸν πρώϊμον θάνατόν του (1602) γνωρίζομεν πολλά [110]. Εἰς ἐπιστολήν του πρὸς Μελέτιον τὸν Βλαστὸν γράφει σχετικῶς: «*Προσπαλαίομεν γὰρ πολλοῦ ἤδη ἀνιάτῳ πάθει, τῇ παρὰ τῶν ἀσκληπιαδῶν λεγομένῃ νεφρίτιδι, μόνον ὅτι ζῶμεν ἡμῖν συγχωρούσῃ τὰ δ' ἄλλα οὕτως ἡττώμεθα τῇ τῶν ἐγγιγνομένων ἡμῖν ὀδυνῶν ὑπερβολῇ, ὡς μικρὸν οὐδὲν διαφέρειν νεκρῶν*» [111].

10 - 11 «*...ἵνα μηδὲ τότε ἀργὸς εἴη ὁ νοῦς, τοῦτο γὰρ ἐμοὶ τὸ Μαργούνιος, εἰ καὶ ἄλλος...*». Ὁ Μαργούνιος ὑπαινίσσεται ἐνταῦθα τὰ περὶ τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματός του λεγόμενα καὶ γραφόμενα δεικτικῶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του, οἱ ὁποῖοι διέδιδον ὅτι τὸ ὄνομα προέρχεται ἐκ τοῦ μάργος νοῦς ἢ ἀργὸς νοῦς [112]. Ὁ Γαβριὴλ Σεβῆρος γράφων ἐν ἔτει 1590 πρὸς τὸν Μαργούνιον, ἐπιστολὴν ἐπιθετικήν, ἀναφέρεται εἰς τὴν προέλευσιν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ: «*Τοῖς ἀπὸ μάργου τὴν ἐπωνυμίαν φέρουσιν οὑτωσὶ γράφειν εἴθισται, αὐτὸς δὲ μαργούνης ὤν, οὐκ ἂν ἄλλως εἶχες ποιῆσαι ἢ τὴν ὅσην ἀναίδειαν ἐνδεδυμένος ἧς κατὰ τῶν εὐεργετησάντων σε πολλάκις ἐξεμέσαι*» [113].

Εἰς ἐπίγραμμα πάλιν ἐπιθετικὸν τοῦ Ἰωάννου Ματθαίου Καρυοφύλλη, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τοῦτο ὅτε ἐκυκλοφορήθη βιβλίον, περιέχον ἔργα ὀρθοδόξων ἱεραρχῶν, σχετικὰ μὲ τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν [114], εὑρίσκομεν τὸν γνωστὸν περὶ Μαργουνίου στίχον:

Νοῦς μάργος ἢ νοῦς ἀργὸς ἦν Μαργούνιος; [115]

Ὁ Μαργούνιος ἀπαντῶν εἰς τὸν Γαβριὴλ Σεβῆρον τὸ αὐτὸ ἔτος γράφει περὶ τοῦ ὀνόματός του: «*Τυφλώττεις, ὡς ἔοικας, περὶ τὸ τοῦ ὀνόματος ἔτυμον· οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ μάργου, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ μὴ ἀργοῦ νοὸς παρήχθη μοι τὸ ἐπώνυμον, καὶ συνᾴδει μου τούτῳ τὸ ἐπιτήδευμα, μὴ ψευδόμενον τὴν ἐπίκλησιν*» [116]. Γράφων πάλιν, ἐξ Ἑνετίας τὴν 4 Σεπτεμβρίου 1590, πρὸς τὸν Θεοφάνη τὸν Καρύκην ἀναφέρεται εἰς τὴν περὶ τὸ ὄνομά του παρεξήγησιν «*πῶς ἂν ἡμεῖς τὸ μὴ ἀργὸν τοῦ νοός, κἂν ἄλλοι ἄλλως φθόνῳ τηκόμενον τὸ τοῦ Μαργουνίου διερμηνεύωσι ψευδῶς ἐπώνυμον, καὶ ἔργοις αὐτοῖς ἀποδεικνύοιμεν*» [117]. Σχετικὸς τέλος εἶναι καὶ ὁ πρῶτος στίχος τοῦ ἐπιγράμματος, τὸ ὁποῖον φέρεται ὡς γραφὲν ἐπὶ τοῦ τάφου του [118]:

Οὐ μάργος ἐνθάδ' ὕπνον ὕστατον δρέπει....

---

110) Legrand, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. LXIII - LXIV.

111) Αὐτόθι, σ. LXIII.

112) Ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος ἴδε παρὰ Φαίδ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν τινων ἐπιθέτων σημασία καὶ ὀρθογραφία, ΕΕΒΣ, 5 (1628), σ. 13. Περὶ τῶν γραφέντων σχετικῶς ὑπὸ τῶν συγχρόνων τοῦ Μαργουνίου ἴδε Legrand, ἔνθ' ἀνωτ., σ LXIV. Πρβλ. καὶ Β. Α. Μυστακίδου, Ὁ ἱερὸς κλῆρος κατὰ τὸν ιστ' αἰῶνα (Μάξιμος Μαργούνιος), ἐν Ἀθήναις 1892, σσ. 11 - 13 καὶσημ. 2.

113) Β. Α. Μυστακίδου, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 38

114) Legrand, BH du XVIIs., 1 (1894) σ. 238 κἑξ πρβλ. Ι. Σακκελίωνος, Μελετίου Πατριάρχου..., ἔνθ' ἀνωτ. σσ. 74 - 76.

115) Legrand, BH du XVIs, 2 (1885), σ. LXIV.

116) Μυστακίδου, ἔνθ' ἀνωτ, σ. 39.

117) Legrand, ἔνθ' ἀνωτ., σ. LXIV.

118) Αὐτόθι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

IV

Parisinus Supplément grec 621 (ιη' αἰ.), σσ. 138 - 139, ἀρ. 85.

Λαυρεντίῳ τῷ Μαρίνῳ ὁσιωτάτῳ ἐν ἱερομονάχοις, Μάξιμος εὖ πράττειν.

Ἐμοὶ τράπεζα οὐ πολυτελείαις ὄψων, καὶ τὸν νοῦν γοητευούσαις καρυκείαις καταβαρύνεται, ταῖς ἄσωτον ὠδινούσαις τὴν φιλοτιμίαν, καὶ πολλὴν ἀπογεννώσαις τὴν φλεγμονήν, καὶ κόρον τὸν ὕβρεως αἴτιον, ἀλλ' αὐτοσχέδιος μᾶλλον ἵσταται αὕτη καὶ πενιχρά, καὶ τοσοῦτον ἔχουσα τροφῆς, ὅσον ἐξαρκεῖν πρὸς τὴν χρείαν τῆς φύσεως. Τοῦ δὲ ἡδέος, ὅσον μὴ εἰς ἀγενεῖς τέρψεις ἐκφέρεσθαι, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς καταμαλακίζειν ἀρρενωπόν. Τὸ δὲ εἰς ἡδονὴν ἐκκεχεῖσθαι, καὶ μὴ ταῖς ἀπαραιτήτοις καὶ μόναις τοῦ σώματος χρείαις ὑπείκειν, ἀλόγων μᾶλλον φύσει τῶν τῷ πλήθει τῆς τροφῆς ἐπαγαλλομένων, ἤ περ ἀνθρώπων προσήκειν ἔμοιγε φαίνεται. Τοσούτῳ δὲ μᾶλλον πρὸς τὸ τοιοῦτον τῆς διαίτης ἐπιρρεπέστερος πέφυκα, ὅσῳ καὶ θείων μαθημάτων ἐρῶ, καὶ τοὺς τῆς σοφίας λόγους ἀξιόλογόν τι χρῆμα, καὶ τοῖς πᾶσιν ἀξιοθαύμαστον, πάσης πανδαισίας λαμπροτέρους νενόμικα. Ὧν ἡ κτῆσις ὁποιαοῦν, οὐκ ἂν πάντως ἡμῖν προσγένοιτο, μὴ πρότερον πρὸς τῷ τῆς ψυχῆς, ὅσον ἐξήκει ἀν(θρώπ)ινος λογισμός, καθαρῷ καὶ τὰς παραμβλυνούσας τὸν ὀφθαλμὸν αὐτῆς ὕλας διακαθάρασι. Τοῦτο οὖν ἡμῖν ἔκ τε τῆς φύσεως αὐτῆς ὡρμημένοις καὶ τοῦ ἐπιτηδεύματος δέδοκται. Εἰ δέ τις παχυτέρων ὑλῶν ἐπορέγεται, καὶ οἴνων τοῖς ἀνθοσμίαις ἐκκέχηνε, καὶ παρὰ τοῦτο τὰ τῆς ἡμετέρας τραπέζης μυσάττεται, τούτῳ οὐδ' ὑπανοίξομεν θύρας φιλοξένους εἰς τοὐπιόν, οὐδ' εἴτε φιλοίη λοιπόν, οὐδ' εἴτε μισοίη ἡμᾶς οὐδὲν ἐπιστραφησόμεθα. Οὐ γὰρ χρημάτων φειδοῖ χαριζόμενοι, ἀλλὰ νοῦ φθορὰν ὑποπτεύοντες, οὕτω διαιτᾶν τὰ καθ' ἡμᾶς διεγνώκαμεν. Καὶ αὐτὸς δὲ καὶ σοφίας ὢν ἐραστής, καὶ φίλα φρονεῖν ἡμῖν ὑπισχνούμενος, ἢ σύμψηφος ἡμῖν τῶν δεδογμένων γενήσῃ, ἢ καὶ σοφίας ἅμα καὶ φιλίας ἂν δίκας ὑπόσχοιο.

Ἐρρωμένος μοι διαφυλάτοιο, ἀδελφὲ ὁμόψυχε ἐν Χ(ριστ)ῷ καὶ παμφίλτατε.

Ἑνετίηθεν μαιμακτηριῶνος δευτέρᾳ φθίνοντος κατὰ τὸ ,αφϟα^{ον} ἔτος τὸ σωτήριον.

3 *καρυκευούσαις* A 5 *τὸν τῆς ὕβρεως* C 9 *ἐκκεχύσθαι* E 18 *παρακαθάρασι* ABC 30 *,αφϟ'* C.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

Τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1590 χρονολόγησιν τῆς ἐπιστολῆς, συμφώνως πρὸς τὸν ὑπ' ἀριθ. 1126 κώδικα τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης ἐν Ἀθήναις, δέον νὰ ἀποδώσωμεν εἰς ἀντιγραφικὸν σφάλμα, καθ' ὅσον αὕτη ἀπαντᾷ ἅπαξ ἐν τοῖς χειρογράφοις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

Περαίνομεν τὰ περὶ Λαυρεντίου τοῦ Μαρίνου, ἀφοῦ ἀναγράψωμεν τὰς περὶ τοῦ ἀνδρὸς σχετικὰς εἰδήσεις, τὰς μὴ ἀναφερομένας εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν του.

Εἰς ἐπιστολὴν Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, γραφεῖσαν ἐν ἔτει 1600, ἀναγιγνώσκομεν, ὅτι ὁ Κρὴς Πατριάρχης τιμωρεῖ δι' ἀργίας τὸν παπᾶ Βησσαρίωνα «*ἀτάκτως βιοῦντα, εἶτα δὲ παραγεγονότα μετὰ γραμμάτων καθηγουμένου Βροντησίου Λαυρεντίου*»[119].

'Αποθνήσκων, ἐν ἔτει 1602, ὁ Μάξιμος Μαργούνιος δὲν λησμονεῖ εἰς τὴν διαθήκην του τὸ Βροντίσι: «...*ἀφήνω τούτην τὴν κοντειζιὸν νὰ πάγῃ νὰ στέκῃ εἰς τὰ Σαββατιανὰ ἢ εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Βροντισίου*»[120]. Καὶ περὶ Λαυρεντίου Μαρίνου: «*ὑπῆρχον μάρτυρες....ὁ πανοσιώτατος κῦρ Λαυρέντιος ὁ Μαρῖνος, ἡγούμενος τοῦ Ἁγίου 'Αντωνίου τοῦ Βροτισίου* (sic) *Κρήτης*»[121].

Εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 2792 Ἁγιορειτικὸν κώδικα (118 τῆς μονῆς Δοχειαρίου) εὑρίσκομεν κωδικογράφον *Μερκούριον Βενετζᾶν*, ἀποδεικνυόμενον, ἐξ ἄλλου κώδικος, κωδικογράφον, βιοῦντα ἐν τῇ Μονῇ Βροντισίου. Εἰς τὸν κώδικα ἀναγιγνώσκομεν «*,αχιδ'* (=1614) *Φευρουαρίου κ' ἐγράφη τὸ παρὸν διὰ χειρὸς Μερκουρίου εὐτελοὺς ἱερομάχου τοῦ Βενετζᾶ*»[122]. Διὰ χειρὸς τοῦ αὐτοῦ Μερκουρίου Βενετζᾶ σημειοῦνται εἰς τὸν αὐτὸν κώδικα δύο ἔργα τοῦ Λαυρεντίου Μαρίνου: «*τοῦ πανοσιωτάτου καὶ λογιωτάτου κῦρ Λαυρεντίου πρωτοσυγκέλλου καὶ ἡγουμένου τού Μαρίνου περὶ τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος*» καὶ περαιτέρω «*Ἕτερον ἀπολογία καὶ ἀνατροπὴ κατὰ τῶν λεγόντων κρείττονα τὸν γάμον τῆς παρθενίας καὶ κατὰ τῶν αὐτῶν ζητημάτων τῷ πεπαιδευμένῳ ἀνδρὶ κυρίῳ Μάρκῳ τῷ Μορεζήνῳ υἱῷ ἐν Χριστῷ Λαυρέντιος ὁ τοῦ Βροντησίου ταπεινὸς ἡγούμενος ὁ Μαρῖνος εὐσέβειαν παρὰ Θεοῦ*»[123].

---

[119]) Α. Νικολάκη, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 68, πρβλ. καὶ Ν. Β. Τωμαδάκη, Μελέτιος ὁ Πηγᾶς καὶ ἡ ἐξάρτησις τῆς 'Εκκλησίας τῆς Κρήτης ἐκ τοῦ Πατριαρχείου 'Αλεξανδρείας, ἀναμνηστικὸς τόμος χιλιετηρίδος Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης 'Αλεξανδρείας, Alexandrie, σσ. 40 - 41.

[120]) Κωνστ. 'Αμάντου, Σιναϊτικὰ μνημεῖα ἀνέκδοτα, παράρτημα τῶν «'Ελληνικῶν» 1, ἐν 'Αθήναις [1928], σ. 25, στ. 60.

[121]) Αὐτόθι, πρβλ. καὶ τὸ παρὰ Legrand ἰταλικὸν κείμενον τῆς διαθήκης, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 393: «*Io, Laurentio Marino, abbate del monasterio di S. Antonio di Vrondissi di Candia fui testimone....*».

[122]) Σπ. Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἑλληνικῶν κωδίκων, τ. 1, ἐν Κανταβριγίᾳ 1895, σ. 252, κῶδιξ 2792, 118.

[123]) Αὐτόθι, ἀριθ. 6 καὶ 7.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

Ὁ φιλοπονήσας τὸν ἀνωτέρω κώδικα Μερκούριος Βενετζᾶς ἐφιλοπόνησε καὶ τὸν ὑπ' ἀριθ. 192 κώδικα τῆς κυρίως Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Ἱεροσολύμων, ἐν φ. 381β τοῦ ὁποίου ἀναγιγνώσκομεν: «*εἴληφε τέρμα τὸ παρὸν ἕως ὧδε ἔτους τοῦ σωτηρίου ,αχις'* (= 1616) *δεκεμβρίου ια' διὰ χειρὸς Μερκουρίου εὐτελοῦς ἱερομονάχου τοὐπίκλην Βενετζά, ἐν τῇ μονῇ τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου τοῦ μεγάλου τοῦ ἐπονομαζομένου Βροντησίου, ἡγουμενεύοντος τοῦ πανοσιωτάτου καὶ σοφωτάτου πατρὸς ἡμῶν κυρίου Λαυρεντίου τοῦ Μαρίνου*»[124].

Ἑτέρας, πέραν τοῦ ἔτους τούτου, περὶ Λαυρεντίου τοῦ Μαρίνου εἰδήσεις δὲν γνωρίζομεν. Ἄγνωστος παραμένει ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν εἰς τὸ Βροντίσι ἡγούμενος ὡς καὶ ἄγνωστος παραμένει ἡ χρονολογία τοῦ θανάτου τοῦ ἀνδρός.

Περὶ ἡγουμένου τῆς Μονῆς Βροντισίου, μὴ κατονομαζομένου ὅμως, ἀναφέρει Ἑνετικὸν ἔγγραφον τῆς 17ης Σεπτεμβρίου 1617[125], σχετικὸν μὲ τὴν ἐμφάνισιν ἑνὸς ξενοκινήτου ἐχθροῦ τῆς Ἑνετίας τῶν Οὐσκόκων[126]. Εἰς τὸ ἔγγραφον ἀναφέρονται οἱ ἡγούμενοι τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ Βροντισίου, ὡς σημαντικῶς βοηθήσαντες εἰς τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Οὐσκόκων: «*in poco tempo si raccolsero 5000 ducati, cooperando gli abbati dei monasteri, specie di S. Caterina e di S. Antonio Vrondissi, di cui scriveva il Venier: ‹Ho veduto nei loro volti il desiderio dei cuori tanto desioso, tanto caldo e così ardente negli interessi della Republica cne mi è impossibile con parole esprimerlo*»[127].

Τὸ διάστημα βεβαίως, τὸ ὁποῖον χωρίζει τὴν τελευταίαν σαφῆ περὶ Λαυρεντίου Μαρίνου εἴδησιν (11 Δεκεμβρίου 1616) μέχρι τῆς 17ης Σεπτεμβρίου 1617 τοῦ ἐγγράφου δὲν εἶναι μεγάλον, ἀλλ' οὐδὲν ἕτερον

---

[124]) Α Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, 1, ἐν Πετρουπόλει 1891, σ. 279, ἀρ. 192. Πρβλ. καὶ Νικ. Βέη, Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων..., ἔνθ' ἀνωτ., σ. 57.

[125]) Eva Tea, Saggio sulla storia religiosa di Candia dal 1590 al 1630, Atti del reale Instituto Veneto di scienze, lettere ed arti, 1912 - 1913, tomo LXXII, Venezia 1913, σ. 1408 (50). Πρβλ. Στ. Α. Ξανθουδίδου, Δύο νέα βιβλία περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κρήτης ἐπὶ Ἑνετοκρατίας, Χριστιαν. Κρήτη, 2 (1914), σ. 283.

[126]) Οὐσκόκοι = Σέρβοι ἢ Σλάβοι ἐγκατεστημένοι εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀδριατικῆς καὶ χρησιμοποιούμενοι ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν ἐναντίον τῶν Ἑνετῶν καὶ τῶν Τούρκων. Περὶ τῶν πολέμων τῶν Οὐσκόκων μετὰ τῶν Ἑνετῶν ἴδε Le Comte Daru, Histoire de la république de Venise, Bruxelles 1840, τ. 5, σσ. 210 - 211, 213 καὶ τ. 6, σσ. 48 - 69.

[127]) Eva Tea, ἔνθ' ἀνωτ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

ὑπάρχει, διὰ νὰ βασίσωμεν ταυτισμὸν τοῦ μὴ κατονομαζομένου ἡγουγουμένου τοῦ Βροντισίου, εἰς τὸ Ἑνετικὸν ἔγγραφον, μετὰ τοῦ Λαυρεντίου Μαρίνου. Ἐκ τῆς περὶ Βροντισίου εἰδήσεως τοῦ Ἑνετικοῦ ἐγγράφου δυνάμεθα ἁπλῶς νὰ διαπιστώσωμεν τὴν μεγάλην ὑλικὴν ἰσχὺν τῆς Μονῆς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὡς ἄλλως τε ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ ἡγουμένου αὐτῆς Λαυρεντίου τοῦ Μαρίνου καὶ ἐκ τῶν ἀναφερθεισῶν ἐνθυμήσεων εἰς κώδικας, δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν τὴν πνευματικὴν ἀκμήν της, εἰς χρόνους ἀναζωπυρώσεως τοῦ μοναχισμοῦ καὶ ἀναδείξεως οὐκ ὀλίγων πνευματικῶν προσωπικοτήτων ἐν τῇ νήσῳ.

Γ΄

ΟΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΙ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΒΡΟΝΤΙΣΙΟΥ

ΜΗΤΡΟΦΑΝΗΣ Ο ΠΛΩΤΙΝΟΣ - ΜΗΤΡΟΦΑΝΗΣ ΚΑΙ ΣΙΛΒΕΣΤΡΟΣ ΟΙ ΔΕΣΟΙ - ΚΑΛΛΙΣΤΟΣ ΓΡΗΓΟΡΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ Ο ΚΩΔΙΞ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 85 ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ[128]

3. Μητροφάνης ὁ Πλωτῖνος 1635.

Γνωστὸς τυγχάνει μόνον ἐξ ἐνθυμήσεως εἰς τὸν εἰρημένον κώδικα, ἐν φ. 79β τοῦ ὁποίου ἀναγιγνώσκομεν :

,αχλε΄ (= 1635) *Δεκεμβρίου λ΄, ἡμέρα δ΄ ταῖς κγ΄ ὥραις : ἐρεφουδάρησε τὸ κάρικο τοῦ μοναστηρίου, τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου τοῦ βροντησίου, ὁ πανοσιώτ*(α)*τ*(ο)*ς, καὶ αἰδεσιμώτ*(α)*τος π*(ατ)*ήρ, Κύριος, ἡγούμενος Μ*(ητ)*ροφά*(νη)*ς ὁ Πλωτίνος τοῦ καὶ παναιδεσιμωτάτου, καὶ ἐν τιμοῖς ἀρρήστου καὶ υἱοῦ κατὰ πν*(εῦμ)*α Κυρίου Μ*(ητ)*ροφάνους τοῦ δέσου καὶ ἡγουμένου, καὶ ἐδιαλέκτηκεν ὁ πανοσιώτ*(α)*τ*(ος) *κὺρ μ*(ητ)*ροφάνης ὁ δέσος...*

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

1. Ὁ Δ. Πάλλας δημοσιεύει *,αχλζ΄* (= 1635)[129]. Τὸ λανθασμένον τῆς χρονολογίας αὐτῆς ἐλέγχει καὶ ἡ ἐν τέλει τῆς παρούσης ἐνθυμήσεως σημειουμένη χρονολογία : *,αχλε΄* (= 1635) *δεκενβρίου λα.* Περισσότερον ὅμως ἐλέγχει τοῦτο ἡ εἰς ἑτέραν ἐνθύμησιν τοῦ αὐτοῦ κώδικος παρεχομένη χρονολογία, ὑπὸ τοῦ δωρήσαντος τὸν κώδικα εἰς τὸν διάδοχον τοῦ Μητροφάνους Πλωτίνου, Μητροφάνην Δέσον : «*Ταύτην τὴν ἱερὰν βίβλον, φιλί*(ας), *μνημοσύνης καὶ πολλῶν εὐεργε-*

---

[129]) Περιγραφὴ τοῦ κώδικος ἐγένετο ὑπὸ Δ η μ. Π ά λ λ α, εἰς Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher, τ. 11 (1934/5), σ. 337ζ΄ = Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, περίοδ. Γ΄, τ. 2 (1936), σ. ζ΄. Τὰς σχετικὰς μὲ τὸ Βροντίσι ἐνθυμήσεις ὁ Πάλλας ἀνέγνωσε πολλάκις ἐσφαλμένως.

[128]) Α ὐ τ ό θ ι, σ. κ΄.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

σιῶν ἕνεκα τοῦ πανοσιωτάιου, κ(αὶ) παναιδεσιμωτάτου καθηγουμένου Κυρίου μ(η-τ)ροφάνους τοῦ Δέσου, τῷ καιρῷ τ(ῆς) αὐτοῦ ἡγουμενίας ἥτις κα(τὰ) τὸ τ(ῆς) θε-ανθρωπογονί(ας) 'αχλε' (1635) *ἔτος τὰ τοῦ μεγάλου ἀντωνίου ἑσπέρια γέγον(ε), ἐξ ὅλης τ(ῆς) ψυχῆς ἐδω(κα) Βεν(έ)δικτος Ἱερο(μό)ναχος Ἱεροσολυμίτης ὁ τ(ῆς) μεγ(ά)λ(ης) ἐκκ(λησίας) μέγ(ας) ἀρχιμανδρίτης | κ(αὶ) διδάσκαλος, κ(αὶ) τ(ῆς) βασιλικῆς μεγάλης λαύρ(ας) τοῦ βατοπεδίου προηγούμενος*».

1. *Ἐρεφουδάρησε* = ἐγκατέλειψε, παρητήθη.

2. *Κάρικο* = βάρος, προϋπολογισμός, φορτίον, αἰτία.

2-3. Δ. Πάλλας ἀναγιγνώσκει : τοῦ *βροντοχίου*. Ἡ ἀνάγνωσις αὕτη ἀποδεικνύεται ἐσφαλμένη τόσον ἐκ τοῦ ὅλου περιεχομένου τῶν ἐνθυμήσεων τοῦ κώδικος ὅσον καὶ ἐξ ἐνθυμήσεων τοῦ ὑπ' ἀριθ. 6 κώδικος τῆς ἐν Ἀρσανείᾳ μονῆς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, ἔνθα ἀναφέρεται ὁ Σίλβεστρος Δέσος ἡγούμενος Βροντισίου, ἑτέρα δ' ἐν αὐτῷ ἐνθύμησις ἀναφέρει κληροδότησιν περιουσίας εἰς τὴν μονὴν Βροντισίου [130]. Ὁ Δ. Πάλλας προφανῶς συγχέει τὸ Βροντίσι μὲ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ μονὴν Βροντοχίου [131].

6. Ὁ Δ. Πάλλας ἀναγιγνώσκει κατὰ διαφόρους τρόπους τὸ ὄνομα τῶν *Δέσων*. Ἄλλοτε δημοσιεύει : «*δέου*» [132], ἄλλοτε «*δέθου*» [133] καὶ ἄλλοτε «*Δέπου*» [134]. «*Τοῦ δέπω*» παρέχει ὁ κῶδιξ ὑπ' ἀριθ. 6 τῆς ἐν Ἀρσανείᾳ μονῆς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων [135]. Ὁ τύπος αὐτὸς ἀπαντῶν εἰς ἀμφοτέρους τοὺς κώδικας ἐλέγχει τοὺς ὑπὸ Πάλλα ἀναγινωσκομένους τύπους : *δέου* καὶ *δέθου*, ὡς ἐσφαλμένους [136]. Ἐν τούτοις καὶ ὁ τύπος *Δέπος* εἶναι ὕποπτος, καθ' ὅσον εἶναι ἀσυνήθης. Παλαιογραφικῶς τοὐλάχιστον εἶναι δυνατὸν νὰ δημιουργηθῇ σύγχυσις μεταξὺ τοῦ *Δέσος* καὶ *Δέπος*. Ὑπὲρ τοῦ πρώτου συνηγορεῖ ἡ συχνότης, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπαντᾷ, ἀναφέρεται δὲ ὡς ἐπώνυμον μοναχοῦ τινος τῆς πλησιοχώρου μονῆς Ἁγίου Φανουρίου τοῦ Βαλσαμονέρου. Εἰς ἐπιγραφικὸν χάραγμα, εὑρεθὲν αὐτόθι [137], ἀναγιγνώσκομεν : «...*Μηχελὴς Δέσος 8η Ἰανουαρίου 1616*».

«*Νεῖλον Δέσον*» εὑρίσκομεν καὶ εἰς κτητορικὴν ἐπιγραφὴν ἐκκλησιδίου τοῦ χωρίου Πισκοπή, ἀναγνωσθεῖσαν ὑπὸ Στεφάνου Ξανθουδίδου [138].

---

[130]) Νικ. Α. Βέη, Κατάλογος τῆς ἐν Ἀρσανείᾳ μονῆς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός, Ἐπετηρίς, ἔτος 9 (1906), σ. 58 καὶ 59.

[131]) Ἴδε Μητροπολίτου Παραμυθίας καὶ Πάργας Ἀθηναγόρα, Ὁ θεσμὸς τῶν συγκέλλων ἐν τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριαρχείῳ, ΕΕΒΣ, 5 (1928), σ. 183.

[132]) Δ. Ι. Πάλλα, ἔνθ' ἀνωτ., σ. ζ'.

[133]) Αὐτόθι, σ. κ'.

[134]) Αὐτόθι.

[135]) Νικ. Βέη, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 58 : *Σίλβεστρον Ἱερ(ο)μο(νάχ)ου τοῦ δέπω.*

[136]) Πρβλ. καὶ Μ. Ι. Μανούσακα, Δυὸ ἄγνωστα ἔργα τοῦ Γερασίμου Βλάχου εἰς Ἁγιορείτικον κώδικα, Κρητ. Χρον. Η' (1954) σσ. 59 καὶ 60, ἔνθα ὁ κωδικογράφος, ὁ φιλοπονήσας τὸν ὑπ' ἀριθ. 6 κώδικα τῆς ἐν Ἀρσανείᾳ μονῆς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, γράφεται, κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν Βέη : *Ἐμμανουὴλ Δέπος.*

[137]) Στ. Ξανθουδίδου. Ἀθηνᾶ, 15 (1903), σσ. 142.

[138]) † Στ. Ξανθουδίδου, Ἀρχαιολογικὰ σημειώματα, Κρητ. Χρον., Β' (1948), σ. 530.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

4. Μητροφάνης ὁ Δέσος 1635 - 1647.

Γνωστὸς καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς συνεχείας τῆς ἐνθυμήσεως εἰς ἣν ἡ περὶ Μητροφάνους Πλωτίνου πληροφορία :

(Φ. 79β τοῦ κώδικος 85 τοῦ Βυζ. Μουσ. Ἀθηνῶν)

...καὶ ἐδιαλέκτηκεν ὁ πανοσιώτ(α)*τ*(ος) *κὺρ μ*(ητ)*ροφάνης ὁ δέσος ἀπὸ τὴν ἐν Χ*(ριστ)*ῷ ἡμῶν ἀδελφώτητα τοῦ ἁγίου μοναστ*(η)*ρ*(ίου), *καὶ ἀπὸ τοῦς περίφυμους ἐπιτρόπους κύριον*, κ(αὶ) *ντοτόρε τὸν Χαρονίτα, καὶ ἀουρέλιον σεκρετάριον προκατζιάντε καὶ κύριον ἰω*(άννην) *τὸν λοράντον ὀμπροστὰς εἰς τὸν λαμπηρότατον, καὶ ἀδοροδόκητον δοῦκα, κύριον τζαμμπατήσταν γρημμάνην καὶ ἔδοκεν του τὸ ποσέστο τοῦ Μοναστηρίου Κ*(ύριο)ς *ὁ Γρημά*(νης).

«,*αχλε*΄ (= 1635) *δεκένβρίου λα*΄».

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

3. *μαρονίτα* ἀναγιγνώσκει ὁ Δ. Πάλλας. Τὸ ἐπώνυμον τοῦτο τυγχάνει ἄγνωστον ἐν Κρήτῃ. Ἀπεναντίας τὸ ἐπώνυμον Χαρωνίτης εἶναι συχνότατον καὶ διασῴζεται μέχρι σήμερον. Ἀπαντῶμεν τοῦτο ἤδη ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης τοῦ Καλλέργη μετὰ τῶν Ἑνετῶν (1299): *Leos Caroniti olim villanus de pheudo* [139]. Ἐν τῇ ἀπογραφῇ τοῦ Trivan (1644) εὑρίσκομεν Χαρωνίτας: *Gharoniti Cittadini di Candia* [140] ἐν δὲ τοῖς καταλόγοις τῶν εἰς Κέρκυραν καὶ Ζάκυνθον Κρητῶν προσφύγων: *Caronita Anesina* [141].

4. *χοράντον* ἀναγιγνώσκει ὁ Δ. Πάλλας. Εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 6 κώδικα τῆς ἐν Ἀρσανείᾳ μονῆς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων ἐν φ 219α εὑρίσκομεν ἐνθύμησιν ἀναφέρουσαν *ντοτὸρ λουραντ*(ο) ἐν ἔτει 1648: *τζῆ 1648 ἰανουαρίου 2 ἐρεηστράρισ*(α) *εἰς τὴν γκατζελαρεί*(αν) *τοῦ δουκὸς τὸν νταρε τζέβερε τοῦ ἀφέντ*(η) *ντοτορ λουραντ*(ο) *όπου ἤκαμ*(ε) *ἀφέντ*(ης) *καπετα*.... [142].

Ἰωάννην Λοράνδον, Κρῆτα ἰατρόν, εὑρίσκομεν ἐγγεγραμμένον ἐν ἔτει 1713 μεταξὺ τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Φλαγγινιανοῦ νοσοκομείου ἐν Ἑνετίᾳ [143]. Ἐν τῇ (κατ' ἔτος 1644) ἀπογραφῇ τοῦ Trivan εὑρίσκομεν: Lorando Cittadini di Candia [144]. Μεταξὺ τῶν ἐν Κερκύρᾳ Κρητῶν προσφύγων γνωστὴ εἶναι ἡ Caterina Lurandopula [145].

6. *Χρημμάνην* παρέχει ὁ Δ. Πάλλας. Τὸν ὀρθὸν τύπον *Γρημάν*(ης) εὑρίσκομεν ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς ἐνθυμήσεως. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀναγραφῆς τῆς ἐν-

---

[139]) Κ. Δ. Μέρτζιου, Ἡ συνθήκη Ἑνετῶν Καλλέργη καὶ οἱ συνοδεύοντες αὐτὴν κατάλογοι, Κρητ. Χρον., Γ΄ (1949), σ. 275.

[140]) Μ. Ι. Μανούσακα, Ἡ παρὰ Trivan ἀπογραφή.., ἔνθ' ἀνωτ. σ. 50.

[141]) Κ. Δ. Μέρτζιου, Δύο κατάλογοι..., Κρητ. Χρον. Ε΄ (1951), σ. 22.

[142]) Νικ. Βέη, Κατάλογος τῆς ἐν Ἀρσανείᾳ..., ἔνθ' ἀνωτ., σ. 59.

[143]) Κ. Δ. Μέρτζιου, Θωμᾶς Φλαγγίνης..., ἔνθ' ἀνωτ. σ. 129.

[144]) Μ. Ι. Μανούσακα, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 50.

[145]) Κ. Δ. Μέρτζιου, Δυὸ κατάλυγοι..., Κρητ. Χρον., Ε΄ (1951) σ. 13.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

θυμήσεως δούκας τῆς Κρήτης ἦτο ὁ Giambattista Grimmani [146]. Τὸ ἐπίθετον ἄλλωστε εἶναι γνωστὸν ἐν Κρήτῃ [147].

6. *Ποσέτο* ἀναγιγνώσκεται ὑπὸ Δ. Πάλλα. *Ποσέστο* τὸ ὀρθώτερον, προερχόμενον ἐκ τοῦ potesto = potestà = κυριότης.

Σχετικὴ μὲ τὸν θάνατον τοῦ Μητροφάνους Δέσου εἶναι ἡ ἀκόλουθος ἐν τῷ ἰδίῳ κώδικι (φ. 79β) ἐνθύμησις:

,αχμζ' (= 1647) *μαρτίου ιθ' ἡμέρ*(α) *παρασ*(κευ)*ῆ ὥρα αη τῆ; ἡμέρ*(ας) *Ἐκοιμήθ*(η) *ὁ δοῦλος τοῦ Θ*(εο)ῦ *Μ*(ητ)*ροφάνης ἱερομόναχος* (ὁ Δέσος καὶ ἡγούμενος τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου τοῦ) *βροντησίου, καὶ ἐνταφιά*(σ)*θ*(η) *εἰς τὸν στ*(αυ)*ρομ*(έ)*ν*(ο) *εἰς τὰ* [*στα*(ν)*η*(;)] *εἰς τὸ μετόχι τοῦ αὐτοῦ μοναστ*(η)*ρ*(ίου), *καὶ ὁ πολυεύσπλαχνος Θ*(εὸ)ς *νὰ τὸν ἀναπαύσ*(η) *εἰς τὴν βασιλεί*(αν) *τῶν οὐ*(ρα)*νῶν* [148].

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

3. ὁ Δ. Πάλλας ἀντὶ *βροντησίου* ἀναγιγνώσκει καὶ πάλι *Βροντοχίου*.

4. *στ*(αυ)*ρομ*(ι)*χ*(αὴλ ;) ἀναγιγνώσκεται ὑπὸ Δ. Πάλλα. Πρόκειται καὶ πάλιν περὶ συγχύσεως, τὴν ὁποίαν ὑποψιάζεται καὶ ὁ ἀναγνώσας τὸν κώδικα. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς μονῆς γνωστὸν εἶναι τὸ μετόχιον αὐτῆς *Σταυρωμένος* [149]. Ἡ γραφὴ ἄλλως τε τοῦ κώδικος ἐπιτρέπει νὰ ἀναγνώσωμεν στ(αυ)ρομ(έ)ν(ο) ἀντὶ τοῦ στ(αυ)ρομ(ι)χ(αήλ), τὸ ὁποῖον καὶ εἶναι ἄνευ νοήματος.

4. Ἡ λέξις *στα*(ν)*η* εἶναι δυσξύμβλητος εἰς τὸν κώδικα.

5. Σίλβεστρος ὁ Δέσος Μάρτιος 1647(;) - 1650, Ὀκτωβρίου 7.

Τοῦ Σιλβέστρου Δέσου γνωστὴ μόνον τυγχάνει ἡ χρονολογία θανάτου, πιστοποιουμένη ἐξ ἐνθυμήσεων εἰς τοὺς κώδικας ὑπ' ἀριθ. 85 τοῦ Βυζ. Μουσ. Ἀθηνῶν καὶ ὑπ' ἀριθ. 6 τῆς Μονῆς Ἁγίων Θεοδώρων. Τοῦ δευτέρου κώδικος γραφεὺς εἶναι ὁ Ἐμμανουὴλ Δέσος, ὁ ὁποῖος προφανῶς σημειώνει, ἐν φ. 217β τοῦ κώδικος, τὸν θάνατον τοῦ Σιλβέστρου, ὃν ἀποκαλεῖ ἀδελφόν του:

Ἐτελειώθ(η) *τὸ παρ*(ὸν) *βιβλίον διὰ χειρὸς ἐμμα* | *νουὴλ τὸ ἐπίκλειν δέπος ,αχκα'* (1621) *ἰαννουαρίου ζη* | *Οἱ* (δὲ) *ἀναγϊνώσκοντες εὔχεσθαι διὰ τῶν πο* | *λλῶν μοι σφαλμάτων.*

---

[146]) Ἴδε προχείρως Hippolyte Noiret, Documents Inédits κλπ. Paris 1892, p. 555.

[147]) Ἴδε προχείρως Κ. Δ. Μέρτζιου, Δύο κατάλογοι..., Κρητ. Χρον., Ε' (1951), σ. 15, ἔνθα ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν Κρητῶν ἐν Κερκύρᾳ προσφύγων: *Grimani Papamichiel*.

[148]) Δ. Πάλλα, ἔνθ' ἀνωτ., σ. κ'.

[149]) Πρβλ. καὶ Μ. Χατζηδάκη, Τοιχογραφίες στὴν Κρήτη, Κρητ. Χρον. ϛ' (1952), σ. 75.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

Καὶ ἐν τῇ κάτω ᾤᾳ τοῦ φ. 217β:

[16]*50 ὀκτοβρίου εἰς τὰς 7 εἰς στὰ 6 ορες τῆς νυκτὸς ἤμερα Β' Ἐκυμήθη ὁ Παμφίλτατος κ*(αὶ) *ἀκριβός μου ἀδελφὸς σιλβεστρος Ἱερομόναχ*(ος) *κ*(αὶ) *ἠγούμ*(εν)*ος κ*(αὶ) *ὁ Θ*(εὸ)*ς νὰ....* [150].

Εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 85 κώδικα τοῦ Βυζ. Μουσείου ἐν φφ. 79β-80α ἀναγιγνώσκομεν:

'αχν' (=1650) *ὀκτοβρίου ζ' ὥρ*(α) *ς' τῆς νυκτὸς Εκοιμήθ*(η) *ὁ δοῦλος τοῦ Θ*(εο)*ῦ σίλβεστρος ἱερομόναχος ὀ δέσυς κ*(αὶ) *ἠγούμενος τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου κ*(αὶ) *ἐνταφιάστη εἰς τὸν ἅγιον Κονσταντῖ*(νον) *ἐδῶ εἰς τὸ κάστρο ὀμπροστὰς εἰς τὴν εἰκό*(να) *τοῦ ἁγίου εἰς τὸν τύχο ὁποῦ εἶναι τὸ παράθυρ*(ο) *καὶ ὁ πολυεὔσπλαγχνος Θ*(εὸ)*ς νὰ τὸν ἀναπαύσ*(η) *εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐ*(ρα)*νῶν* [151].

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

2. Ὑπὸ Δ. Πάλλα ἀναγιγνώσκεται *δέθος*.

6. Κάλλιστος Γρηγορόπουλος[152].

Δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστὸς παρὰ ὡς ὁ ἀμεσώτερος μετὰ τὸν Μητροφάνην Δέσον († 1647) κάτοχος τοῦ ὑπ' ἀριθ. 85 κώδικος τοῦ Βυζ. Μουσείου Ἀθηνῶν. Τὰ σχετικὰ σημειώματα εἶναι τὰ ἑξῆς:

Φ. 2β ἐν τῇ κάτω ᾤᾳ:

μ(ητ)*ροφάνους ἱερομονάχου δέσου τοῦ κρητὸς*

καὶ παραπλεύρως δι' ἑτέρας χειρός:

τὰ νῦν δὲ Καλλίστου Ἱερομο(νά)*χ*(ου) *τοῦ Γλυγοροπούλου καὶ ἡγουμένου* [153].

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΩΔΙΚΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 85 ΤΟΥ ΒΥΖ. ΜΟΥΣ. ΑΘΗΝΩΝ

Αἱ ἐνθυμήσεις, αἱ ἀναφέρουσαι τοὺς ἑκάστοτε κτήτορας τοῦ κώδικος, εὕρηνται διεσπαρμέναι ἐντὸς αὐτοῦ καὶ οὕτω δυσχεραίνεται ἡ ἐκ πρώτης ἀναγνώσεως παρακολούθησις τῆς ἱστορίας του.

---

[150]) Ν. Βέη, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 56 καὶ 58.

[151]) Δ. Πάλλα, ἔνθ' ἀνωτ., σ. κ'.

[152]) Ἴδε καὶ Μαν. Ι. Μανούσακα, Ἡ ἀλληλογραφία τῶν Γρηγοροπούλων χρονολογουμένη, Ἐπετηρὶς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου Ἀκ. Ἀθηνῶν, 6 (1957), σ. 161, σημ. 5.

[153]) Δ. Πάλλα, ἔνθ' ἀνωτ., σ. ζ'.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

Γραφεὺς τοῦ κώδικος εἶναι Ἱερομόναχός τις Ἄνθιμος, φιλοπονήσας αὐτὸν ἐν ἔτει 1634, καθὼς σημειοῦται ἐν φ. 79α:

«*Ἡ παροῦσα μυσταγωγία ἐγράφη ὑπὸ εὐτελοὺς ἀνθίμου ἱερομονάχου· καὶ οἱ ἀναγινόσκοντες δέομαι τὴν ἡμετέραν ἀγάπην εὔχεσθαι· καὶ μὴ καταράσθε διὰ τὰ σφαλέντα μοι: ἐπὶ ἔτους ζρμβ'* (= 1634)[154].

Ἐν ἔτει 1635 ὁ κῶδιξ χαρίζεται φιλικῶς εἰς τὸν Μητροφάνη τὸν Δέσον ὑπὸ τοῦ Βενεδίκτου ἱερομονάχου Ἱεροσολυμίτου καὶ προηγουμένου τῆς βασιλικῆς μεγάλης λαύρας τοῦ Βατοπεδίου, τοῦ ὁποίου τὸ σχετικὸν ἀφιερωματικὸν σημείωμα, τὸ γεγραμμένον ἐν φ. 80α, ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω.

Κατὰ τὴν σημείωσιν ἐν φ. 2β τοῦ ἰδίου κώδικος ἐκ τῶν κτητόρων αὐτοῦ ὁ ἀμεσώτερος ἴσως, μετὰ τὸν Μητροφάνην Δέσον, μετὰ τὸ ἔτος 1647, εἶναι ὁ ἡγούμενος Κάλλιστος Γρηγορόπουλος[155]. Ἐκ τοῦ Καλλίστου Γρηγοροπούλου ἐκληρονόμησε τὸν κώδικα ἡ Λωγρέτζια (Λουκρητία) Γρηγοροπούλα, ἡ ὁποία ἐν ἔτει 1752 φέρεται δωρίζουσα αὐτόν, ὡς ἐμφαίνεται εἰς ἕτερον σημείωμα ἐν φ. 83β:

«*Ἡ παροῦσα βίβλος ἐπαραδόθη εἰς τὰς χεῖρας ἐμοῦ κάτωθεν ὑπογεγραμένου ἀπὸ τὰς χεῖρας τῆς κυρίας λουγρέτζιας γληγοροποῦλας διὰ χάριν φιλίας, κατὰ τὸ σωτίριον ἔτος ͵αψνβ'* (= 1752) *ἐν μηνὶ μαρτίω α': κ*(αὶ) *ὁ θεὸς νὰ τὴς τὸ πλερώση. Νικόλαος ἀναγνώστης Καλούτζης*»[156].

Ἄγνωστον ἀπὸ ποῖον ἀγοράζει τὸν κώδικα ὁ Θεόκλητος ἱερομόναχος Δράκος ἐν ἔτει 1789 κατὰ σχετικὴν σημείωσιν ἐν φ. 83α τοῦ κώδικος:

«*1789 ἀπριλίου 28: ἡ παροῦσα θεία λειτουργία ἀγοράστη παρεμοῦ Θεοκλήτου ἱερομονάχου Δράκου, διὰ γροσία: 5: ἤτι γρ. πέντε κ*(αὶ) *ὅποις ἤθελε τὴν πάρι χωρὶς τὸ θέλημά μου ἢ κ*(αὶ) *μὲ τὸ θέλημα μου κ*(αὶ) *δὲν τὴν φέρι ὀποῖσω ἂς εἶναι* <*ἀφωρισμένος*> *συγχωρημένος*»[157].

Ἴσως ὁ ἱερομόναχος Θεόκλητος Δράκος ἔλαβε τὸν κώδικα ἔκ τινος Κωνσταντίνου μοναχοῦ, ὁ ὁποῖος σημειοῦται ἐν φ. 2α κάτοχος αὐτοῦ: «*νῦν δὲ κωνσταντίνου μοναχοῦ*»· καὶ ἀμέσως κατωτέρω ἀκολουθεῖ: «*ἐκ τῶν τοῦ Θεοκλήτου Δράκου ἀγωράστη γρ. 5*».

Ἄγνωστον εἶναι μέχρι πότε παρέμεινεν κάτοχος τοῦ κώδικος ὁ

---

154) Αὐτόθι.
155) Πρβλ. καὶ Μανούσακαν, ἔνθ' ἀνωτ.
156) Δ. Πάλλα, αὐτόθι.
157) Δ. Πάλλα, αὐτόθι σ. ζ'.
158) Αὐτόθι, σ. κ'.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

Θεόκλητος Δράκος. Ἕτερος πάντως κτήτωρ σημειοῦται ἐν φ. 84β ὁ Παπᾶ Νεόφυτος: *«ε τουτη ἡ φυλάδα ενε τοῦ παπανεοφιτου* κ(αὶ) *οποις τη παρι να εχι τη καταρα της παναγηας* κ(αὶ) *του αγιου Ιοανου τοῦ θεολόγου»* [158]. Τελευταῖος κτήτωρ τοῦ κώδικος ὑπῆρξεν ὁ πολιτευτὴς Ναυπλίας Θεόδωρος Φαρμακόπουλος, ὁ ὁποῖος ἐδώρησε αὐτὸν εἰς τὸ Βυζ. Μουσεῖον Ἀθηνῶν [159].

Τὸν ἀναφερθέντα ἐπίσης κώδικα ὑπ' ἀριθ. 6 τῆς ἐν Ἀροανείᾳ μονῆς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων ἔγραψεν, ὡς ἀνεφέρθη ἀνωτέρω, ὁ Ἐμμανουὴλ Δέσος ἐν ἔτει 1621. Κτήτωρ τοῦ κώδικος αὐτοῦ ἀναφέρεται, ἐν τῇ ἄνω ᾤᾳ τοῦ φ. 5α [160], ὁ ἡγούμενος, καὶ ἀδελφὸς τοῦ κωδικογράφου Ἐμμανουήλ, ὁ Σίλβεστρος Δέσος († 1650). Ἕτερος κτήτωρ ἀναγράφεται, διὰ χειρὸς τοῦ ιη' αἰ., ἐν φ. 229α:

«Δαμηανοῦ Ἱερομονάχου» [161].

Εἰς τὰ ἀναφερθέντα, τέλος, σημειώματα τοῦ κώδικος, τὰ σχετικὰ μὲ τὴν μονὴν Βροντισίου, προσθετέα καὶ τὰ ἑξῆς, γεγραμμένα ἐν φ. 218α:

«1648 μαΐου 22 ἡμερ(α) *βα' ὥρ*(αις) *4 τῆς ἡμερ*(ας) *ἐκοιμηθ*(η) *ὁ δοῦλος τοῦ Θ*(εο)*ῦ γεώργιος Ἱερέ*(ας) *ὁ δέπος ἀξάδελφος μου πρῶτος* κ(αὶ) *ἐνταφιάστηκ*(ε) *εἰς τὴν χώραν εἰς τὴν μπαναγίαν τὴν φανερωμέν*(ην) *Κ*(ύριο)*ς ὁ Θ*(εὸ)*ς νὰ τὸν ἀναπαύ*(ση) *ἔνθα οἱ δίκαιοι ἀναπάβονται...»* [162].

καὶ ἐν φ. 219α:

«1648 αὐγουστ(ου) *12 ἡμερ*(α) *Cαβάτ*(ο) *διὸ ὅρες νὰ ξημερωση ἐκοιμηθη ὁ* <*γεώργης*> *ὁ Κωνσταντ*(ῆ)*ς Πελεκάνος* κ(αὶ) [ἀ]*φήκ*(ε) *το κάρτο του ταμα στὸ μοναστ*(η)*ρ*(ι) *το βροντήσι»* [163].

Εἰς τὰς περὶ Βροντισίου εἰδήσεις τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς Ἑνετοκρατίας ἐν τῇ νήσῳ δέον νὰ περιληφθῇ ἐπιγραφικὸν χάραγμα, τὸ μόνον ἐν τῇ μονῇ Βροντισίου διασωθέν [164]:

[Ἐκ βάθρ]*ων γῆς ᾠκοδόμη*.....*ωτης*...(Α)*ΧΛ*......*Ἰουλίῳ Η*

Ἡ φθορὰ τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ἐπιτρέπει νὰ γνωρίζωμεν ἂν ἀναφέρεται ἔτος 1630 ἢ ἕνα τῶν ἐτῶν τῆς δεκαετίας 1630 - 1639.

---

159) Αὐτόθι, σ. θ'.
160) Ν. Βέη, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 58.
161) Αὐτόθι, σ. 59.
162) Αὐτόθι.
163) Αὐτόθι.
164) Στ. Ξανθουδίδου, ἔνθ' ἀνωτ., Ἀθηνᾶ, 15 (1903) σσ. 142 - 143.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

Ἑτέρα ἐνδιαφέρουσα εἴδησις περὶ Βροντισίου εἶναι ἡ λαμβανομένη ἐκ τῆς δευτέρας διαθήκης (1640 - 1644) τοῦ μεγάλου εὐεργέτου τῆς Ἑλληνικῆς παροικίας εἰς Ἑνετίαν Θωμᾶ Φλαγγίνη († 1648):

«*Εἰς τὸ Μοναστῆρι τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ Βροντησίου εἰς τὴν Κρήτην, χρεωστῶ, ἀπὸ παλαιοὺς λογαριασμοὺς ποὺ κρατῶ, δουκάτα τριακόσια, τὰ ὁποῖα θέλω νὰ δοθοῦν ἀπὸ τὰ ἔσοδά μου ἐντὸς πέντε ἐτῶν, ἀνὰ τόσα κατ' ἔτος*» [165].

Σημειωτέον ὅτι τὸ χρέος τοῦτο τοῦ Θωμᾶ Φλαγγίνη πρὸς τὸ Βροντίσι δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν πρώτην του διαθήκην (1611), οὐδ' εἰς δύο κωδικέλλους τοῦ ἔτους 1614.

Τελευταία εἴδησις περὶ τῆς Μονῆς, κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν, εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Μαρίνου Ζάνε Μπουνιαλῆ παρεχομένη εἰς τὸν «Κρητικὸν Πόλεμον», ἔνθα μετὰ τὴν ἀφήγησιν τῆς ἐρημώσεως τοῦ Ἀρκαδίου προστίθεται, ὅτι ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς μετὰ τῶν μοναχῶν κατέφυγον εἰς τὸ Βροντίσι:

«*Κι' ὁ ἡγούμενος ἐμίσευσε κι' οἱ καλογέροι ἐφύγαν*
μὲ τὰ κοπάδια κι' ἤλθασι, στὲς Μεσαρὲς ἐπῆγαν.
Μαζὶ κι' ἱερομόναχοι πᾶσι καὶ διακόνοι,
καὶ στὸ Βροντίσι μπαίνουσι, στὸν Ἅγιον Ἀντώνη» [166].

Δ'

ΤΑ ΠΕΡΙ ΒΡΟΝΤΙΣΙΟΥ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Λίαν ἐνδιαφερούσας περὶ Βροντισίου εἰδήσεις εὑρίσκομεν καὶ εἰς τὸ ἐν Ἡρακλείῳ Τουρκικὸν Ἀρχεῖον, ἔνθα φυλάσσονται οἱ κώδικες τοῦ Ἱεροδικείου Κρήτης. Τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα λαμβάνομεν ἐκ δύο κυρίως ἐγγράφων τοῦ Ἀρχείου, δεικνύουν τὴν καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν συνέχισιν τῆς ἀκμῆς τῆς μονῆς, ἀμφότερα δὲ παρουσιάζουν καὶ γενικώτερον ἐνδιαφέρον, διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, ἀφοῦ δεικνύεται ἐν αὐτοῖς ἡ θέσις, τὴν ὁποίαν οἱ κατακτηταὶ ἔλαβον ἀπέναντι τῆς θρησκείας τῶν δουλωθέντων.

Ἤδη ἔχει διαπιστωθῆ καὶ σημειωθῆ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Τοῦρκοι

---

165) Κ. Δ. Μέρτζιου, Θωμᾶς Φλαγγίνης..., ἔνθ' ἀνωτ. σ. 32.

166) † Ἀρχιμ. Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη, Ὁ Κρητικὸς Πόλεμος (1645 - 1669) ἢ συλλογὴ τῶν Ἑλληνικῶν ποιημάτων Ἀνθίμου Διακρούση - Μαρίνου Ζάνε, ἐν Τεργέστῃ 1908, σ. 235, στ. 7 - 10. Πρβλ. Τιμοθέου Βενέρη, Τὸ Ἀρκάδι διὰ τῶν αἰώνων, Ἀθῆναι 1938, σσ. 88, 89.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

καταλαβόντες τὴν νῆσον ἐπροστάτευσαν τὴν θρησκείαν καὶ τὸν κλῆρον τῶν ὑποδούλων, ἀνεσύστησαν τὴν Μητρόπολιν καὶ ἐνίσχυσαν τὰς Μονάς [167]. Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τοὺς λόγους τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητος, οἱ ὁποῖοι ἐπέβαλον εἰς τοὺς κατακτητὰς τὴν τακτικὴν αὐτὴν ἔναντι τῶν δουλωθέντων. Ἁπλῶς διαπιστοῦμεν, βάσει τῶν παρεχομένων στοιχείων, τὸ γεγονὸς τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων προστασίας καὶ ἐνισχύσεως πολλῶν μονῶν, μία τῶν ὁποίων ὑπῆρξε καὶ ἡ μονὴ Βροντισίου.

Κατωτέρω ἐκδίδομεν τέσσερα ἔγγραφα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον ἀναφέρεται εἰς ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς μονήν, παραθέτομεν ὅμως τοῦτο διὰ τὸ γενικώτερον ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει, ἀλλὰ καὶ διότι βοηθεῖ νὰ ἐννοήσωμεν τὰς γενομένας πρὸς τὸ Βροντίσι παραχωρήσεις ὑπὸ τοῦ πορθητοῦ τοῦ Χάνδακος Φαζὴλ Ἀχμὲτ Πασᾶ Κιοπρουλῆ. Εἰς τὴν μονὴν Βροντισίου ἀναφέρονται τὰ δύο ἀκολουθοῦντα τοῦτο ἔγγραφα, περὶ τῶν ὁποίων ὀλίγα ἔχουν σημειωθῆ ὑπὸ τοῦ Ν. Σταυρινίδου εἰς τὰ ἐκδρομικά του σημειώματα τοῦ ἔτους 1937 [168], ἐδημοσιεύθησαν δὲ ὑπ' αὐτοῦ καὶ μικρὰ τούτων ἀποσπάσματα. Τοῦτο βεβαίως οὐδὲν ἀφαιρεῖ ἐκ τῆς ἀξίας τῶν ἐγγράφων, τὰ ὁποῖα μεθ' ἑτέρων τριῶν βοηθοῦν ἡμᾶς εἰς σημείωσιν τεσσάρων ἡγουμένων τῆς μονῆς, ἀγνώστων ἄλλοθεν.

I

Τ.Α.Η., τόμος 1ος σελ. 148 (ἀριθμ. μεταφρ. 174).

[Αὐστηροτάτη διαταγὴ τοῦ Ἀρχιστρατήγου Ταουκτζῆ Μουσταφᾶ Πασᾶ, ἀπαγορεύουσα τὴν ἐπέμβασιν εἰς Μοναστηριακὴν περιουσίαν].

«*Πρὸς τὸν ἐξοχώτατον Ἰμπραὴμ Πασᾶν, πρὸς τὸν Ἱεροδίκην Ρεθύμνης, αὐξηθείη ἡ σοφία του, καὶ πρὸς τὸν εἰδήμονα περὶ τὰ τοιαῦτα Μουσᾶ Ἀγᾶ.*

Τὰ διαφιλονικούμενα μέρη εἶναι καταγεγραμμένα εἰς τοὺς τίτλους ἰδιοκτησίας τῶν Μονῶν. Εἶναι μέρη τοῦ Δημοσίου. Ἀπὸ τῆς ἁλώσεως καὶ ἐντεῦθεν δὲν ἠνωχλήθησαν. Τὸν εἰρημένον Ὀσμὰν καλέσατε εἰς τὸ Ἱεροδικεῖον καὶ εἴπατέ του, ὅτι τὸ φεουδόν του εἶναι καλόν. Ἂς ἀρκεσθῇ μὲ αὐτό. Συστήσατέ του αὐστηρῶς, νὰ μὴν ἐνοχλῇ τὴν Μονὴν καὶ τοὺς μοναχούς. Ἀντιβαίνει τὸν Ἱερὸν Νόμον. Ἄλλως ἀφοῦ τιμωρηθῇ αὐστηρότατα, θὰ τοῦ ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τὰς χεῖρας του τὸ φεουδόν του καὶ

---

167) Ν. Β Τωμαδάκη, Τὸ τραγούδι τοῦ Ἀληδάκη (1774), περ. Ὁ Αἰώνας μας, ἀρ. 4 [Ἰούνιος 1948] σ. 108 (= Νεοελληνικά, Ἀθῆναι 1953, σ. 85).

168) Νικ. Σταυρινίδη, εἰς τὴν ὑποσημείωσιν 1 ἀνωτέρω.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

τότε ἄς ἔχῃ αὐτὸς τὴν εὐθύνην τῶν συμβησομένων (ἄς εἶναι τὸ κρῖμα στὸ λαιμό του).

Χρονολ. 1658 μ. Χ.».

II

Τ.Α.Η., τόμος 3ος, σελ. 156 (ἀριθμ. μεταφράσεως 525, σ. 131).

[Παπᾶ Τίτος ἡγούμενος μονῆς Σαντριβανλῆ ἐπαρχίας Καινούργιου]

Ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ τούτου Συμβουλίου ὁ Παπᾶ Τίτος, υἱὸς Παπᾶ Γεωργίου, Ἡγούμενος τῆς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καινούργιου, τμήματος Χάνδακος, μονῆς Σαντριβανλῆ καὶ κατέθεσεν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Παπᾶ Νικολοῦ, υἱοῦ Μιχάλη, τὰ ἀκόλουθα:

«Μολονότι ἡ ἐν τῷ χωρίῳ Βρέλι τῆς ἐπαρχίας Καινούργιου ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου ὑπάγεται ἐκ παλαιοτάτων ἐτῶν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς μονῆς Σαντριβανλῆ, ἧς τυγχάνω ἡγούμενος καὶ διὰ τὴν ὁποίαν, ὅταν δι' αἰτήσεώς μου ἀνεφέρθην πρὸς τὸν Μέγαν Βεζύρην καὶ ἐξοχώτατον Ἀρχιστράτηγον Ἀχμὲτ Πασᾶν, ηὐδόκησεν οὗτος νὰ μοὶ χορηγήσῃ ἱερὰν διαταγήν, ὅπως οὐδεὶς ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰς ὑποθέσεις ταύτης, ἄνευ τῆς ἀδείας μου, ἐν τούτοις ὅμως ὁ Παπᾶ Νικολός, παρανόμως ἐπεμβαίνων οἰκειοποιεῖται τὰ προσφερόμενα ἀφιερώματα καὶ τὰς ἐλεημοσύνας. Αἰτοῦμαι ὅπως ἐρωτηθῇ οὗτος καὶ διαταχθῇ, ὅπως παύσῃ νὰ ἀναμιγνύεται εἰς τὰς ὑποθέσεις της ἄνευ ἀδείας μου».

Ταῦτα εἰπὼν ἐπέδειξεν τὴν ἱερὰν διαταγήν, τὴν ὁποίαν παρατηρήσαντες εἴδομεν νὰ ἀναφέρῃ ὅτι «συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τῆς σαθρᾶς των θρησκείας νὰ διορίζῃ οἱουσδήποτε ἱερεῖς θέλει καὶ οὐδείς, παρὰ τὸν Ἱερὸν Νόμον, νὰ ἀναμιγνύεται εἰς τὰς ὑποθέσεις της καὶ προσβάλλῃ ταύτην».

Κατόπιν τούτου ἠρωτήσαμεν τὸν ῥηθέντα Παπᾶ Νικολόν, ὅστις ὡμολόγησεν, ὅτι ἡ ὑπόθεσις ἔχει ἀκριβῶς καθ' ὃν τρόπον ἐξετέθη αὕτη ὑπὸ τοῦ Ἡγουμένου Παπᾶ Τίτου. Διατάξαντες ὅθεν, συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ὑψηλῆς ταύτης Διαταγῆς, τὸν Παπᾶ Νικολόν, ὅπως μὴ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς ἐν λόγῳ Ἐκκλησίας, ἄνευ τῆς ἀδείας καὶ γνώμης τοῦ ῥηθέντος Ἡγουμένου, κατεχωρήσαμεν εἶτα τῇ αἰτήσει τὴν πρᾶξιν ταύτην ὧδε τῇ δεκάτῃ τρίτῃ Ζηλχιτζὲ τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα δύο (1671 μ. Χ.).

Οἱ μάρτυρες: Ρετζὲπ Βέης υἱὸς Ἀλῆ, Γιουσοὺφ Λιπεσὲ υἱὸς Ἀβδουλλὰχ διαγγελεύς, Ἀλῆ Τσελεμπῆ υἱὸς Ἀβδουλλὰχ ἀρχικλητήρ, Χουσεὶν υἱὸς Μουσταφᾶ κλητὴρ κ.λ.π.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

1. *Παπᾶ Τίτος.* Ὁ εἰρημένος ἡγούμενος τῆς μονῆς Βροντισίου ἀναφέρεται

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

καὶ εἰς ἕτερον, ἄσχετον μὲ τὴν μονήν, ἔγγραφον τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1671 τοῦ Τ.Α.Η. (τ. 3ος, σ. 156, ἀρ. μετφρ. 526 σ. 132): «... *τῆς πληρεξουσιότητος ταύτης, πιστοποιηθείσης διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ παπᾶ Τίτου υἱοῦ παπᾶ Γεωργίου, ἡγουμένου τῆς μονῆς Σαντριβανλῆ ἐπαρχίας Καινουρίου....*».

Τὸ ἀναφερόμενον ἀπολεσθὲν *μπεράτι (πουγιουρουλντὶ)* ἀνεξαρτησίας τῆς μονῆς Βροντισίου παρεχωρήθη ὑπὸ τοῦ Ἀχμὲτ Πασᾶ Κιοπρουλῆ διαρκούσης τῆς πολιορκίας τοῦ Χάνδακος [169], διὰ τοῦτο δέον νὰ θέσωμεν τὴν ἀρχὴν τῆς ἡγουμενίας τοῦ Παπᾶ Τίτου εἰς τοὺς πρὸ τῆς ἁλώσεως χρόνους.

3. *Σαντριβανλῆ* <περσ. *σαντριβὰν* (= πίδαξ · ἀναβρυτήριον). *Σαντριβανλῆ Μοναστὴρ* ὠνομάσθη ἡ μονὴ Βροντισίου ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐξ αἰτίας τῆς ἐν τῷ προαυλίῳ ταύτης εὑρισκομένης μεγαλοπρεποῦς κρήνης [170].

4. *Παπᾶ Νικολοῦ υἱοῦ Μιχάλη.* Δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστὸς ὁ ἱερομόναχος αὐτός.

5. *Βρέλι :* Γνωστὸν καὶ σήμερον χωρίον πλησίον τῆς Ἁγίας Βαρβάρας Μονοφατσίου.

10. Ἡ ἱερὰ διαταγὴ τοῦ Ἀχμὲτ Πασᾶ Κιοπρουλῆ ἀπωλέσθη. Περὶ τῆς ἐκδόσεως τῆς διαταγῆς αὐτῆς πληροφορούμεθα μόνον ἐκ τοῦ παρόντος ἐγγράφου καὶ τοῦ ἑπομένου.

III

Τ.Α.Η., τόμος 3ος, σελ. 85 (ἀριθ. μεταφρ. 577, σ. 169).

[Μητροπολίτης Κρήτης Νεόφυτος. Ὑπαγωγὴ τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου Βρέλι εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Μητροπολίτου].

Ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ τούτου Συμβουλίου ὁ Παπᾶ Τίτος, υἱὸς Παπᾶ Γεώργη, φόρου ὑποτελής, Ἡγούμενος τῆς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καινούργιου, τμήματος Χάνδακος, ὑπαγομένης μονῆς Σαντριβανλῆ καὶ κατέθεσεν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης Νεοφύτου, φόρου ὑποτελοῦς, τὰ ἀκόλουθα :

«Ὅταν ὁ ἐνδοξότατος καὶ εὐδαίμων Μέγας Βεζύρης, περινούστατος καὶ ἐξοχώτατος Ἀχμὲτ Πασᾶς, ἦτο ἐν Κρήτῃ, ηὐδόκησε νὰ μοὶ χορηγήσῃ ἱερὰν διαταγήν, ὅπως οὐδεὶς ἀναμιγνύεται εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς ἐν τῷ χωρίῳ Βρέλι τῆς ῥηθείσης ἐπαρχίας κειμένης ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ διορίζω ἐγώ, συμφώνως πρὸς τὰς σαθράς μας θρησκευτικὰς διατάξεις, οἱονδήποτε ἱερέα θελήσω. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἱερᾶς ταύτης διαταγῆς, τοῦ Μητροπολίτου μὴ ἀναμιγνυομένου εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, διατελεῖ αὕτη ἐν τῇ κατο-

---

[169]) Νικ. Σταυρινίδη, ἔνθ' ἀνωτ. φ. 1510, 30 Μαΐου 1937.

[170]) Τὸ σημείωμα ἐτέθη ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ τοῦ ἐγγράφου ἐν σ. 131, ἀριθ. μετφρ. 525 τοῦ Τ.Α.Η. Πρβλ. καὶ Νικ. Σταυρινίδην, ἔνθ' ἀνωτ., φ. 1500, 19 Μαΐου 1937. Περὶ τῆς κρήνης ἴδε καὶ ἡμετέραν ἀνωτ. σημείωσιν ἀρ. 23.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

χῇ μου, καὶ τὴν διαχειρίζομαι ἐν πνεύματι πλήρους ἀνεξαρτησίας. Νῦν ὅμως δηλῶ, ὅτι ὑπεσχέθην οἰκειοθελῶς καὶ ἀπαραβιάστως, νὰ δίδω εἰς τὸν Μητροπολίτην, διὰ τὴν ἀναφερθεῖσαν ἐκκλησίαν ταύτην, ἓξ ὀκάδας κηροῦ κατ᾿ ἔτος. Αἰτοῦμαι δέ, ὅπως, παρατηροῦντες τὴν ἀνὰ χεῖράς μου διαταγήν, καταγράψητε εἶτα συμφώνως πρὸς τὰ εἰωθότα τὴν ὑπόσχεσίν μου ταύτην».

Ταῦτα εἰπὼν ἐπέδειξεν ἡμῖν τὴν ἱερὰν διαταγήν, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον εὕρομεν σύμφωνον πρὸς τὴν ὁμολογίαν του. Βεβαιώσαντος δὲ καὶ τοῦ ῥηθέντος Νεοφύτου, ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἔχει ἀκριβῶς ὡς ἐξετέθη καὶ ἐπικυρώσαντος τὰ λεγόμενα τοῦ Παπᾶ Τίτου, κατεχωρίσθη τῇ αἰτήσει ἡ πρᾶξις αὕτη ὧδε τῇ πρώτῃ Ζαφὲρ τοῦ αἰσίου τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα τρία (1672 μ. Χ.).

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

4. *Μητροπολίτου Κρήτης Νεοφύτου.* Πρόκειται περὶ τοῦ Μητροπολίτου Νεοφύτου Πατελάρου, τοῦ βαλλομένου τότε ὑπὸ τῶν πανισχύρων Σιναϊτῶν τοῦ Χάνδακος [171]. Ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Βροντισίου Παπᾶ Τίτος εἶναι ἐκ τῶν πρώτων ὑποστηριξάντων τὸν Μητροπολίτην Νεόφυτον [172].

7 - 19. Ὁλόκληρον τὸ μέρος τοῦτο τοῦ ἐγγράφου περιέγραψε καὶ ἐν μέρει ἐξέδωκεν ὁ Ν. Σταυρινίδης [173].

IV

Τ.Α.Η., τόμος 4ος, σελ. 395 (ἀριθμ. μετφρ. 835).

(Περιληπτικὴ μετάφρασις)

Ὁ ἐν Σαντριβανλῇ Μοναστὴρ (μονὴ Βροντισίου) *τῆς ἐπαρχίας Καινούργιου, τμήματος Χάνδακος, κατοικῶν ἡγούμενος Φιλόθεος, υἱὸς Κωνσταντίνου καὶ οἱ Μακάριος, υἱὸς Στεφανῇ, Ἀθανάσιος, υἱὸς Γιάννη καὶ Ἱερεμίας, υἱὸς Ἀνδρέα, κληρικοί, ἐμφανισθέντες ἐνώπιον τοῦ Ἱεροδικείου ἐπώλησαν ἀντὶ εἴκοσι πέντε ἀσλανίων γροσίων εἰς τὸν Ἀβδουρραχμάν, υἱὸν Ἀβδουλλὰχ ἕνα ἐπίκοινον ἐξ ἀδιανεμήτου ἀγρὸν των ἐκτάσεως ἑπτὰ ντονουμίων μεθ᾿ ἑνὸς μονοδωματίου νερομύλου μετὰ ποταμοῦ ἐν αὐτῷ, κειμένου ἐν τῷ χωρίῳ Ἀμπελοῦζος τῆς ἰδίας ἐπαρχίας καὶ συνορεύοντος μὲ ποταμὸν ἐκ δύο μερῶν, μὲ ἀγρὸν Χουσεῒν καὶ μὲ τὴν δημοσίαν ὁδόν.*

Χρονολογία 1684.

---

[171]) Ἴδε ἐνδεικτικῶς Τιμοθέου Βενέρη, Νεόφυτος ὁ Πατελάρος, ὁ πρῶτος μητροπολίτης Κρήτης μετὰ τὴν κατάκτησιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων, ΕΕΚΣ, 1, (1938), σσ. 2 - 14. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἔλεγχος τῶν ἐν Κρήτῃ ἀρχιερατευσάντων ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1645 - 1898), ΕΕΚΣ, 3 (1940) σσ. 118 - 119.

[172]) Νικ. Σταυρινίδου, ἔνθ᾿ ἀνωτ., φ. 1510.

[173]) Αὐτόθι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

2. *Ἡγούμενος Φιλόθεος.* Ἄγνωστος ἄλλοθεν τυγχανει καὶ ὁ ἡγούμενος οὗτος.

8. *Ἀμπελοῦζος :* γνωστὸν καὶ σήμερον χωρίον τῆς Μεσαρᾶς, πλησίον τοῦ ὁποίου διατηρεῖ ἔτι κτήματα ἡ μονὴ Βροντισίου.

Ἐκτὸς τῶν δύο εἰρημένων ἡγουμένων τῆς μονῆς Βροντισίου Παπᾶ Τίτου, (1671, 1672) καὶ Φιλοθέου (1684) εὑρίσκομεν εἰς ἕτερα δύο ἔγγραφα τοῦ Τ.Α.Η. ἐν ἔτει 1705, ἡγούμενον πιθανῶς τῆς Μονῆς, τὸν Πάτρε Βεφάνη καὶ ἐν ἔτει 1749 τὸν ἡγούμενον Γρηγόριον:

Τ.Α.Η., κῶδιξ 2, σ. 392 ἀριθ. μετφ. 1713 καὶ 1715 (περιλ. μετάφρασις).

«*Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τῆς καταληφθείσης περιουσίας τοῦ Ἀβδουρραχμὰν Ἀγᾶ υἱοῦ Ἀβδουλλὰχ ἐκ τοῦ χωρίου Ἀμπελοῦζος τῆς ἐπαρχίας Καινούργιου ἀναφέρεται ὁ Πάτρε Βεφάνης*[174], *ἱερομόναχος τῆς μονῆς Βροντισίου, μεθ' ὅλων τῶν μοναχῶν ἀλληλεγγύως χρεώστης διὰ γρόσια ἀσλάνια 530.* (Χρονολ. 1705 μ. Χ.).

Τ.Α.Η. κῶδιξ 87, σ. 197 (περιλ. μετφρ.

«*Ὀθωμανὶς ἐνάγει τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς Βροντισίου Γληγόριον υἱὸν Ἰωάννου διὰ διαφορὰν αὐτῆς μετ' αὐτοῦ ἐπὶ ἐλαιομύλου εἰς θέσιν Ρουμπιανὰ Ζαροῦ τῆς ἐπαρχίας Καινούργιου*». (Χρονολ. 1749)

Ἑτέρους ἡγουμένους τῆς μονῆς Βροντισίου κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκακρατίας δὲν γνωρίζομεν. Τῆς περιόδου αὐτῆς ἔχομεν σποραδικὰς μόνον καὶ μεμονωμένας εἰδήσεις περὶ τῆς Μονῆς, ἐνδιαφερούσας ὅμως ἀφοῦ ἐξ αὐτῶν λαμβάνομεν στοιχεῖα περὶ τῆς ἐν αὐτῇ ζωῆς, περὶ τῶν κτηματικῶν της ζητημάτων καὶ τῆς δραστηριότητος τῶν μοναχῶν της.

Εἰς τὸ Glossarium Inf. Graecitatis τοῦ Ducange, ἐκδοθὲν ἐν ἔτει 1688, ἀναφέρεται ἐν λέξει «*Ράμπλιον*» κῶδιξ, ὁ ὁποῖος ἀνῆκε εἰς τὴν μονὴν Βροντισίου[175]: «*Ῥάμπλιον* Libellus astronomicus seu Mathematicus Persarum cuius in Cod. Greg. est hic titulus: *Ἀρχὴ σὺν θεῷ ἁγίῳ τῆς ἐκθέσεως τῆς Περσικῆς Τέχνης τοῦ Ῥαμπλίου....Ἑτέρα ἔκθεσις τοῦ Ραμπλίου, ἣν ἔλαβον ἀπὸ τὸ βιβλίον Γενναδίου Πατριάρχου....*». Ὁμιλεῖ περὶ Γενναδίου Σχολαρίου ὡς ἀνθενωτικοῦ κ.λ. καὶ προσθέτει: «hoc loco per πάρεργον attexans ex

---

[174]) Ἴσως πρόκειται περὶ τοῦ ὀνόματος «Θεοφάνης».

[175]) Ducange, Glossarium mediae et infimae Graecitatis, Lugduni 1688, σ. 1281.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

Cod. Ms. v. c. ac Doctissimi Eusebis Renaudoti ubi describuntur qui τῆς μονῆς Βροντισίου fuisse in ipso libri limine notatur»[176].

Εἰς ἕτερον σημείωμα ἐν φ. 188 τοῦ κώδικος I.F. 15 τῆς Biblioteca Nazionale τοῦ Palermo, γραφέντος ἐν ἔτει 1689 «ὑπὸ Ἱεροδιακόνου Γερασίμου τοῦ Κυπρίου»[177], ἀναγιγνώσκομεν:

«ἠπάρχη το παρὸν ἰώαννικίου ἱερομονάχου ἐκ νίσου κρίτης ἐκ τῆς μονῆς τοῦ βροντισίου απο καστίλη πριότισα δια γγσι 7 το ἤλαβα» καὶ κατωτέρω λατινιστί: *«Praesens est Joannicii Sacrati Monachi Insulae Cretae de Monasterio Brondisi, e Castello Priotica Tarenis (vel unciis) Septem accepi»*[178].

Περὶ Μονῆς εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἴδης ὁμιλεῖ ἀορίστως ὁ Tournefort χωρὶς νὰ κατονομάζῃ αὐτήν[179]. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ τῆς μονῆς Βροντισίου, ἀκμαζούσης ἔτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς περιηγήσεως τοῦ Tournefort καὶ μόνης διατηρουμένης εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἴδης.

Ὑπάρχει περαιτέρω ἡ ἀναγραφὴ τοῦ Βροντισίου ὑπὸ Flaminius Cornelius ἐν Creta Sacra:

«Monasterium Sancti Antonii Abbatis de Vrondissi»[180].

Τὸ Βροντίσι εὑρίσκομεν καὶ εἰς τὰ «Κανονικὰ πεσκέσια» τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης ἐν ἔτει 1786:

«εἰς τον Ιγουμενὸν τοῦ βροντῖσουν 1 ζευγάρι μέστοπάπουτζον» καὶ *«ἀπὸ τὸ μοναστήριν βροντήσιν 1 καλάθι ἐλιὲς μαύρες 1 κουρουπάκὴ μέλη 1 πρόβατον 4 μουζούρια ἀλεύρι 10 ὀκάδες λάδι»*[181].

---

176) Ὁ κῶδιξ, ἐκ τῶν αὐτογράφων τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου, ἀπωλέσθη, πρβλ. καὶ καταγραφὴν τοῦ λόγου ἐν Oeuvres completes de Georges Scholarios, Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου ἅπαντα τὰ εὑρισκόμενα, publiées pour la première fois par † Mgr. Luis Petit, X. A. Siderides, Martin Jugie, τ. 1, Paris 1928, σσ. XXXIV - XXXVI.

177) E. Martini, Catalogo di manoscritti greci esistenti nelle biblioteche italiane, vol I, parte I, Milano 1893, σ. 72.

178) Αὐτόθι. Ἡ ἀναφερομένη *«πριότισσα»* εἶναι ἡ ἐπαρχία Πυργιωτίσσης, συνορεύουσα ἐξ ἀνατολῶν μετὰ τῆς ἐπαρχίας Καινούργιου εἰς τὴν περιοχὴν ἀκριβῶς, ἔνθα εἶναι ἱδρυμένη ἡ μονὴ Βροντισίου.

179) Pitton de Tournefort, Relation d' un voyage du Levant, t. 1, à Paris, 1717, σ. 51.

180) Creta Sacra, τ. 1, Venetiis 1755, σ. 222, δημοσιεύεται *Vrondisti*, ὅπερ διορθωτέον εἰς *Vrondissi*· πρβλ. αὐτόθι *Vraghasti* ἀντὶ *Vraghassi*, *Βραχάσι*.

181) Στ. Α. Ξανθουδίδου, Κανονικὰ Πεσκέσια Μητροπολίτου Κρήτης, Χριστ. Κρήτη, 2 (1913), σ. 78α, ἀρ. 227. Πρβλ. καὶ Νικ. Σταυρινίδην, ἔνθ' ἀνωτ., φ. 1510.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

Σχετικὸν μὲ τὰς εἰκόνας τοῦ Μιχ. Δαμασκηνοῦ[182], αἱ ὁποῖαι μετεφέρθησαν ἐκ Βροντισίου καὶ ἀφιερώθησαν εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ ἐν Ἡρακλείῳ, εἶναι τὸ σημείωμα:

«. ..*1800, ἔτι ἀφιέρωσεν ἡ αὐτοῦ πανιερότης (ἅγιος Κρήτης κύριος κύριος Γεράσιμος) πέντε εἰκόνας τοῦ Βροντισίου μεγάλας, δηλαδὴ τὴν προσκύνησιν τῶν μάγων, τὴν Ἁγίαν Βάτον, τὸ μή μου ἅπτου, τὴν θείαν λειτουργίαν, τὴν Σύνοδον τῶν πατέρων καὶ ἕκτην τὴν δευτέραν παρουσίαν*» [183].

Ἐν ἔτει 1801 ἐγράφη πρόχειρον συμφωνητικόν: «*πακτώσεως τῆς μονῆς Βροντισίου καὶ τοῦ μετοχίου αὐτῆς Ἁγίας Παρασκευῆς εἰς τὸν Ὀρτᾶν τοῦ Κῆρκ ἰκὶ (Αὔγουστος 1801)*» [184]. Τὸ συμφωνητικὸν τοῦτο ἐγράφη ἐπὶ φύλλων συνοδικοῦ γράμματος τοῦ ἔτους 1797, εἰς τὴν πρώτην σελίδα τοῦ ὁποίου σημειοῦται:

«*στρωθεὶς κἂν τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χ*(ριστο)*ῦ μεγάλης ἐκκλησίας, εἰς διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν.*

Ἐν Μηνὶ Ἰουλίῳ Ἰνδικτιῶνος ιδῃ ,αψϞζῳ (ἕπονται τὰ ὀνόματα τῶν μελῶν τῆς συνόδου).

Τοῦ 19ου αἰ. εἰδήσεις περὶ Βροντισίου εὑρίσκομεν εἰς ὁδοιπορικὰ σημειώματα κυρίως καὶ χωρογραφίας[185], ἐξ ὧν διαπιστοῦμεν, ὅτι κατὰ διαστήματα διακόπτει τὴν λειτουργίαν της ἡ Μονή, λόγῳ τῶν ἀνωμάλων περιστάσεων κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐπανιδρύεται καὶ ἀνακαινίζεται.

Ἐν ἔτει 1866 ὑφίσταται τὰς ὠμότητας τῶν Τούρκων καὶ καταστρέφεται:

«*Ἡ ἐκκλησία Ἅγιος Ἀντώνιος μετὰ 10 κελλίων βεβηλωθεῖσα κατεκάη, δύο χιλιάδες κοιλὰ γεννήματα ἐπυρπολήθησαν, 300 ἐλαιόδενδρα*

---

182) Ἴδε περὶ τῶν εἰκόνων Μ. Χατζηδάκη, Ὁ Δομήνικος Θεοτοκόπουλος καὶ ἡ Κρητικὴ ζωγραφική, Κρητ. Χρον., Δ' (1950) σσ. 390 - 398.

183) Εὐμενίου Κρήτης, Οἱ Ἀφιερωταὶ τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Μηνᾶ (1737 - 1839) ἔκ τινος ἀρχαίου κώδικος τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, π. Κρητικὸς Λαός, 1 (1909) σ. 84.

184) Εὐμενίου Φανουράκη, Ἀνέκδοτα ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα, Κρητ. Χρον., ΣΤ' (1952), σσ. 340 - 341, ἀρ. 122.

185) Μ. Χουρμούζη - Βυζαντίου, Κρητικά, Ἀθῆναι 1842, σ. 17. Νικ. Σταυράκη, Στατιστικὴ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης, Ἀθήνησι 1890, σ. 203. Νικοστράτου Θ. Καλομενοπούλου, Κρητικά, ἐν Ἀθήναις 1894, σ. 178, ἀρ. 9.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212

κατεκάησαν....». Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρονται τέσσαρες φόνοι εἰς τὴν Μονήν [186].

Ἐν ἔτει 1877 ἀναφέρεται πάκτωσις αὐτῆς εἰς τὸν Σαδὶκ Ἀγᾶ, κάτοικον Ζαροῦ τῆς ἐπαρχίας Καινούργιου [187], ἐν δ᾽ ἔτει 1890 εὕρηται διαλελυμένη [188]. Λήγοντος ὅμως τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἡ Μονὴ Βροντισίου ἐπαναλειτουργεῖ *καὶ* ἀνακαινίζεται [189] διατηρουμένη μέχρι σήμερον.

ΕΜΜΑΝ. Ι. ΔΟΥΛΓΕΡΑΚΗΣ

Ἀθῆναι Σεπτέμβριος — Ἡράκλειον Δεκέμβριος 1958

---

186) Κατίνας Τσατσαρωνάκη, Μία ἔκθεσις ὠμοτήτων τοῦ 1866, Κρητ. Χρον., Η΄ (1954), σσ. 20 - 21.

187) Νικ. Σταυρινίδου, ἔνθ᾽ ἀνωτ. φ. 1506, 26 Μαΐου 1937.

188) Νικ. Σταυράκη, ἔνθ᾽ ἀνωτ.

189) Νικοστρ. Καλομενοπούλου, ἔνθ᾽ ἀνωτ. Πρβλ. καὶ Νικ. Σταυρινίδην, ἔνθ᾽ ἀνωτ., φ. 1511, 1ης Ἰουνίου 1937.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/10/2023 18:16:14 EEST - 167.114.118.212